

**TÜRK DİPLOMATİK BELGELERİ İŞİĞİNDA
İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA
TÜRKİYE-HÜR FRANSA İLİŞKİLERİ
(1940-1944)**

Fatih SELÇUK¹

Öz

Bu makale, İkinci Dünya Savaşı'nda Fransız General Charles de Gaulle tarafından Londra'da kurulan Hür Fransa ile Türkiye arasındaki diplomatik ilişkileri incelemektedir. Almanya karşısında kısa sürede mağlup olan Fransa'nın savaşa anakara dışında devam etmesi gerektiğini savunan de Gaulle liderliğindeki Hür Fransa, Vichy merkezli yeni bir rejim altında yönetilen Fransa'nın meşru siyasi temsilcisi olduğunu öne sürmüştür. Buna rağmen Hür Fransa, en başta Müttefikleri tarafından dahi resmi bir hükümet olarak tanınmamıştır. Bu nedenle de Gaulle'ün Hür Fransa'sı savaş boyunca resmi bir hükümet olarak tanınmak için çaba sarf etmiş ve diplomatik meşruiyet kazanmaya yönelik adımlar atmıştır. Mevcut literatür, de Gaulle'ün yalnız Müttefikleri nezdinde değil, savaş dışı ülkelerde de diplomatik meşruiyet alanı aradığını ve bu yönde girişimlerde bulunduğunu göstermektedir. Bu makale, de Gaulle'ün diplomatik meşruiyet arayışı çerçevesinde girişimlerde bulunduğu ülkelerden birisinin de Türkiye olduğunu kanıtlamaktadır. İkinci Dünya Savaşı'nın hemen başında İngiltere ve Fransa ile ittifak ilişkisi içerisinde olmasına rağmen savaşın dışında kalma düşüncesini kararlılıkla sürdüren Türkiye'nin Hür Fransa ile olan ilişkileri tamamen savaşın seyrine göre şekillenmiştir. Bu süreçte Hür Fransa, Türkiye'de sırasıyla üç farklı isim tarafından gayri resmi bir şekilde temsil edilirken, Türkiye bu temsiliyetin gayri resmi ve gizli bir çerçevede kalmasına büyük önem vermiştir. Hür Fransa'nın gayri resmi temsilcileri, Balkan ülkeleri ile gizli bağlantıları yönetmek ve Türkiye içerisinde Vichy Fransa'sı aleyhine birtakım propaganda faaliyetlerinde bulunmak dışında ciddi bir faaliyet göstermemişlerdir. Türkiye'nin Hür Fransa ile olan ilişkileri, savaşın seyrine ve Müttefiklerinin tutumuna bağlı olarak, 1943 yılının sonlarından itibaren resmiyete giden bir yolda ilerlemeye başlamıştır. Bu süreçte Hür Fransa, orta elçi seviyesinde bir diplomatı, yine gayri resmi olmak kaydıyla, Türkiye'ye göndermiştir. 1944 yılına gelindiğinde ise ikili ilişkiler giderek ilerlemiş ve Türkiye, tamamen İngiltere'nin çizdiği çizgi çerçevesinde, Hür Fransa ile olan ilişkilerini aynı yılın sonunda resmiyete dökmüştür. Makale, bu süreçte ihtiyatı elden bırakmayan Türkiye'nin İngiltere'nin kendisine çizdiği çizginin dışına çıkmamaya büyük bir önem verdiğini ve 1944 yılının ikinci yarısından itibaren İngiltere'nin sıkı bir takipçisi olduğunu Hür Fransa ile olan ilişkiler örneği üzerinden ortaya koymaktadır. İngiltere'nin hemen ertesi günü bu hareketi Fransa'nın resmi bir temsil hükümeti olarak tanıyan Türkiye'nin Paris'e atadığı büyükelçinin Dışişleri Eski Bakanı Numan Menemencioglu olması, Ankara'nın savaş sonrası dönemde Fransa'nın oynayabileceği role biçtiği değeri göstermesi bakımından da ayrıca anlamlıdır.

Anahtar Kelimeler: İkinci Dünya Savaşı, Türk Dış Politikası, Türk-Fransız İlişkileri, Hür Fransa.

**TÜRKİYE-FREE FRANCE RELATIONS DURING THE SECOND WORLD WAR
ACCORDING TO THE TURKISH DIPLOMATIC DOCUMENTS (1940-1944)**

Abstract

This article examines the diplomatic relations between Free France, founded in London by French General Charles de Gaulle during the Second World War, and Türkiye. Arguing that France, which had been defeated by Germany in a short period of time, should continue the war outside the mainland, de Gaulle-led Free France claimed to be the legitimate political representative of France governed under a new Vichy-based regime.

¹ Doktora Öğrencisi, Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, (fatihselcuk35@gmail.com), <https://orcid.org/0000-0002-0505-0539>.

Nevertheless, Free France was not recognized as an official government, not even by the Allies. Therefore, de Gaulle's Free France made efforts to be recognized as an official government throughout the war and took steps to gain diplomatic legitimacy. The existing literature shows that de Gaulle sought diplomatic legitimacy not only with the Allies but also with non-war countries. This article shows that Türkiye was one of the countries where de Gaulle attempted to seek diplomatic legitimacy. Despite being in an alliance relationship with Britain and France at the beginning of the Second World War, Türkiye's relations with Free France were shaped entirely according to the course of the war. In this process, Free France was unofficially represented in Türkiye by three different names respectively, while Türkiye attached great importance to the fact that this representation remained in an unofficial and confidential framework. During this period, the unofficial representatives of Free France did not engage in any serious activities other than managing secret liaisons with Balkan countries and conducting some propaganda activities against Vichy France within Türkiye. Depending on the course of the war and the attitude of the Allies, Türkiye's relations with Free France started to progress on a path towards officialization as of the end of 1943. In this process, Free France sent a diplomat at the level of middle ambassador to Türkiye, again unofficially. By 1944, bilateral relations had progressed, and Türkiye formalized its relations with Free France at the end of the same year, which was entirely within the framework of the line drawn by Britain. The article reveals through the example of the relations with Free France that Türkiye, which remained cautious in this process, attached great importance to not stepping out of the line drawn for it by Britain and that it became a strict follower of Britain from the second half of 1944 onwards. The fact that the very next day after Britain recognized this move as an official representative government of France, Türkiye appointed Numan Menemencioglu, former Minister of Foreign Affairs, as its ambassador to Paris is also meaningful in terms of showing the value Ankara placed on the role France could play in the post-war period.

Keywords: Second World War, Turkish Foreign Policy, Turkish-French Relations, Free France.

Giriş

Türkiye'nin Fransa ile olan köklü ilişkileri, İkinci Dünya Savaşı'nın henüz birinci yılı dolmadan Fransa'nın Almanya karşısında aldığı mağlubiyet neticesinde yeni bir aşamaya girmişti. Fiiliyatta süreç, Almanya'nın 1 Eylül 1939 tarihinde Polonya'ya saldırması ile başlamıştı. Fransa ve müttefiki İngiltere, bu saldırıya karşılık vermek üzere Almanya'ya savaş ilan etmişti.² Savaşın başında Fransız-Alman cephesinde dış dokunur bir hareket olmazken, Alman ordusu Polonya'yı kısa sürede işgal etmiş ve bir müddet sonra batıya yönelerek Belçika, Hollanda ve Lüksemburg üzerinden Fransa'ya yürümüştü.³ Bu üç ülkenin kısa sürede düşmesi ile birlikte Alman ordusu, bir yıldırım harbi ile Müttefik ordusunu mağlup etmiş ve hızla ilerleyerek 14 Haziran 1940 tarihinde Paris'e girmişti.⁴

Alman ordusu Paris'e doğru ilerlerken Fransız ordusunun içerisinde bulunduğu durumu gören Başbakan Paul Reynaud (1878-1966), 18 Mayıs 1940 tarihinde kabinede önemli bir değişikliğe gitti. Bu değişiklik ile birlikte kabineye üç yeni askerin dahil olması dikkat çekici bir gelişme olarak kayda geçti. Bu kişiler, "*Verdun Kahramanı*" olarak da bilinen Mareşal Philippe Pétain (1856-1951), General Maxime Weygand (1867-1965) ve General Charles de Gaulle'dü (1890-1970). Oluşturulan yeni kabinede Pétain Başbakan Yardımcılığı, Weygand Genelkurmay Başkanlığı, de Gaulle ise Savaş Bakanı Yardımcılığı görevlerini üstlendi. Yenilginin yaklaştığı o günlerde bu kabine değişikliği yapılırken, Fransa'da Almanlara teslim

² *Ulus*, 4 Eylül 1939.

³ *Ulus*, 11 Mayıs 1940.

⁴ *Ulus*, 15 Haziran 1940.

olmak ya da savaşı dışarıdan sürdürmek şeklinde iki görüş ortaya çıkmıştı. Bu görüş ayrılığı kabine içerisinde de kendini göstermişti. Kabineye dahil olan üç asker, Almanya'ya karşı pek bir varlık göstermediği ve bu nedenle Fransa'ya ihanet ettiği düşünülen Müttefikleri İngiltere'ye güvenmemek konusunda hemfikirdi. Bu noktada Pétain ve Weygand, İngiltere ile ittifaka son vererek Almanya ile barış yapılması gerektiği kanaatindeydi. Bu görüşte olanlar, Almanlarla anlaşılırsa en fazla Alsace-Lorraine'in kaybedileceğini, buna karşılık imparatorluğun ve donanmanın kurtarılabilceğini düşünüyorlardı. İngiltere'ye karşı aynı güvensizliği taşıyan de Gaulle ise her şeye rağmen bu ülke ile ittifaka devam edilmesi gerektiği görüşündeydi. Zira de Gaulle, Almanya ile yapılacak bir barışın kabul edilebilir olmayacağını öngörüyordu.⁵

Fransa'nın yenileceğinin anlaşılmasının ardından Başbakan Reynaud, Fransız ordusunun savaşa devam etmesini ve mücadelenin Fransa'ya bağlı olan Kuzey Afrika topraklarında sürdürülmesini istiyordu. Bu, Fransız ordusunun Fransa ana karasından Kuzey Afrika'ya intikal ettirilmesi anlamına geliyordu. Nitekim hükümet, hızla bu yönde karar aldı. Bu fikir İngiltere Başbakanı Winston Churchill (1874-1965) tarafından da destekleniyordu. Paris boşaltıldıktan sonra vakit kazanmak amacıyla Bordeaux'ya nakledilen Fransız Hükümeti, meclisin Cezayir'e taşınması için çalışmalarına başladı. Fakat 14 Haziran'da Alman ordusunun Paris'e girmesi üzerine Fransız halkı arasında başlayan panik ve yılgınlık havası, Mareşal Pétain ve General Weygand gibi mütareke yanlılarının etkisini arttırdı. Bu durum karşısında mecliste azınlıkta kalan Başbakan Reynaud, 16 Haziran 1940 tarihinde istifa etti.⁶

Başbakan Reynaud'un istifası üzerine Fransa'da mütareke yapılması gerektiği fikrini destekleyenler iktidarı ele aldılar. Cumhurbaşkanı Albert Lebrun (1871-1950), meclis desteğine de sahip olan Başbakan Yardımcısı Mareşal Pétain'i başbakanlığa getirdi. Savaşın bir an önce ermesi, İngiltere ile olan ittifaka son verilmesi ve her şeyin sorumlusu olarak gördüğü III. Cumhuriyet rejiminin (1870-1940) tarihe karışması gerektiğini düşünen Pétain, başbakanlığa gelir gelmez savaş Kuzey Afrika'da sürdürme planını iptal etti ve Almanlardan mütareke istedi. Böylelikle Fransa, 22 Haziran 1940 tarihinde mütareke imzalayarak Almanya'ya teslim oldu.⁷ Bu tarihten itibaren Almanlar Fransa'nın kuzeyini bilfiil işgal etti; Fransız Hükümeti'ni ise ülkenin güneyinde bulunan Vichy şehrine taşınmaya zorladı.⁸ Vichy'de toplanan Fransız Meclisi, 10 Temmuz'da Mareşal Pétain'e anayasayı değiştirmek de dahil olmak üzere geniş yetkiler verdi. Ertesi gün Mareşal, Fransa'nın güneyinde Vichy

⁵ Çınar Özen ve Atay Akdevelioğlu, "II. Dünya Savaşı'nda Fransa'da Liderlik Mücadelesi: III. Cumhuriyet'ten Vichy Fransa'sına Fransız Siyasetinde Yapısal Salınım", *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, Sayı:1, Cilt:15, 2016, s. 155; Behiç Erkin, *Hâtırat (1876-1958)*, 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 2019, s. 465. Bu sürecin ayrıntılı bir panoraması için bkz. Thomas Christofferson ve Michael S. Christofferson, *France During World War II: From Defeat to Liberation*, Fordham University Press, New York, 2006, ss. 34-66 vd.

⁶ Özen-Akdevelioğlu, *a.g.m.*, ss. 155- 156; *Ulus*, 17 Haziran 1940; René Massigli, *La Turquie Devant La Guerre: Mission A Ankara (1939-1940)*, Libraire Plon, Paris, 1964, s. 442; *Türk Diplomatik Arşivi (TDA)*, Fon No:525, Kutu No:38049, Gömlek No:154722, Sıra No:8.

⁷ Özen-Akdevelioğlu, *a.g.m.*, ss. 156-157; *Ulus*, 18 Haziran 1940; *Ulus*, 23 Haziran 1940.

⁸ *Ulus*, 4 Temmuz 1940.

merkezli yeni “*Fransız Devleti’ni*” ilân etti. Böylelikle Fransa’da III. Cumhuriyet Dönemi son buldu.⁹ Bu yeni süreçte “*Fransa’nın şerefine kurtulduğunu*” ve “*yeni bir Fransa’nın doğacağını*”¹⁰ iddia eden Pétain’in liderliğindeki bu yeni rejim, ilk zamanlar yenilginin şokunu henüz atlatabilen ve bir çıkış kapısı arayan pek çok kesim tarafından destek buldu.¹¹

Fransa’da bu değişim yaşanırken de Gaulle’ün başını çektiği bir kesim, muharebelerin kaybedilmiş olmasına rağmen savaşın Fransa’nın dışarıdaki topraklarında devam ettirilebileceği görüşünü muhafaza ediyordu. Bu amaç doğrultusunda Londra’ya geçen de Gaulle, burada daha sonra “*Hür Fransa*” (France Libre) olarak da bilinecek olan direniş hareketini başlattı.¹² Hür Fransa, zaman içerisinde Vichy rejimi ile birlikte İkinci Dünya Savaşı Fransa’sının bir diğer önemli ayağını oluşturacaktı.¹³ Avrupa’da Müttefik zaferinin ufukta belirdiği 1944 sonlarına kadar ülkelerin çoğu, meşru Fransa Hükümeti olarak Vichy Rejimi’ni (Fransa Devleti olarak) tanıdı. Bu süreçte Hür Fransa, Müttefiklerinin yanında Almanya’ya karşı verdiği askeri mücadelenin yanı sıra, Vichy rejimine karşı hem Müttefikler hem de diğer tarafsız ülkeler nezdinde nüfuz alanları oluşturmaya, tanınmaya ve böylelikle hak iddia ettiği Fransa’nın temsiliyeti noktasında siyasi meşruiyetini arttırmaya çabaladı. Bu çabanın görüldüğü yerlerde Hür Fransa ile Vichy Fransa’sı arasında bir rekabet ortamı doğdu.

De Gaulle, esasen askeri temellere dayanan mücadele sürecini anlattığı anılarında “*Diplomasi*” başlığına ayrı ve geniş bir yer ayırma gereği duymuştur.¹⁴ Bu durum, de Gaulle’ün siyasi meşruiyete atfettiği önemi göstermesi bakımından önemlidir. Unutmamak gerekir ki aynı tarihlerde Polonya, Çekoslovakya ve Yugoslavya gibi Mihver¹⁵ işgali altına girmiş ülkelerin de Londra’da sürgün hükümetleri vardır. Bu noktada Fransa Hükümeti’ni temsil eden meşru bir lider olarak tanınmayan de Gaulle, kendisini en başından beri diğer sürgün hükümetlerinden farklı bir pozisyonda konumlandırmaya çalışmıştır. Nitekim Fransa’nın kurtuluşundan sonra ülkenin başına geçtiğinde de Gaulle, barış görüşmeleri sırasında Fransa’nın İngiltere, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) ile eşit düzeyde görülmesini isteyecektir.¹⁶ De Gaulle’ün kendisini 1945’te bu şekilde konumlandırması, Hür Fransa’nın diplomatik tanınırlık ve

⁹ *Ulus*, 11-13 Temmuz 1940; Erkin, *Hâtrât*, ss. 478-480; Özen-Akdevelioğlu, *a.g.m.*, s. 157.

¹⁰ *Ulus*, 26 Haziran 1940.

¹¹ Roger Price, *Fransa’nın Kısa Tarihi*, çev. Özkan Akpınar, Boğaziçi Üniversitesi Yay., İstanbul, 2012, s. 290.

¹² Hür Fransa esasen bir tür “*hareket*” olmakla birlikte, bu makalede “*hareket*” kelimesi yerine salt “*Hür Fransa*” kullanılacaktır. Nitekim Fransızca da bu hareket “*France Libre*” olarak adlandırılmaktadır. Fakat bu ifadenin Fransa devletini temsil etmediğini vurgulamakta fayda vardır. Makale boyunca da görüleceği üzere Hür Fransa, Fransa devletinin resmi temsilcisi olabilmek için siyasi ve diplomatik sahada mücadele veren bir harektir.

¹³ Özen-Akdevelioğlu, *a.g.m.*, ss. 160-165.

¹⁴ Charles de Gaulle, *Mémoires de Guerre: L’Unité (1942-1944)*, Librairie Plon, Paris, 1956, ss. 229-298.

¹⁵ İkinci Dünya Savaşı’nda Almanya ve müttefiklerini tanımlamak için kullanılan kavram. İng.: “*Axis*”.

¹⁶ *Aydın Tarihi*, Sayı:134, Ocak 1945; *Aydın Tarihi*, Sayı:135, Şubat 1945.

meşruiyet kazanma çabası ile doğrudan alakalıdır; ikincisi, birincisinin adeta bir ön hazırlığı gibidir.¹⁷

De Gaulle'ün Müttefikler nezdinde olduğu kadar savaşa girmeyen ülkeler nezdinde de Hür Fransa'nın Vichy rejiminin yerini alabilmesini yahut etkisini kırabilmesini sağlamaya yönelik diplomatik faaliyetlerde bulunduğu söylenebilir. İlk zamanlar Londra dışında Fransa'nın sömürge topraklarında örgütlenmeye çalışan Hür Fransa, ilk defa 1940 yılının Ekim ayında Brezilya, Arjantin, Uruguay, Şili, Kanada, ABD, Mısır, Güney Afrika ve Meksika gibi tarafsız ülkelerde komiteler kurmuştur.¹⁸ Bu komiteler ilgili ülkelerdeki Vichy etkisini Hür Fransa lehine kırmaya çalışmışlardır. Örneğin de Gaulle tarafından diplomatik bir misyonla görevlendirilen Jacques Soustelle gibi isimlerin Meksika'daki çalışmaları, bu ülkenin Hür Fransa'ya olan bakışını etkilemiş ve sonraki ilişkiler için de zemin hazırlamıştır. Bu bakımdan Avrupa'ya uzak bir ülke olmasına rağmen Meksika, Hür Fransa'nın Vichy Fransa'sı ile giriştiği temsiliyet ve propaganda rekabetinin ölçüsüne bir örnek teşkil etmesi bakımından önemlidir.¹⁹ Aynı şekilde Vichy Fransa'sının da tarafsız ülkelerdeki Hür Fransa unsurlarını etkisiz kılmak için yaptığı girişimler, bu mücadelenin tek taraflı olmadığını göstermektedir. Mareşal Pétain'in eşinin 1942 yılında Fransız hayır kurumlarını ziyaret etmek görünümü altında İspanya'ya giderek buradaki Hür Fransa taraftarlarını kazanmaya çalışması buna bir örnek teşkil etmektedir.²⁰

Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'nda fiilen savaşın dışında kalabilmiş olan ülkelere birisidir. Fransa açısından madalyonun bir diğer yüzünü temsil eden Hür Fransa'nın, gerek coğrafi konumu gerekse büyük ülkeler ile olan ilişkileri nedeniyle savaş yıllarında diplomatik sahada adeta “*değere binen*” Türkiye ile olan ilişkileri, en az diğer savaş dışı ülkelerle olan ilişkileri kadar incelenmeyi hak etmektedir. Bu makale, İkinci Dünya Savaşı'nda Türk-Fransız ilişkilerini –bir devlet ile bir kurtuluş hareketinin ilişkileri bağlamında- farklı bir açıdan ele almaktadır. General Charles de Gaulle liderliğindeki Hür Fransa'nın Türkiye ile olan ilişkilerini ilk defa müstakil bir şekilde ele alan bu makale, İkinci Dünya Savaşı yıllarında resmi bir hükümet olarak tanınmayan bir direniş hareketinin hem daha önce benzer bir tarihi süreçten geçmiş olan Türkiye'de nasıl değerlendirildiğini hem de bu direniş hareketinin Türkiye'ye karşı nasıl bir tutum takındığını ortaya korumak amacıyla kaleme alınmıştır. Öncelikle makale, de Gaulle liderliğindeki Hür Fransa'nın ileriye dönük olarak diplomatik meşruiyet alanı aradığı ülkelere birisinin Türkiye olduğunu öne sürmektedir. Bu arayış çerçevesinde Türkiye açısından süreç, bu ülkenin Fransa ile olan tarihi ilişkilerinden

¹⁷ General de Gaulle, anılarının başında şu ifadeleri kullanmaktadır: “*Bozgunların dibinden yüklendiğim benim iktidarım ise, önce savaşmaktan vazgeçmemiş olan Fransızlar, sonra olaylar gelişikçe topluluğun bütünü, en sonunda bir sürü çatışmadan geçerek bütün dünya hükümetleri tarafından kabul edildi. Bu yetki sayesinde ben, ülkeyi kurtuluşuna kadar yönettim.*” Bkz. Charles de Gaulle, *Umut Anıları*, çev. Ali Sirmen, Sinan Yayınları, Ankara, 1971, ss. 7-8.

¹⁸ Münir Müzeyyen Bekman ve Feridun Fazıl Tülbentçi, *İkinci Cihan Harbi Kronolojisi I (1940 Sonuna Kadar)*, Başvekalet Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü, Ankara, 1943, s. 73; *Ulus*, 8 Birinciteşrin [Ekim] 1940.

¹⁹ Denin Rolland, *Vichy et La France Libre au Mexique: Guerre, Cultures et Propagande Pendant La Deuxième Guerre Mondiale*, Éditions de l'HEAL, L'Harmattan, Paris, 1990.

²⁰ TDA, Fon No:537, Kutu No:7480, Gömlek No:43936, Sıra No:1.

ziyade, savaş dönemi diplomasisinin şartları içerisinde, “*realist*” (*gerçekçi*) bir çerçevede şekillenmiştir. Bu bakımdan iki taraf arasındaki ilişkiler, Türkiye’nin savaş boyunca izlediği dış politika ile doğrudan bağlantılıdır. Buna bağlı olarak makalenin öne sürdüğü bir diğer tez, İkinci Dünya Savaşı’nda Türkiye’nin yalnız savaşın başat ve büyük aktörleri ile değil, bu kapsamın dışında kalan unsurlarla olan ilişkilerinde de son derece ihtiyatlı, dikkatli ve bir o kadar da çok yönlü bir dış politika izlemiş olduğudur.

1. Konunun Kapsamı ve Literatüre Olan Katkısı

Makale, Hür Fransa’nın kuruluşu ile bu hareketin “Fransa Cumhuriyeti Geçici Hükümeti” adı altında resmi bir hükümet olarak tanındığı 1940-1944 yılları arasındaki dört yıllık bir dönemi incelemektedir. İlgili dönemde Türkiye’nin savaştaki durumu, diğer tüm savaş dışı ülkelerden farklı bir görüntü arz etmesi bakımından ayrıca ele alınmaya değerdir. Türkiye, savaşın henüz başında İngiltere ve Fransa ile imzaladığı ittifak antlaşması gereği bu ülkelerle aynı safta yer almasına rağmen, çok yönlü bir dış politika uygulayarak savaşın dışında kalabilen ülkelerden biri olmuştur. Buna rağmen Türkiye’nin dış politika başta olmak üzere hemen her alandaki durumu savaşın seyrinden doğrudan etkilenmiştir. İlgili dönemde Türkiye’nin dış politikasında ana aktörler Almanya, İngiltere, SSCB ve son olarak ABD olurken, bu ülkelerle olan ilişkiler savaşın gidişatına göre değişkenlik göstermiştir. Bu karmaşık ilişki ağı, Türkiye’nin 1940-1944 yılları arasında Fransa da dahil olmak üzere diğer tüm ülkelerle olan ilişkilerinde göz önünde bulundurması gereken bir etken halini almıştır. Bir başka ifadeyle, ilgili dönem aralığında Türkiye’nin büyük güçlerle olan ilişkileri pergelin sabit ayağını oluştururken, diğer ülkelerle olan ilişkileri de bu sabit ayağın çizilecek olan açığa göre nasıl konumlandırıldığına bağlı olarak şekillenmiş, hatta açının ölçüsünü de tayin etmiştir.

Her ne kadar Türkiye’nin İkinci Dünya Savaşı’ndaki dış politikası²¹ ve bu süreçte “*pergelin sabit ayağını oluşturan*” büyük güçlerle olan ilişkileri önemli akademik çalışmalara konu olsa da diğer ülkelerle olan ilişkileri yeterince incelenmemiştir. Bu ülkelerden birisi de

²¹ İkinci Dünya Savaşı’ndaki Türk dış politikası hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. *Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl: İkinci Dünya Savaşı Yılları (1939-1946)*, Dışişleri Bakanlığı Araştırma ve Siyaset Planlama Genel Müdürlüğü, b.y.y., 1973; Cemil Koçak, *Türkiye’de Milli Şef Dönemi (1938-1945)*, Cilt:1, İletişim Yay., İstanbul, 1996, s. 229 vd.; Cemil Koçak, *Türkiye’de Milli Şef Dönemi (1938-1945)*, Cilt:2, İletişim Yay., İstanbul, 2007, ss. 141-275; Selim Deringil, *Denge Oyunu: İkinci Dünya Savaşı’nda Türkiye’nin Dış Politikası*, İletişim Yay., İstanbul, 2024; Hazal Pabuççular, *Cumhuriyet’in Dış Politikası: Olaylar, Aktörler, Kurumlar (1923-2023)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2023, ss. 53-83; Nezihe Selcen Korkmazcan, *İkinci Dünya Savaşı’nda Türk Diplomasisi*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 2018; Edward Weisband, *2. Dünya Savaşında İnönü’nün Dış Politikası*, çev. M. Ali Kayabal, Milliyet Yay., yyy., 1974; Onur İşçi, *Turkey and Soviet Union During World War II: Diplomacy, Discord and International Relations*, I. B. Tauris, London, 2020; Nuri Karakaş, *Türk-Amerikan Siyasi İlişkileri (1938-1952)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2013, ss. 23-157; Mustafa Aydın, “İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye 1939-1945”, *Türk Dış Politikası*, ed. Baskın Oran, 22. Baskı, İletişim Yay., İstanbul, 2018, ss. 399-475; Hüner Tuncer, *İsmet İnönü’nün Dış Politikası*, 2. Baskı, Kaynak Yay., İstanbul, 2012; Zehra Önder, *II. Dünya Savaşı’nda Türk Dış Politikası*, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 2010. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü Türkiye’nin İkinci Dünya Savaşı’ndaki dış politikasını 1947 yılında bizzat kendi kalemıyla anlatmıştır. Bkz. *Ayın Tarihi*, Sayı:166, Eylül 1947, ss. 56-65.

Fransa'dır. Fransa o tarihe kadar Türkiye'nin dış politikasında kilit bir ülke olmasına rağmen,²² savaş yıllarında Türkiye'nin dış politika merkezindeki yerini açık bir şekilde kaybetmiştir. Bu tarihten itibaren Türkiye'nin dış politika merkezinde İngiltere, Almanya ve SSCB –ABD savaşın sonunda önemli bir yer edinmeye başlayacaktır- yer almıştır. Bunda, Fransa'nın savaşın erken bir tarihinde ve oldukça hızlı bir şekilde saf dışı kalmış ve böylelikle savaştaki birincil rolünü (pergelin sabit ayağı olma özelliğini) kısa sürede kaybetmiş olmasının etkisi büyüktür. Şayet Fransa tıpkı Birinci Dünya Savaşı'nda olduğu gibi savaşın sonuna kadar varlığını sürdürebilmiş olsaydı, Türkiye'nin Fransa ile olan ilişkileri de tıpkı diğer büyük ülkeler gibi yaygın bir inceleme konusu olabilirdi.

Fransa'nın savaşın büyük kısmındaki “yokluğu”, bu dönemi Türkiye açısından ele alan tarih yazımında Fransa'nın büyük ölçüde göz ardı edilmesine neden olmuştur.²³ Mevcut literatüre bakıldığında, İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye-Fransa ilişkilerini doğrudan inceleyen akademik çalışmaların sayısının son derece sınırlı olduğu görülmektedir. Bu eksiklik Türk-Fransız ilişkilerini inceleyen az sayıdaki çalışmanın içeriğinde de kendisini belli etmektedir. İlgili döneme dair Türk-Fransız ilişkilerini inceleyen ilk çalışma olarak zikredebileceğimiz Bilal Karabulut'un “1939-1945 Dönemi Türk-Fransız İlişkileri” başlıklı çalışmasının gerek içeriği gerekse kaynakçası, konuyla ilgili akademik literatürün ne denli zayıf kaldığını –hatta o tarih için neredeyse hiç olmadığını- göstermektedir; zira bu çalışmada Türk-Fransız ilişkileri dışında İkinci Dünya Savaşı'na dair hemen her şey mevcuttur.²⁴ Yakın zamanda Aurélien Denizeau tarafından kaleme alınan “*Turkish-French Relations During the Second World War and the Cold War*” başlıklı çalışma da İkinci Dünya Savaşı'ndaki Türk-Fransız ilişkileri ile ilgili olarak Hür Fransa'nın 1943 yılında Ankara'da bulunan iki gayri resmi temsilcisini kısaca zikretmek dışında yeni bir bilgi verememektedir.²⁵ Bu dönemi

²² Bige Yavuz, *Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri (Fransız Arşiv Belgeleri Açısından 1919-1922)*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1994; Fatih Selçuk, *Dengeler Değişirken: Milli Mücadele'de Türk-Fransız İlişkileri (1918-1922)*, İdeal Kültür Yay., İstanbul, 2022; Fatih Selçuk, “Büyük Taarruza Giden Süreçte Türk-Fransız İlişkileri (1921-1922)”, *Türk İstiklâl Harbi'nin 100. Yılında 1922 Yılı Gelişmeleri*, Editör: Özlem Arslan, Türk Ocağı Yay., İstanbul, 2022, ss. 149-183; Ahmet Özgiray, “Türk-Fransız İlişkileri (1924-1930)”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XII, Sayı:1, 1992, ss. 65-80; Hüseyin Umut, “Atatürk Devri Türk-Fransız İlişkileri”, *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı:62, 2018, ss. 539-548; Serhan Ada, *Türk-Fransız İlişkilerinde Hatay Sorunu (1918-1939)*, 2. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul, 2013; Mehmet Gönlübol ve Cem Sar, *Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası (1919-1938)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 2013, ss. 93-98, 147-155; Fabrice Monnier, “France and Turkey (1918-1939): Disillusion and Disappointment”, *Turkish-French Relations: History, Present and The Future*, ed. Aurélien Denizeau-Ozan Örmeci, Springer Nature, Switzerland 2022, ss. 33-55.

²³ Bu durum yalnızca aşağıda zikredilen akademik literatür değil, resmi tarih yazımı için de geçerlidir. Dışişleri Bakanlığı tarafından 1973 yılında yayımlanan *Türk Dış Politikasında 50 Yıl: İkinci Dünya Savaşı Yılları (1939-1946)* başlıklı yayında Hür Fransa hareketine veya Vichy Fransa'sına dair herhangi bir atıf söz konusu değildir. Bkz. *Türk Dış Politikasında 50 Yıl*.

²⁴ Bilal Karabulut, “1939-1945 Dönemi Türk-Fransız İlişkileri”, *Geçmişten Günümüze Türk-Fransız İlişkileri*, ed. Haydar Çakmak, Efil Yay., Ankara, 2017, ss. 105-115.

²⁵ Aurélien Denizeau, “Turkish-French Relations During the Second World War and the Cold War”, *Turkish-French Relations: History, Present and The Future*, ed. Aurélien Denizeau-Ozan Örmeci, Springer Nature, Switzerland 2022, ss. 57-77.

doğrudan ele almasalar da Türk-Fransız ilişkileri tarihini kronolojik bir şekilde inceleyen çalışmaların da ilgili dönemi detaylı irdele(ye)medikleri görülmektedir. Eşref Hilmi Açık, “*Geçmişten Günümüze Türkiye Fransa İlişkileri*” başlıklı kitabında 1939 tarihli Hatay meselesine değindikten sonra doğrudan 1945 yılına geçmekte, aradaki İkinci Dünya Savaşı yıllarına değin(e)memektedir.²⁶ Toktamış Ateş de “*Geçmişten Günümüze Türk-Fransız İlişkileri*” başlıklı benzer bir çalışmada İkinci Dünya Savaşı döneminden hiç söz etmemektedir.²⁷ Yakın zamanda yayımlanan “*Türkiye-Fransa İlişkileri*” kitabında Ozan Örmeci de bu döneme hiç değin(e)memektedir.²⁸

İkinci Dünya Savaşı’ndaki Türk-Fransız ilişkilerine dair bu literatür değerlendirmesinin tek istisnasını yakın zamanda Fikret Çiftçi tarafından kaleme alınan bir doktora tezi oluşturmaktadır.²⁹ 2021 yılında tamamlanan “*1938-1950 Dönemi Türk-Fransız İlişkileri*” başlıklı bu tez, neredeyse tamamen Fransa Dışişleri Bakanlığı belgeleri ve bu belgeleri destekleyen basın ve ikinci el literatür değerlendirilerek kaleme alınmış bir çalışmadır. Türk Diplomatik Arşivi –o tarihte araştırmacılara açık olmadığı için- bu çalışmada kullanılamamıştır. Çiftçi’nin tezi, İkinci Dünya Savaşı yılları için konuşulacak olursa, daha çok Vichy Fransa’sı ile Türkiye arasındaki ilişkileri merkeze almaktadır. Buna bağlı olarak, Hür Fransa ile olan ilişkiler ancak 1943 yılının ikinci yarısında Vichy’nin zayıflaması neticesinde, bir bakıma Hür Fransa’nın zamanla Vichy’nin yerini almaya başlamasıyla değerlendirme konusu yapılmıştır. Bu ilişkiler ele alınırken, Türkiye ile Hür Fransa arasındaki ilişkilerin 1940-1942 dönemlerindeki seyrine dair somut bir veri sunulmamaktadır. Türkiye ile Hür Fransa arasındaki ilişkiler –aslında bu kısım Vichy rejimi ile de alakalıdır- 275 sayfalık tezin yalnızca 29 sayfalık bir kısmını oluşturmaktadır.³⁰ Kısacası, Çiftçi’nin doktora tezi 1938-1950 yılları arasındaki Türk-Fransız ilişkilerini incelemek bakımından ilk ve tek kapsamlı çalışma olmasına rağmen, konu Hür Fransa ile Türkiye’nin ilişkileri olduğu zaman, gerek konunun evveliyatı gerek konunun Çiftçi’nin tezinin geniş kapsamında edinebildiği yer gerekse neredeyse tek bir temel kaynak üzerinden gidiliyor oluşu gibi sebeplerle bu spesifik konu hakkında bize resmin tamamını verememektedir. Geline nokta Türkiye’nin Hür Fransa ile olan ilişkileri, incelenmeyi bekleyen bir konu olarak literatüre önemli bir katkı sunacaktır.³¹

²⁶ Eşref Hilmi Açık, *Geçmişten Günümüze Türkiye Fransa İlişkileri*, IQ Kültür Sanat Yay., İstanbul, 2008, ss. 476-477.

²⁷ Toktamış Ateş, *Geçmişten Günümüze Türk-Fransız İlişkileri*, Creative Yay., yyy, yty, ss. 162-163.

²⁸ Ozan Örmeci, *Türkiye-Fransa İlişkileri*, Urzeni Yay., İstanbul, 2022, ss. 62-68.

²⁹ Fikret Çiftçi, “1938-1950 Dönemi Türk-Fransız İlişkileri”, *İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Malatya, 2021. (275 sayfa)

³⁰ *A.g.t.*, ss. 141-170.

³¹ Bu dönemki Türk-Fransız ilişkilerine dair doğrudan olmasa da dolaylı bir şekilde literatüre katkı sunan çalışmaları zikretmek gerekmektedir. Çiftçi tarafından kaleme alınan bir makale ilgili dönemde Türkiye’ye sığınan Fransız gemilerini konu edinmesi bakımından literatüre doğrudan bir katkı sunmaktadır. Bkz. Fikret Çiftçi, “İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’ye Sığınan Fransız Elan Gemisi”, *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:9, Sayı:2, 2020, ss. 510-523. Hüseyin Kalemlî’nin Türkiye’nin Paris Başkonsolosunun gözünden işgal Paris’inin ilk dönemlerini aktardığı makalesi de konuya katkı sunması

Literatürdeki bu boşlukta, konuyla ilgili kaynak yelpazesinin görece dar olmasının da etkisi olduğunu söylemek gerekir. Bunun temel bir sebebi, Türk Dışişleri Bakanlığının yazışmalarının uzun yıllar boyunca araştırmacılara kapalı tutulmuş olmasıdır. 2022 yılında Cumhuriyet Arşivi'ne devredilerek “*Türk Diplomatik Arşivi*” kataloğu altında araştırmacılara açılan bu belgeler, İkinci Dünya Savaşı Dönemi'ndeki Türk-Fransız ilişkileri bağlamında ilk defa bu makalede değerlendirilmektedir. Konuya dair bir diğer önemli kaynak yelpazesini ise Fransa Dışişleri Bakanlığı arşivlerinde bulunan diplomatik belgeler oluşturmaktadır. Özellikle Türk araştırmacıların bu konuda yaşadıkları temel sıkıntı ilgili belgelerin ancak Fransa'daki arşivlere gidilerek incelenebilmesidir; yine de az sayıda da olsa bazı belgelerin Fransa Dışişleri Bakanlığı tarafından bir derleme olarak yayımlandığını ifade etmek gerekir.³² Geleneksel noktada Çiftçi'nin ilgili tezinde Fransa Dışişleri Bakanlığının yazışmalarının önemli bir kısmını kullanmış olması, bu konuda doğabilecek eksikleri bir ölçüde ölçüde

bakımdan kayda değerdir. Bkz. Hüseyin Kalemlî, “Türkiye Paris Başkonsolosunun Raporuna Göre İkinci Dünya Savaşı Sırasında Almanların Paris’i İşgali”, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Yıl:12, Sayı:24, Güz 2016, ss. 29-56. Kalemlî ilgili raporu Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi'nden edinmiştir. Aynı rapor Türk Dışişleri Arşivi'nde şu katalogta bulunmaktadır: Bkz. TDA, Fon No:525, Kutu No:38049, Gömlek No:154722, Sıra No:8.

Bunlar dışında, ilgili dönemde Türkiye Büyükelçisi Behiç Erkin'in Fransa'daki Yahudilere yönelik hayırhah tutumunu konu edinen çalışmaları da zikretmek gerekir. Bkz. Emir Kıvırcık, *Büyükelçi*, Goa Yay., İstanbul, 2007; Arnold Reisman, *An Ambassador And A Mensch: The Story of A Turkish Diplomat in Vichy France*, CreateSpace Independent Publishing Platform, yyy., 2010.

Ayrıca, İkinci Dünya Savaşı Fransa'sındaki önde gelen isimleri yakın dönem Türk tarihi ile kıyaslayan çalışmalar da mevcuttur. Bu konuda Sina Akşin'in General de Gaulle ile Atatürk'ü konu edindiği çalışması ilk sırada gelmektedir. Bkz. Sina Akşin, “Two Victorious War Leaders: de Gaulle and Atatürk”, *The Turkish Yearbook of International Relations*, Sayı:22, 1992, ss. 51-59. Bunun ardından Hakkı Uyar ve Çağdaş Cansın Korkmaz'ında benzer bir şekilde dönem Fransa'sında Almanlarla işbirliği taraftarı olan Vichy Hükümetleri ile Birinci Dünya Savaşı'nın ardından mütareke döneminde İngiltere ile işbirliği yanlısı olan Osmanlı Sadrazamı Damat Ferit Paşa'yı kıyaslayan çalışması bu noktada dikkate değerdir. Bkz. Hakkı Uyar ve Çağdaş Cansın Korkmaz, “Birinci ve İkinci Dünya Savaşı'nın İşbirlikçi Hükümetleri: Damat Ferit Paşa ve Vichy Hükümetleri”, *Belgi Dergisi*, Sayı:10, 2015, ss. 1331-1341.

Her ne kadar ilgili dönemde Fransa'yı incelerken Türkiye'yi doğrudan konu edinmiyor olsalar da Türkçe literatürde Vichy Fransa'sı dönemine dair akademik araştırmalar mevcuttur. Özen ve Akdevelioğlu'nun İkinci Dünya Savaşı'nda Fransa'daki liderlik mücadelesini inceledikleri makalesi bu bakımdan zikretmeye değerdir. Bkz. Özen-Akdevelioğlu, *a.g.m.* Süleyman Yükçü ve Ahmet Kaya, İkinci Dünya Savaşı'nda Vichy Fransa'sının Almanya ile işbirliğinin ekonomik maliyetine dair bir çalışma kaleme almışlardır. Bkz. Süleyman Yükçü ve Ahmet Kaya, “Düşmanla İş Birliği Yapmanın Maliyet Analizi: İkinci Dünya Savaşı Fransa Örneği”, *Muhasebe ve Finans İncelemeleri Dergisi*, Cilt:6, Sayı:2, 2023, ss. 160-168. Ayrıca Caner Çakı'nın Vichy Fransa'sındaki propaganda örneklerini derlediği makalesi aynı şekilde Türkçe literatür açısından zikredilmelidir. Bkz. Caner Çakı, “Vichy Fransası'nda İşgal Propagandası”, *Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi e-Dergi*, Cilt:7, Sayı:1, 2018, ss. 53-80. Benzer bir çalışma Metin Işık ve Mustafa Karaca tarafından da kaleme alınmıştır. Bkz. Metin Işık ve Mustafa Karaca, “Vichy Fransası'nda Müttefik Devletlerine Karşı Yürütülen Propaganda Faaliyeti”, *Anadolu Akademik Sosyal Bilimler Dergisi*, I, Sayı:3, 2019, ss. 43-62. Caner Çakı ve Özkan Avcı da işgal Fransa'sında medya üzerinden anti-semitizm konusunu işleyen bir makale kaleme almışlardır. Bkz. Caner Çakı ve Özkan Avcı, “İkinci Dünya Savaşı'nda Fransa'da Antisemitist Medya: Je Suis Partout Gazetesi Üzerine Bir İnceleme”, *Erciyes İletişim Dergisi*, Cilt:9, Sayı:1, Ocak 2022, ss. 337-360.

³² *Documents Diplomatique Français 1944*, Tome II, (9 Septembre-31 Décembre), Imprimerie Nationale, Paris, 1996.

kapatmaktadır.³³ Arşiv belgelerinin yanında gerek Türk gerekse Fransız süreli yayınlarının dönem ile ilgili geniş bir kaynak yelpazesi sunduğunu ifade etmek gerekir; fakat savaş yıllarının basın üzerinde getirdiği kontrol mekanizması, bu kaynak yelpazesinin çok daha dikkatli kullanmayı gerektirmektedir. Süreli yayınların bu özelliği, dolaylı olarak, dış politikaya yön veren yönetici iradenin tutumunu görmeyi de sağlayabilmektedir. Arşiv belgeleri ve süreli yayınların yanı sıra Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde (TBMM) yapılan gizli celse toplantıları dış politika açısından son derece önemli bir kaynak olabilmekle birlikte, TBMM arşivlerinde ilgili dönemin gizli celse zabıtlarına ulaşılammıştır; genel olarak bakıldığında, 1935 ile 1950 tarihleri arasındaki gizli celse zabıtları ilgili arşivde mevcut değildir.³⁴ Bunların yanında her iki tarafta da dış politikaya yön veren isimlerin anıları ve günlükleri de bu konu hakkında pek bir veri sunmamaktadır. Hür Fransa'nın lideri General Charles de Gaulle'un anılarının yayımlanmış olması, ilgili dönemi incelemek isteyen araştırmacılar açısından oldukça avantajlı bir durum yaratmakla birlikte, bu anılarda Türkiye ile ilgili malumat bulmak –birkaç dolaylı istisna dışında- mümkün değildir.³⁵ 1939-1940 yıllarında Fransa'nın Ankara'daki büyükelçisi René Massigli'nin (1888-1988) anıları da iki ülke ilişkilerini anlamak bakımından önemli bir kaynak olmakla birlikte, 1940 yılı sonrasına dair bir bilgi sunmamaktadır.³⁶ Fransa açısından aynı durum, Türk devlet adamlarının anıları ve günlükleri için de geçerlidir; bu kaynaklar da Fransa açısından pek bir veri sunmamaktadır. Bunun bir istisnası, 1939-1943 yılları arasında Türkiye'nin Fransa Büyükelçisi olarak görev yapan Behiç Erkin'in (1876-1961) anılarıdır. Erkin'in anıları, Türkiye'nin Vichy rejimi ile olan ilişkilerine dair önemli bilgiler sunarken, konu Hür Fransa'ya gelince dişe dokunur bir bilgiye rastlamak güçtür.³⁷ Genel olarak bakıldığında, Massigli ve Erkin hariç olmak üzere, dönemin karar vericileri ve uygulayıcıları tarafından kaleme alınan anılar ve günlükler, Fransa'nın düşüşünden sonra iki tarafın da birbirini dış politika sahasının merkezinde görmediklerini daha en başından göstermektedir; nitekim gelişen şartlarda önceliklerin farklı olması son derece doğaldır.³⁸ Son olarak, ilgili dönemde resmi birer yayın olarak kaleme alınan kronolojik kaynaklar da gerek dış gelişmeler gerekse iki taraf arasındaki ilişkiler hakkında birinci el kaynak olmak özelliği göstermesi bakımından önemlidir.³⁹ Genel olarak

³³ Çiftçi, *a.g.t.*

³⁴ Bir istisna olarak, İkinci Dünya Savaşı yıllarında Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) milletvekili olarak TBMM'de bulunan emekli General Kazım Karabekir'in CHP grup tartışmalarına dair tuttuğu notlar, ilgili dönemde TBMM içerisindeki tartışmalar konusunda fikir verici olabilir. Bkz. Kâzım Karabekir, *Ankara'da Savaş Rüzgarları: İkinci Dünya Savaşı*, Emre Yayınları, İstanbul, 1994.

³⁵ De Gaulle, *L'Unité*; Charles de Gaulle, *Mémoires de Guerre: L'Appel (1940-1942)*, Librairie Plon, Paris, 1954; De Gaulle, *Umut Anıları*.

³⁶ Massigli, *a.g.e.*

³⁷ Erkin, *Hâturat*.

³⁸ Ayrıca bkz. İsmet İnönü, *Defterler (1919-1973)*, haz. Ahmet Demirel, 3. Baskı, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 2008, ss. 284-424; Cevat Açıkalın, "Cevat Açıkalın'ın Anıları: 2. Dünya Savaşının İlk Yılları (1939-1941)", haz. İsmail Soysal, *Belleten*, Sayı:217, Cilt:56, 1992, ss. 985-1080; Feridun Cemal Erkin, *Dışişlerinde 34 Yıl: Anılar-Yorumlar*, Cilt:1, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1980, ss. 121-145; Faik Ahmet Barutçu, *Siyasî Anılar (1919-1954)*, Milliyet Yay., İstanbul, 1977, ss. 110-274.

³⁹ Bekman ve Tülbentçi, *I*; Münir Müzeyyen Bekman ve Feridun Fazıl Tülbentçi, *İkinci Cihan Harbi Kronolojisi II (1941-1942 Sonuna Kadar)*, Başvekalet Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü, Ankara, 1944; Münir

bakıldığında mevcut kaynaklar, İkinci Dünya Savaşı'ndaki Türk-Fransız ilişkilerinin arşiv belgeleri ve bir nebze de olsa süreli yayınlar şeklinde iki temel kaynağa dayanarak kaleme alınabileceğini göstermektedir. Diğer tüm kaynak yelpazeleri, ancak destekleyici ve boşlukları tamamlayıcı bir özellik göstermeleri bakımından önem arz edebilmektedir.

2. İkinci Dünya Savaşı'nın İlk Yıllarında Vichy Fransa'sı, Hür Fransa ve Türkiye

Türkiye'nin Fransa ile olan ilişkileri, İkinci Dünya Savaşı'ndan önce Hatay meselesinin çözüme kavuşturulmasıyla belirli bir ivme kazanmıştı.⁴⁰ Bu dönemde Alman ve İtalyan tehdidi karşısında Fransa aynı tehdit algısına sahip olan İngiltere ile yakınlaşırken, Türkiye de kendisini garantiye almak amacıyla bu iki ülke ile olan ilişkilerini yoğunlaştırdı. Neticede İngiltere, Fransa ve Türkiye'nin bu yöndeki ortak çıkarı, üç ülkeyi savaşın başlamasından kısa bir süre sonra “Üçlü Pakt” adı altında bir ittifak haline getirdi. Bir diğer ifadeyle Türkiye ve Fransa, İkinci Dünya Savaşı'nın hemen başında aynı ittifak içerisinde bulunuyorlardı.⁴¹ Bu ittifak antlaşmasının belki de en önemli kısmı, savaşın Akdeniz'e yayılması durumunda Türkiye'nin Müttefiklerin yanında savaşa girmesini öngören maddeydi. Türkiye, ilk başlarda savaşa dahil olmadı fakat İtalya'nın 10 Haziran 1940 tarihinde Fransa'ya savaş ilan etmesi ve böylelikle savaşın Akdeniz'e yayılmasından dolayı, Üçlü Pakt'taki ikinci madde gereği savaşa girmek durumundaydı. Buna rağmen Türkiye, Fransa'nın kısa sürede saf dışı kalması gerçeği karşısında, müttefiklerinin tüm ısrarlarına rağmen savaşa girmeyi kabul etmedi.⁴² Türkiye'nin bu politikası özellikle Fransızların yoğun tepkisini çekti.⁴³ Bazı diplomatik kaynaklara göre Türk Hükümeti de savaşı erken kaybettikleri için Fransızlara kızılıyordu.⁴⁴ Çünkü Fransa'nın düşmesi Alman ve İtalyan tehdidinin daha da yayılmasına yol açabilirdi. Türkiye açısından ise savaşın kendi topraklarından uzakta tutulması temel prensipti. Türkiye, “aktif tarafsızlık”⁴⁵ siyaseti çerçevesinde benimsediği bu prensibini savaşın son anlarına kadar muhafaza edecekti.⁴⁶

Fransa'nın kısa sürede teslim olması Türkiye açısından adeta bir şok etkisi yaratmıştı. Türkiye'nin gözünde Avrupa'nın en iyi ordularından birine sahip olan Fransa'nın Almanlar karşısında bu denli hızlı bir şekilde yenilmesi, Türkiye'nin uyguladığı ihtiyat politikasını haklı

Müzeyyen Bekman ve Feridun Fazıl Tülbentçi, *İkinci Cihan Harbi Kronolojisi III (1943 Sonuna Kadar)*, Başvekalet Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü, Ankara, 1944.

⁴⁰ Ada, *a.g.e.*, s. 224 vd.

⁴¹ *Cumhuriyet*, 20 Birinciteşrin [Ekim] 1939; Deringil, *a.g.e.*, ss. 145-180; İsmail Soysal, “1939 Türk-İngiliz-Fransız İttifakı”, *Bellekten*, Sayı:182, Cilt:46, Nisan 1982, ss. 367-414; Müzehher Yamaç, “Fransız Arşiv Belgelerinde 23 Haziran 1939 Tarihli Türk-Fransız Antlaşması”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Sayı:99, Cilt:35, 2019, ss. 215-252; Açıkalın, *a.g.m.*, ss. 998-1026.

⁴² Selim Deringil, “The Preservation of Turkey's Neutrality during the Second World War: 1940”, *Middle Eastern Studies*, Vol. 18, No. 1, January 1982, ss. 36-43; Asım Us, *Hatıra Notları*, haz. İsmail Dervişoğlu, Kitabevi, İstanbul, 2012, ss. 399-401; Açıkalın, *a.g.m.*, ss. 1052-1054; Barutçu, *a.g.e.*, ss. 83-101.

⁴³ Erkin, *Hâtırât*, s. 458, 463.

⁴⁴ Deringil, *a.g.e.*, s. 197.

⁴⁵ *A.g.e.*

⁴⁶ Bu konuda Başbakan Refik Saydam'ın TBMM'deki konuşması için bkz. *Ulus ve Cumhuriyet*, 27 Haziran 1940.

çıkarmakla birlikte, savaşın ilerideki seyrine dair kanaatleri de etkiledi.⁴⁷ Bu tarihten itibaren Türkiye'nin Mihver bloğunun bir sonraki hedefinin ne olduğuna dair şüpheleri daha da arttı. Her şeyden önce Türkiye, İtalyan tehdidi devam ederken Akdeniz'deki Fransız Filosu'nun İtalyanların ya da Almanların eline geçecek olmasından büyük bir endişe duyuyordu. Neyse ki İngilizler, Deringil'e göre, Türkiye'yi yanlarında tutabilmek adına Akdeniz'de Fransa'dan kalan donanmayı 3 Temmuz 1940 tarihinde Cezayir'in Oran ve Mesr-El Kebir limanlarında bombardıman ederek batırdılar. Buna rağmen Türkiye'nin tehdit algısı Mihver bloğunun kısa süre sonra Balkanlara yönelmesiyle daha da arttı.⁴⁸ Bu endişeler pek de yersiz sayılmazdı; zira Fransa'nın düşüşü ve İngiltere'nin yalnız kalışı ile birlikte Avrupa'da Mihver üstünlüğü giderek daha açık bir şekilde kendisini gösteriyordu.

Bu ortamda Fransa'daki rejim değişikliği karşısında Türkiye daha dikkatli olmak ve en başından beri takip ettiği gerçekçi dış politikayı sürdürmek durumundaydı. Nihayetinde Ankara'dan bakıldığında Vichy Fransa'sının kurucusu olan Mareşal Pétain'e geniş yetkileri Fransa Meclisi vermişti ve bu yetkiler meşruydu.⁴⁹ Bu sebeple Türkiye, diğer pek çok savaş dışı ülkenin yaptığı gibi, Almanya'nın son derece avantajlı görüldüğü bu dönemde gerçekçi bir politika ile Vichy rejimini Fransa'nın mutlak temsilcisi olarak resmen tanıdı.⁵⁰ De Gaulle'ün Hür Fransa'sı ise zamanla savaşın gidişatına bağlı olarak Türkiye'de kendisine ancak kısmen ve gayri resmi bir çerçevede yer edinebilecektir. Bu dönemde dengeleri iyi bir şekilde gözeten Türkiye, Almanya'nın Türkiye için bir tehdit oluşturmadığından emin olduğu 1944 sonlarına kadar bu ülke ile ters düşmemeye çok dikkat edecek fakat aynı zamanda kendi müttefiklerini de gücendirmemeye çalışacaktır. İbre, savaşın gidişatına göre göstereceği yönü tayin edecektir.⁵¹ Bu bakımdan Türkiye'nin Hür Fransa Hareketi ile ilişkileri 1943 yılının sonlarına kadar belirsizliğini koruyacak, 1944 yılına girildiğinde gayri resmi çizgide olsa da önemli ilerlemeler kaydedecek ve nihayet 1944 yılının sonunda resmiyete dökülecektir.

Fransa'da mütareke imzalanırken, Türkiye'nin Paris Büyükelçiliği de Fransa Hükümeti'nin izlediği adımları takip ederek önce Bordeaux'ya oradan da Vichy'ye nakledilmişti.⁵² Böylelikle Türkiye, yeni rejimin başkenti Vichy'de resmen temsil edilmeye başlandı. Buna rağmen Erkin, yazışmalardan anlaşıldığı kadarıyla, "*Türkiye'nin Paris Büyükelçisi*" ünvanını kullanmayı sürdürüyordu. Vichy Fransa'sının Türkiye nezdindeki ilk

⁴⁷ Deringil, "Neutrality", s. 34; Massigli, *a.g.e.*, s. 453; Us, *a.g.e.*, s. 404. Almanya'nın Fransa'yı işgalinden sonra Türkiye'nin Paris Başkonsolosu'nun kaleme aldığı rapor, o tarihte Alman üstünlüğünün dışarıdan bakan gözleri ne denli etkilediğini göstermektedir. Bkz. TDA, Fon No:525, Kutu No:38049, Gömlek No:154722, Sıra No:8. Basındaki değişim için bkz. Mehtap Başarır, "Türk Basınında İkinci Dünya Savaşı (Tan, Ulus, Cumhuriyet Akşam Gazeteleri Örneği)", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kayseri, 2018, s. 1028.

⁴⁸ Deringil, *a.g.e.*, ss. 197-222; Barutçu, *a.g.e.*, ss. 167-170.

⁴⁹ Erkin, *Hâturat*, s. 568.

⁵⁰ Türkiye'nin Vichy'deki Büyükelçisi Behiç Erkin'in Devlet Başkanı Mareşal Pétain ile 1941 yılının Ocak ayında gerçekleşen ilk uzun görüşmesi için bkz. TDA, Fon No:525, Kutu No:38250, Gömlek No:153172, Sıra No:54.

⁵¹ Koçak, *a.g.e.*, Cilt:2, ss. 235-271.

⁵² Erkin, *Hâturat*, ss. 460-461, 478 vd.; Kıvrıkcık, *a.g.e.*, s. 29.

adımı, Fransa'nın Ankara Büyükelçiliği tarafından 16 Temmuz 1940 tarihinde Dışişleri Bakanlığına verdiği yazı ile atıldı. Bu yazıda, Mareşal Pétain'in 11 Temmuz 1940 tarihinden itibaren Fransa Devlet Başkanlığı'nı üstlendiğini Ankara'ya bildiriliyordu.⁵³ Bu yazıdan iki gün sonra Vichy'de Pétain, tüm yabancı temsilcileri kabul ederek onlarla bir tanışma toplantısı gerçekleştirdi. Davetliler arasında Türkiye Büyükelçisi Erkin de vardı. Erkin'in Ankara'ya aktardığına göre Mareşal Pétain, burada söylediği nutukta “*Bütün memleketlere, dünyanın mâlum vaziyeti içinde, mümkün olduğu nispette iyilik temennisinde bulun[uyor] ve Fransa'nın bu müşkül vaziyetinde, kendisine, Hey'eti süfeta Reisleri (Chef de Missionlar) tarafından yardım edileceğinden emin olduğun[u]*” ifade ediyordu.⁵⁴

Fransa'da bunlar olurken, savaşın kaybedileceğinin anlaşıldığı günlerde Başbakan Reynaud'un da onayıyla iki defa Londra'yı ziyaret etmiş olan Savaş Bakanı Yardımcısı General de Gaulle, Başbakan Reynaud'un istifasından sonra 17 Haziran'da bir İngiliz uçağı ile Londra'ya gitmişti. Londra'ya indikten sonra ayağının tozuyla Churchill'i ziyaret eden de Gaulle, ondan gördüğü destekle 18 Haziran 1940 tarihinde İngiliz resmi radyosu BBC üzerinden tarihi bir konuşma yaptı. Bu konuşmada Fransa'nın bir muharebe kaybetmiş olsa da savaşı kaybetmediğini belirten de Gaulle, Fransız halkını savaşa devam etmeye çağırdı.⁵⁵ Bu hareketiyle İngiltere'de kısa sürede benimsenen de Gaulle, 27 Haziran 1940 tarihinde İngiliz Hükümeti tarafından “*Savaşan Fransa'nın*” lideri olarak tanındı.⁵⁶ O günlerde gazeteci Asım Us'un (1884-1967) günlüğüne “*General de Gaulle Fransa'nın Mustafa Kemal'i oldu.*” yazması, de Gaulle'ün Türkiye'de nasıl görüldüğünü göstermesi bakımından son derece anlamlıydı.⁵⁷

De Gaulle'ün İngiltere'deki ilk adımlarını İngiltere Başbakanı Churchill ile imzaladığı 7 Ağustos 1940 tarihli bir antlaşma izledi. Bu antlaşmaya göre de Gaulle, Fransa'dan tahliye edilebilmiş olan birlikler içerisindeki kara, deniz ve hava gönüllülerinden oluşan silahlı bir kuvvet kuracak ve bu kuvvet ortak düşmana karşı kullanılacaktı. “*Hür Fransa Güçleri*” (FFL, Forces Françaises Libres) adını alacak olan bu askeri kuvvetin ihtiyaçları İngiltere tarafından karşılanacaktı. Fakat bu kuvvet hiçbir zaman Fransa'ya karşı silah kullanmayacaktı. Ayrıca de Gaulle, hareketi adına sivil bir idare de tesis edecekti. Antlaşma ile İngiltere, savaştan sonra “büyük Fransa'nın” bağımsızlığının yeniden sağlanacağını da beyan ediyordu. Bu adımların ardından de Gaulle, 27 Ekim 1940 tarihinde Londra'da Fransa'nın eski imparatorluk dönemlerini hatırlatan bir adlandırmayla “*İmparatorluk Savunma Konseyi*” (Conseil De Défense de L'Empire) adlı bir konsey kurdu. Bir yıl sonra bu hareket yine de Gaulle liderliğinde “*Fransız Milli Komitesi*” adını alacaktı. İlk zamanlar İngiltere tarafından

⁵³ TDA, Fon No:525, Kutu No:37916, Gömlek No:153002, Sıra No:5.

⁵⁴ TDA, Fon No:525, Kutu No:37916, Gömlek No:153002, Sıra No:46.

⁵⁵ De Gaulle, *L'Appel*, ss. 61-87; Robert Megin, de Gaulle *A Londres: Vu Par Un Français Libre*, La Teble Ronde, Paris, 1965, ss. 46-57; *Ulus*, 23-24 Haziran 1940.

⁵⁶ *Bulletin Officiel Des Forçes Françaises Libres*, No. 1, 15 Ağustos 1940.

⁵⁷ Us, *a.g.e.*, s. 404. Aynı tarihlerde Faik Ahmet Barutçu da Mareşal Pétain hakkında şunları yazmaktadır: “*Mareşal Peten Hükümeti Damat Ferit Hükümeti'ni bize anımsatabilir. Yapı ve anlayış aynıdır. Tarihte yinelenmeler çoktur!*” Bkz. Barutçu, *a.g.e.*, s. 130.

Müttefiklere destek olacak geçici bir askeri güç olarak düşünülürken zamanla bağımsız bir hükümet gibi hareket etmeye başlayan bu komite, 20 Mayıs 1941 tarihinde Londra’da temsilciliği bulunan tüm ülkelere bir muhtıra göndererek, Vichy Fransa’sının hiçbir kararının tanınmadığını ilan edecekti.⁵⁸ Tüm bu süreç, de Gaulle’ün adım adım bağımsız bir Fransız Hükümeti kurma yolunda ilerlediğini gösterecek ve müttefikleri ile arasını açacaktı.

Fransa’nın Almanya’ya teslim olmayarak mücadeleyi sürdürmesi gerektiğini ifade eden de Gaulle’ün İngiltere’den yaptığı çağrı zamanla Fransa’yı adeta ikiye bölmüştü. İşgal Fransa’sından Berlin’e giden bir Türk vatandaşı Berlin’deki Türk Büyükelçiliğine, Fransa’nın “İngilizciler” (bir bakıma de Gaulle’cüler) ve “Almanlılar” olarak ikiye ayrıldığını aktarıyordu.⁵⁹ Fransa’daki de Gaulle’cülerin işi zordu; zira Vichy mahkemeleri de Gaulle yanlılarına ağır cezalar vermeye başlamıştı.⁶⁰ De Gaulle de Vichy mahkemeleri tarafından vatana ihanet suçundan idama mahkum edilenler arasındaydı.⁶¹ Vichy rejiminin kontrolü altındaki gazeteler de de Gaulle’ü ve Hür Fransa’yı eleştiriyor ve Fransızları Mareşal Pétain’in etrafında birleşmeye davet ediyordu.⁶² Fransa’daki zorlu koşullar da ivmenin Pétain’i göstermesini sağlıyordu. 5 Şubat 1941 tarihli raporunda Erkin, Pétain’in popülarlığının arttığına dikkat çekiyordu.⁶³ Özellikle 1941 yılının Haziran ayına gelindiğinde, yani Alman işgalinden tam bir yıl sonra, Pétain’in fotoğraflarının bütün dükkan ve mağazalara konması adeta bir adet halini almıştı.⁶⁴ Fransızların onu başlangıçta bir kurtarıcı olarak görmelerinin de bunda etkisi vardı. Ahmet Emin Yalman *Vatan* gazetesindeki başyazısında “*batan bir gemi*” olarak bahsettiği Fransa’da neden bütün Fransızların de Gaulle’den yana olmadığını sorgularken bunun nedeni olarak iki hususa dikkat çekiyordu. Birincisi bütün Fransızların “*Fransa’nın şeref ve namusunu ayakta tutmaya çalışan Mareşal’e*” beslediği hürmetti. Mareşal, “*Bir bayrak gibi ortada duruyor, Fransanın makûs talihine vekarla karşı geliyor ve mütareke anlaşmasile kurtarılan ufak tefek menfaatlere emin bir bekçi vazifesini görüyordu.*”⁶⁵ Tüm bu gelişmeler, de Gaulle’ün biraz daha zamana ihtiyaç duyduğunu gösteriyordu.

2.1. Fransa’nın Türkiye Büyükelçiliğindeki Bayrak Değişimi: René Massigli ve Jules Henry

Fransa’da Vichy rejimi ve de Gaulle hareketi arasında bir rekabet oluşurken, bu rekabet dış politikaya da yansıyor. İki tarafın da Türkiye ile olan ilişkilerindeki rekabetin ilk göstergesi büyükelçi ve diğer diplomatik pozisyonlardaki bayrak değişimi oldu. İlk başlarda Fransa’daki karışıklık nedeniyle Vichy Fransa’sının Türkiye ile olan ilişkileri, rejimin

⁵⁸ De Gaulle, *a.g.e.*, ss. 88-113, 274; Megin, *a.g.e.*, ss. 97-98; “Charles de Gaulle (1890-1970)”, *Çağdaş Liderler Ansiklopedisi*, Sayı:16, İletişim Yayınları, 21 Nisan 1986s. 500; *Vatan*, 21 Mayıs 1941.

⁵⁹ *TDA*, Fon No:525, Kutu No:37822 Gömlek No:151891, Sıra No:1.

⁶⁰ *Vatan*, 20 Mayıs 1941.

⁶¹ Bekman-Tülbentçi, *I*, s. 62.

⁶² *TDA*, Fon No:525, Kutu No:37822, Gömlek No:151891, Sıra No:59.

⁶³ *TDA*, Fon No:525, Kutu No:37916, Gömlek No:153002, Sıra No:8.

⁶⁴ *TDA*, Fon No:525, Kutu No:37916, Gömlek No:153002, Sıra No:14.

⁶⁵ Ahmet Emin Yalman, “Fransız İstiklâli Boğazlanıyor”, *Vatan*, 17 Mayıs 1941, s. 1.

uğraşmak zorunda olduğu onca mesele arasında çok da ön planda sayılmazdı. İngiltere yanlısı olarak bilinen ve daha sonra de Gaulle'ün Hür Fransa'sına katılacak olan Ankara Büyükelçisi Massigli, Fransa'daki rejim değişikliğinden ancak birkaç ay sonra görevinden tam olarak alınabildi. Bir diğer ifadeyle Fransa Vichy'den yönetilse de Türkiye'deki Fransa Büyükelçisi Müttefik taraftarı olarak bilinen ve Türkiye ile çok yakın ilişkiler geliştirmiş olan Massigli idi.⁶⁶ Nihayet Vichy, kurulmasından kısa bir süre sonra Ankara'ya yeni bir büyükelçi atamak için kolları sıvadı. Bir süredir Almanların hedefinde olan Massigli, 14 Temmuz 1940 tarihinde Vichy'den gelen bir telgrafla, Paris'te Almanların bulduğu gizli *La Charité* belgeleri⁶⁷ nedeniyle kariyerinin tehlike altında olduğu öne sürülerek görevinden alındığını öğrendi.⁶⁸ Fransa Dışişleri Bakanlığı, Fransa'nın Atina'daki Büyükelçisi Gaston Maugras'ı (1884-1965) Massigli'nin yerine Ankara'ya Büyükelçi olarak atamak istese de onun İngiltere taraftarı birisi olmasının –bir ihbar neticesinde- anlaşılmasıyla Maugras formülünden vazgeçildi.⁶⁹ Bu süre zarfında Massigli'nin Ankara'dan ayrılması gecikti. Bir süre daha Ankara'da Fransa'yı temsil etmeyi sürdüren Massigli, Ağustos ayının son haftasında kendisine verilen değeri gösteren anlamlı bir uğurlama ile Türkiye'den ayrıldı ve kısa bir süre sonra Hür Fransa hareketine katıldı.⁷⁰ Massigli'nin ardından Vichy Hükümeti, Fransa'nın ABD Büyükelçisi Jules Henry'yi (1888-1941) Ankara'ya Büyükelçi olarak atadı. Yeni Büyükelçi Henry, Mareşal Pétain imzalı itimatname yazısını 15 Kasım 1940 tarihinde Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye (1884-1973) sundu.⁷¹ Faik Ahmet Barutçu'nun (1894-1959) Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu'ndan (1877-1953) aktardığına göre Henry de Fransa'nın durumunu pek parlak görmeyenler arasındaydı; Saraçoğlu ile ilk görüşmesinde gözyaşlarına hakim olamayan Fransa Büyükelçisi, muhatabını dinlerken “*mendilini çıkartmış yaşla dolu gözlerini siliyordu.*”⁷²

Kısacası Türkiye'deki diplomatik değişimin bu denli geç gerçekleşmesi, Vichy rejiminin Türkiye'de nüfuzunu tesis etmesinin zaman almasına neden olmuştu. Vichy rejiminin kurulmasını takip eden birkaç ay boyunca Fransa'yı Ankara'da Müttefiklerden yana

⁶⁶ Massigli, *a.g.e.*

⁶⁷ Almanlar Paris'i işgal ettikten kısa bir süre sonra, La Charité-sur-Loire'da buldukları Fransız gizli belgelerini Türkiye de dahil olmak üzere pek çok ülkeyi sıkıştırmak için yayımlamışlardır. Türkiye ile ilgili olan gizli belgelerde, Müttefiklerin Almanlara petrol sağlayan SSCB'nin Kafkasya bölgesine karşı Türkiye üzerinden yapılması planlanan harekate dair bilgiler mevcuttur. Konu hakkında bkz. Lars Baerentzen, “A Rarely Used Source For The ‘Phoney War’. The Secret French Documents Found By German Soldiers At La Charité-Sur-Loire On June 19th, 1940”, *History and Memory In Intelligence*, No. 27, 2022, ss. 88-108; Massigli, *a.g.e.*, ss. 458-460; Deringil, *a.g.e.*, ss. 185-191; *Türk Dış Politikasında 50 Yıl*, ss. 93-94; Açıkalın, *a.g.m.*, s. 1058; Barutçu, *a.g.e.*, ss. 130-138.

⁶⁸ Massigli, *a.g.e.*, ss. 480-481.

⁶⁹ Erkin, *Hâtrât*, ss. 482-483. Maugras, 1944 yılında de Gaulle iktidarı ele aldıktan sonra Fransa'yı Türkiye'de temsil eden ilk büyükelçi olacaktır.

⁷⁰ Massigli, *a.g.e.*, ss. 484, 495-496.

⁷¹ TDA, Fon No:525, Kutu No:38094, Gömlek No:53767, Sıra No:25; *Ulus*, 16 Senteşrin [Kasım] 1940.

⁷² Barutçu, *a.g.e.*, ss. 147-148.

olduğu bilinen ve daha sonra Hür Fransa'ya katılacak olan isimler temsil etmişlerdi.⁷³ Bu bakımdan, 1940 yılının ikinci yarısında Türkiye'deki Fransız temsilinde kısa bir süre sonra Hür Fransa'ya katılacak olan Müttefik yanlılarının, bir diğer ifadeyle Vichy'ye muhalif olanların ağırlığı kendisini hissettiriyordu. Türkiye'nin Londra Büyükelçisi Tevfik Rüştü Aras'ın (1883-1972) Ankara'ya gönderdiği 1 Ocak 1941 tarihli bir şifreli telgraf, bu ağırlığın yalnızca diplomasi alanıyla sınırlı kalmadığını gösteriyordu. Bu telgrafında de Gaulle ile yeni tanıştığını ifade eden Aras, Türkiye'de çeşitli görevlerde bulunan Fransız ordu mensuplarının büyük bir çoğunluğunun de Gaulle hareketine taraftar olduklarını ve Vichy Hükümeti'nin bunları geri çağırarak istemesine rağmen bu "*Fransız askerî memurlarının dost Türkiye'de istihdam edilmelerinden ve kalmalarından Generalin pek memnun olduğunu*" iletliyordu.⁷⁴ Bu yazışma, 1940 yılının ikinci yarısında Türkiye'deki Fransız temsiliyetinde Vichy'nin henüz tam olarak üstünlük kurmadığını bir kere daha göstermektedir. Bu üstünlük kuramama durumu 1942 yılına kadar sürecektir. Vichy Fransa'sını, Büyükelçi Henry'nin vefat etmesiyle 1941 yılının Temmuz ayından 1942 yılının Temmuz ayına adar tam bir yıl boyunca Ankara'da temsil edecek olan Büyükelçi Jean Helleu de daha sonra Hür Fransa hareketine dahil olacaktır.⁷⁵ 1942 yılında Helleu'nün ardından Vichy Fransa'sını Ankara'da temsil edecek olan Gaston Bergery, tam bir Hür Fransa karşıtı olarak yoğun bir faaliyet yürütecektir.

3. Hür Fransa'nın Türkiye'de Bir Temsilci Bulundurmak Üzere İlk Girişimi: Louis Lagarde

Vichy Fransa'sı Türkiye'ye resmen bir büyükelçi gönderdikten sonra Ankara-Vichy-Hür Fransa üçgeni arasındaki ilişkileri şekillendiren ilk mesele, o tarihe kadar Fransa'nın Yakın Doğu'daki önemli bir sömürge toprağı olan Suriye'nin Fransa'daki rejim değişikliğinin ardından kimin kontrolünde bulunacağıydı. Vichy Fransa'sı ile İngiltere'nin kanatları altında hareket eden Hür Fransa arasında Suriye üzerine yaşanan rekabet, Hür Fransa'nın Türkiye ile olan ilişkilerinin dolaylı da olsa başlangıcını teşkil etmektedir. Fransa'da Vichy rejiminin tesis edilmesinin ardından bu yeni rejime olan bağlılığını ilan eden Suriye'deki Fransız yönetimi, Hür Fransa'nın hedef tahtasına oturmuştu. 1940 yılının sonlarına doğru de Gaulle ve Churchill, Yakın Doğu'daki sömürge topraklarının Müttefiklere geçmesi noktasında anlaşmaya vardılar. Çeşitli tereddütlerin ardından Müttefikler, Vichy Fransa'sı üzerinden Mihver nüfuzuna girmesinden endişe ettikleri Suriye'ye askeri hareket düzenleme kararı aldılar. Bunda, 1941 yılının Nisan ayında Irak'ta Mihver yanlısı bir askeri darbe gerçekleşmesi ve Almanların Suriye üzerinden Irak'taki darbe yönetimine yardım göndermesi etkili oldu. İngiliz ordusunun Irak'taki darbe rejimini saf dışı bırakmasının ardından Hür Fransa'nın da az bir katkı ile dahil olduğu Müttefik ordusu Suriye'ye bir askeri hareket

⁷³ Asım Us'un 1940 yılının Temmuz ayı başlarında günlüğüne yazdığı şu ifadeler bu bakımdan önemlidir: "[Dışişleri Bakanı] Saracoğlu, Meclis koridorunda mebuslar ile konuşurken: 'Fransa'nın Ankara sefiri Masigli, Fransa'nın eski davasının adamıdır. Bugünkü hükümeti [Vichy Hükümeti'ni] temsil etmiyor. Fransa'nın İngiltere ile kat'ı münasebet hâlinde olduğunu hâlâ bize tebliğ etmedi. Demek ki aldığı talimatları yerine getirmiyor.'" Bkz. Us, *a.g.e.*, s. 407.

⁷⁴ TDA, Fon No:534, Kutu No:37411, Gömlek No:150413, Sıra No:17.

⁷⁵ Çiftçi, *a.g.t.*, ss. 145-146.

başlattı. Vichy Fransa'sı Suriye'deki birliklerini ikmal edebilmek için Türkiye'den geçiş izni talep etse de Türkiye bu talebi her seferinde geçiştirdi. Neticede, Müttefiklerin askeri hareketi sayesinde Suriye'deki Vichy kontrolü kısa sürede sona erdi. Böylelikle Türkiye, Suriye'deki Fransız idaresinin “karşı tarafa” geçmesiyle dolaylı olarak Hür Fransa idaresi ile sınır komşusu oldu.⁷⁶

Güney sınırında Hür Fransa idaresine komşu olan Türkiye, buna rağmen Fransa'nın resmi temsilcisi olarak gördüğü Vichy Fransa'sı ile ilişkilerini artırarak sürdürdü. Bunun ilk göstergesi, Fransa'sının Ankara Büyükelçisi Jules Henry'nin 10 Haziran 1941 tarihinde vefat etmesinin ardından yaşanan yeni gelişmeler oldu. Türkiye, hastalığı süresince Henry ile son derece yakından ilgilenmiş ve ölümünden sonra Fransa'ya taziyelerini iletmişti. Aynı zamanda Türkiye, Henry için cenaze töreni de düzenlemişti.⁷⁷ Bunun yanında ikinci önemli gelişme, Vichy Fransa'sının SSCB ile ilişkilerini kesmesinden sonra, 9 Temmuz 1941 tarihinden itibaren SSCB'deki Fransız menfaatlerinin Türk Büyükelçiliğince üstlenilmesi oldu.⁷⁸ Bunu Lübnan'da bulunan on bir adet Fransız gemisinin İskenderun'a gelerek Türkiye'ye iltica etmesi izledi.⁷⁹ Bu arada Vichy rejimi, vefat eden Büyükelçi Jules Henry'nin yerine Jean Helleu'yü (1885-1955) atadı ve Helleu, Türkiye tarafından dostane bir şekilde karşılandı. Çiftçi, bu tarihten itibaren ilişkilerin normale döndüğünü ifade etmektedir.⁸⁰ Normalleşmenin bir göstergesi olarak Dışişleri Bakanlığı, Türk basınında Fransız devlet adamlarına karşı sert bir dil kullanılmaması noktasında hassas davranmaya başlamıştır. Bu çerçevede gazeteci Hüseyin Cahit Yalçın'ın (1875-1957) 13 Aralık 1941 tarihli bir başyazısı, Dışişleri Bakanlığı İstihbarat Dairesi'nce sakıncalı görülmüş ve yazının Fransa ve Fransız devlet adamlarını eleştiren kısımları renkli kalemlerle işaretlenerek Dışişleri Bakanlığının dikkatine sunulmuştur.⁸¹ Aynı günlerde Pétain da ipek üzerine dokunmuş bir portreyi bir jest olarak Erkin'e ve İnönü'ye hediye olarak göndermiştir.⁸² Tüm bunlara rağmen, bu dönemde iki ülke ilişkilerinin gelişimine katkı sunan Büyükelçi Helleu de ilerleyen dönemlerde Hür Fransa'ya katılanlardan birisi olacaktır.⁸³

1942 yılına gelindiğinde Vichy Fransa'sı ile Türkiye arasındaki ilişkiler rayına otururken, de Gaulle ve Hür Fransa, Müttefikleri de dahil olmak üzere hemen hiçbir bağımsız ülke tarafından Fransa'nın meşru bir hükümeti olarak tanınmıyordu. Bu süre zarfında de Gaulle, 1940 yılının Ekim ayında Londra'da kurduğu “İmparatorluk Savunma Konseyi” (Conseil de Défense de L'Empire) idaresinin ardından, 1941 yılının Mayıs ayında yaptığı bir

⁷⁶ A.g.t., ss. 99-105, 112-114; De Gaulle, a.g.e., s. 187; Bekman ve Tülbentçi, II, ss. 24, 31-35, 41; Us, a.g.e., s. 423; Erkin, *Hâtrât*, s. 487; Deringil, a.g.e., ss. 210-221.

⁷⁷ Gotthard Jaeschke, *Türkiye Kronolojisi (1938-1945)*, çev. Gülayşe Koçak, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1990, s. 51; TDA, Fon No:525, Kutu No:38094, Gömlek No:153767, Sıra No:61; TDA, Fon No:525, Kutu No: 38094, Gömlek No:153767, Sıra No:19.

⁷⁸ Bekman-Tülbentçi, II, s. 41; Us, a.g.e., s. 426.

⁷⁹ Jaeschke, a.g.e., ss. 54; Bekman-Tülbentçi, II s. 41; Çiftçi, a.g.m., ss. 512.

⁸⁰ Çiftçi, a.g.t., s. 115.

⁸¹ TDA, Fon No:525, Kutu No:38357, Gömlek No:152581, Sıra No:38.

⁸² TDA, Fon No:525, Kutu No:37916, Gömlek No:153006, Sıra No:13.

⁸³ Çiftçi, a.g.t., ss. 145-146.

açıklama ile Vichy Hükümeti'nin hiçbir kararını tanımadığını ilan etmişti.⁸⁴ Takip eden süreçte –her ne kadar somut anlamda geri planda kalsa da- İngiltere ile birlikte Suriye'deki Vichy varlığına son veren de Gaulle, 1941 yazına geldiğinde gerçek bir meşruluk kazanmak adına daha kesin adımlar atmaya başlamıştı. De Gaulle'ün isteği, İngilizlerin düşündüğünün aksine, geçici bir askeri lider rolünden ziyade kurtarıcı bir devlet adamı ve ulusal bir önder olabilmektir. Bu da sivil, hiyerarşik ve meşruluğu tanınmış bir hükümet olmaktan geçiyordu. Bu sebeple de Gaulle, Hür Fransa'ya kendi liderliği etrafında birleşen gerçek bir hükümet biçimi vermek amacıyla 23 Eylül 1941 tarihinde Londra'da Fransız Milli Komitesi'ni kurdu. Burada yaptığı konuşmada de Gaulle, bu hareketin yalnızca Mihver'e karşı verilecek olan askeri mücadelede değil, savaştan sonraki Fransa'nın geleceğinin hazırlanması noktasında da önemli roller oynayacağını ifade etti.⁸⁵ Bu, yalnızca geçici bir askeri hareket olmaktan ziyade Fransa'nın kaderine hükmeden bir hükümet tesis etmek anlamına geliyordu. Nitekim de Gaulle, anılarında bu Komite'yi her kesimden Fransız'ı temsil eden bir “*Hükümet*” olarak adlandırmaktadır.⁸⁶

De Gaulle'ün bu adımları İngiltere ve –yeni Müttefik- ABD tarafından pek olumlu karşılanmıyordu. Buna rağmen de Gaulle ileriye dönük olarak adımlarını atmaya sürdürüyor ve bunu yaparken diğer ülkeler nezdinde de tanınmayı önemsiyordu. Rolland'ın da ortaya koyduğu şekliyle Hür Fransa, savaşın ilk yarısında Latin Amerika ülkelerinde, örneğin Meksika'da, bazı Fransız diplomatlar aracılığıyla kendisine bir temsil ve nüfuz alanı yaratabilmiş ve Meksika tarafından resmen tanınan Vichy Fransa'sının o ülkedeki etkinliğini zaman içerisinde kırabilmişti.⁸⁷ De Gaulle benzer tarihlerde Türkiye için de adımlar atmıştır. Esasen 1941 yılının Haziran ayından itibaren Suriye'deki kontrolün Hür Fransa'ya geçmiş olması nedeniyle iki taraf arasındaki ilişkilerin sınır meseleleri başta olmak üzere pek çok konuda “*fili*” (*de facto*) olarak olarak başlamış bulunduğu söylenebilir. Fakat Türkiye'de henüz bir Hür Fransa temsilciliği bulunmamaktadır. Mütarekeden kısa bir süre sonra Fransa'nın İzmir Konsolosu olarak görev yapan Louis Lagarde'ın 6 Nisan 1942 tarihinde Türkiye'nin Şam Konsolosluğunu ziyaret ederek bazı mahrem bilgileri Türk makamları ile paylaşması, de Gaulle'ün Türkiye'de temsil edilmek için gerçekleştirdiği ilk girişimi açığa çıkarmaktadır.

Türkiye'nin Şam Konsolosluğuna anlattığına göre diplomatlık kariyerinin yirmi iki yılını Türkiye'de geçirmiş olan Lagarde, Fransa 1940 yılının Haziran ayında Almanya'ya teslim olduktan ve de Gaulle Londra'ya gittikten sonra onun hareketine katılmış, fakat bulunduğu pozisyon gereği bunu bir süre gizli tutmuştur. Lagarde o tarihte Fransa'nın Zonguldak Konsolosu olarak görev yapmaktadır. 1940 yılının Aralık ayına kadar buradaki görevine devam eden Lagarde'ın bir sonraki görevi Fransa'nın İzmir Konsolosluğu

⁸⁴ *Vatan*, 21 Mayıs 1941.

⁸⁵ Robert Aron, *Histoire de La Libération de La France I*, Broard et Taupin, Paris, 1967, s. 46.

⁸⁶ De Gaulle, *L'Appel*, s. 274.

⁸⁷ Rolland, *a.g.e.*

olmuştur.⁸⁸ Lagarde'a, Vichy rejimi onu görevden alana kadar görevinin başında kalmasını bizzat de Gaulle söylemiştir. Gerçekten de Lagarde İzmir'deki konsolosluk görevini 1941 yılının Haziran ayına kadar sürdürmüştür.⁸⁹ Bu noktada Vichy Fransa'sı Türkiye'ye geç de olsa bir büyükelçi atamış olmasına rağmen, Türkiye'deki bazı Fransız diplomatlarının de Gaulle'e taraftar kişilerden oluşmaya devam etmesi dikkate değer bir husustur. Bu durum, Müttefikler ile aynı çizgide bulunan Büyükelçi Massigli'nin uzun bir süre daha görevinde kalabilmiş olmasının ve Türkiye'de kalan Fransız askerlerinin de de Gaulle'cü olduklarının ifade edilmiş olmasının ardından, Vichy Fransa'sının bu yönde gösterdiği zafiyete bir diğer örnek teşkil etmektedir.

Şam Konsolosluğuna verdiği ifadelerine göre Lagarde, Vichy rejimi nihayet kendisini İzmir'deki görevinden alarak Fransa'ya çağırınca (Haziran 1941), sert bir dille yazılmış istifasını Vichy'ye göndermiş ve görevinden ayrılmıştır. Akabinde, de Gaulle ile daha önce kararlaştırıldığı üzere Suriye'ye geçerek burada Hür Fransa'ya katıldığını kamuoyuna açıklamıştır. De Gaulle, bu tecrübeli diplomattan Hür Fransa'nın Türkiye'deki temsilcisi olmasını istemiştir. Bu girişim muhtemelen Lagarde'ın Türkiye'deki diplomatik görevinin son bulunduğu 1941 yılının Haziran ayı ile Lagarde'ın Şam Konsolosluğunu ziyaret ettiği 1942 yılının Haziran ayı arasında gerçekleşmiş olmalıdır. Esasen Lagarde'ın İzmir'deki görevinden alınmasını takip eden birkaç ayda bu türde bir girişimin yapılmış olması ihtimali düşüktür, çünkü Lagarde bunun için öncesinde bir müddet beklediklerini söylemektedir. De Gaulle'ün 1941 yılının sonlarına doğru Londra'da Fransız Milli Komitesi'ni kurarak bir hükümet gibi hareket etmeye başlaması göz önünde tutulacak olursa, Hür Fransa'nın Türkiye'de temsil edilme girişiminin 1942 yılının hemen başlarında yapılmış olması yüksek bir ihtimaldir. Neticede doğru zamanın geldiğine kanaat getiren de Gaulle, İngiltere'nin Ankara Büyükelçiliği aracılığıyla, Lagarde üzerinden Türkiye Dışişleri Bakanlığı nezdinde bir girişimde bulunmuştur. Bu girişimde, tıpkı Londra'daki Çek Hükümeti'nin temsilcisine yapıldığı gibi Lagarde'ın da Hür Fransa'nın Türkiye temsilcisi olmasının kabulü Türkiye'den rica edilmiştir. Türkiye bu başvuruya hemen yanıt vermemiştir. Bir süre sonra ise Türkiye'nin yanıtı Londra'ya ulaşmıştır. Başbakan Şükrü Saraçoğlu'nun İngiltere'nin Ankara Büyükelçisi'ne verdiği yanıt şöyle olmuştur: “[Bu kişi] Her halde Mösyö Lagarde olamaz. Çünkü ancak kendisinin bilmesi icab eden bazı askerî malûmatın Almanların eline geçmiş olduğunu haber aldık.”⁹⁰

Bu ifadesiyle Saraçoğlu, Hür Fransa'yı Türkiye'de temsil etmesi düşünülen kişinin Almanlara çalıştığına dair şüpheler bulunduğunu ve bu sebeple onu kabul edemeyeceklerini söylemiştir. Bu durum, Türkiye'nin Hür Fransa'yı temsil edeceği söylenen kişinin kim olduğunu önemseydiğini ve hakkında bir ön araştırma yaptığını göstermektedir. Lagarde, ilgili beyanatının devamında Türkiye'nin Şam Konsolosluğuna neden geldiğini de açığa vurarak, kendisinin Almanlara çalışan bir kimse olmadığını kanıtlamaya çalışmış ve hatta kendisini

⁸⁸ TDA, Fon No:525, Kutu No:37954, Gömlek No:154036, Sıra No:1; TDA, Fon No:525, Kutu No:37954, Gömlek No:154036, Sıra No:2; TDA, Fon No:525, Kutu No:37954, Gömlek No:154036, Sıra No:3.

⁸⁹ TDA, Fon No:525, Kutu No:37954, Gömlek No:154057, Sıra No:37.

⁹⁰ TDA, Fon No:525, Kutu No:38249, Gömlek No:153158, Sıra No:21.

temize çıkarmak için Türkiye'deki Vichy temsilciliklerinde görev yapan personel arasından Almanlara askeri istihbarat sağladığını iddia ettiği kişilerin isim listesini vermiştir.⁹¹ Bu durum, Hür Fransa'nın Vichy Fransa'sıyla olan rekabetinin ne kadar ileri gidebileceğine de bir örnek teşkil etmektedir.

Lagarde üzerinden yapılan bu ilk girişimi reddeden Saraçoğlu, Hür Fransa'ya kapıları tam olarak kapatmış değildir. Bu noktada, Türkiye'nin Hür Fransa ile ilgili olarak gayri resmi temsil ile resmi temsil arasındaki farkı son derece katı bir şekilde belirleyerek buna uymaya çalıştığı belirtilmelidir. Örneğin Kudüs'teki Türk Başkonsolosluğu, 1942 yılında Fransız Milli Bayramı (14 Temmuz) dolayısıyla buradaki Hür Fransa temsilciliği kendileriyle iletişime geçmeye çalıştığı zaman Dışişleri Bakanlığının fikrini sormuş ve aldığı yanıt "*Filistin'deki Hür Fransa Deleğeliği ile resmî muhabere icrası muvafık değildir.*⁹² *Ona göre hareket olunmasını rica ederim.*" şeklinde, oldukça keskin ve net olmuştur.⁹³ Bir diğer örnekte ise aynı tarihlerde bazı Fransız mühendisler Türkiye'de çalışabilmek için Türkiye'nin Londra Büyükelçiliği üzerinden Dışişleri Bakanlığına başvurdukları zaman Bakanlık Genel Sekreteri Numan Menemencioglu (1893-1958), "[...] *bahis mevzuu mühendislerin Golis [De Gaulle'cü] olmaları dolayısıyla memleketimizde de Gaulle cereyanı için bir nevi ajanlık etmek durumunda kalacakları cihetle*" bu talebi reddetmiş, hatta bu konu ile ilgili olarak Londra Büyükelçiliğine cevap dahi verilmemesini "*emretmiş[tir].*"⁹⁴

Buraya kadar olan yazışmalar Türkiye'nin en azından 1942 yılına kadar Hür Fransa'yı tanımadığını ve gayri resmi de olsa herhangi bir teması uygun görmediğini göstermektedir. Hatta kimi Fransızların Türkiye'de "*De Gaulle cereyanı için bir nevi ajanlık*" yapabilmeleri ihtimali bile Dışişleri Bakanlığınca arzu edilmemektedir. Bu ifade, Hür Fransa'nın Türk Hükümeti tarafından sakıncalı görüldüğünün bir kanıtı olarak okunabilir. Savaşın gidişatının büyük oranda Mihver ülkeleri lehine geliştiği bu ilk yıllarda Genel Sekreter Menemencioglu'nun –ve tabii rejimin- ihtiyatlı tutumu, bu kararda belirleyici olmuş olmalıdır. Unutmamak gerekir ki Türkiye Hür Fransa'nın rahat bir hareket alanı bulabildiği ve temsiliyet noktasında Vichy Fransa'sı ile rekabet edebildiği Meksika kadar tehlikelere uzak bir ülke değildir. Esasen bu ihtiyatlı tutum, bir yıl sonrasının dahi belirsiz olduğu bir dönemde⁹⁵ Türkiye'nin uygulamak zorunda olduğu gerçekçi dış politikanın bir gereğidir; yoksa Türk idarecilerine sorulacak olursa, normal şartlarda tercihlerinin Vichy rejimi ve bölünmüş bir Fransa olması için özel bir sebep yoktur. Hatta tam aksine, Fransa'nın Vichy'den önce

⁹¹ TDA, Fon No:525, Kutu No:38249, Gömlek No:153158, Sıra No:21.

⁹² Cümlelerin sonunda bulunan "*değildir*" ibaresi aslında ilk olarak "*görülmemiştir*" olarak yazılmış, daha sonra bu ifadenin üzeri kalemle çizilerek "*değildir*" ifadesi yazılmıştır. "*Görülmemiştir*", yapılan bir değerlendirmenin sonrasında alınan bir kararı, yani uygun görülmediğini ifade ederken, "*değildir*" ise genel bir kuralı, kesin bir kaideyi ifade etmektedir. Bu ince anlam farklı, Hür Fransa'nın temsilciliği ile resmi bir temasın Türk Dışişleri tarafından değerlendirme konusu dahi edilmediğini gösteren küçük bir ayrıntıdır.

⁹³ TDA, Fon No:525, Kutu No:38249, Gömlek No:153158, Sıra No:16; TDA, Fon No:525, Kutu No:38249, Gömlek No:153158, Sıra No:13.

⁹⁴ TDA, Fon No:525, Kutu No:38041, Gömlek No:154682, Sıra No:45.

⁹⁵ Cumhurbaşkanı İnönü'nün konuşması için bkz. Koçak, *a.g.e.*, II, ss. 157, 175. Başbakan Saraçoğlu'nun konuşması için bkz. *Ulus*, 11 Senteşrin [Kasım] 1938.

Ankara'daki son Büyükelçisi Massigli, anılarında, Türkiye'nin yönetici elitinin Fransa'dan son derece etkilenmiş kişiler olduğunu ve onların gözünde Vichy Fransa'sının herhangi bir hayranlık uyandırmadığını ifade etmektedir. Gazeteci Asım Us da de Gaulle'ün Londra'ya gittiği ilk günlerde onu Mustafa Kemal Atatürk'e benzetmektedir.⁹⁶ Numan Menemencioğlu da 1944 yılında Paris'te Büyükelçi olarak de Gaulle'e itimatnamesini sunarken o da de Gaulle ile Atatürk'ün mücadelelerini benzeten bir konuşmada bulunacaktır.⁹⁷ Bu çerçevede Dışişleri Bakanlığının (ya da Numan Menemencioğlu'nun) katı tutumuna rağmen Türk Hükümeti'nin Hür Fransa'ya kapılarını tam olarak kapatmadığı, Saraçoğlu'nun Lagarde konusunda verdiği yanıtta anlaşılmaktadır. Saraçoğlu, yalnızca Lagarde'ı veto etmiştir, fakat Hür Fransa'nın Türkiye'de bir temsilci bulunduramayacağını söylememiştir. Bu noktada Türkiye'nin kendi temsilcilikleri nezdinde katı ve ihtiyatı elden bırakmayan bir tutum benimsediğini, fakat içeride bu tutumu yumuşatma potansiyeli barındırdığı düşünülebilir. Nitekim Türkiye, ilerleyen süreçte Hür Fransa'nın Ankara'da gayri resmi de olsa temsil edilmesine belirli şartlar çerçevesinde izin verecek, fakat bunu kendi dış temsilciliklerden dahi gizleyecektir.

4. Hür Fransa'nın Ankara'daki İki Gayri Resmî Temsilcisi: Géraud Jouve ve Étienne Manac'h.

Türkiye ile Hür Fransa arasındaki ilişkilerin 1943 yılının başlarından itibaren yeni bir evreye girdiği söylenebilir. Bunda esas belirleyici unsur savaşın gidişatının getirdiği yeni dengeler olmuştur. Diğer yandan, Türkiye'ye son derece yakın bir isim olan Fransa'nın Ankara eski Büyükelçisi Massigli'nin Hür Fransa'nın Dış İlişkiler Komiserliği'ne getirilmesi de bu süreçte önemli bir etken olarak kaydedilmelidir. Türkiye'yi yakından tanıyan ve Ankara'da iyi ilişkiler kurmuş olan Massigli'nin Türkiye'nin Londra Büyükelçiliği nezdinde gerçekleştirdiği ilk temaslar, Türkiye ile Hür Fransa arasındaki ilişkilerin 1943 yılı itibariyle geldiği noktayı anlamak bakımından önemlidir.

6 Şubat 1943 tarihinde Fransız Milli Komitesi'nin Dışişleri Komiserliği'ne tayin edilen⁹⁸ Massigli, 2 Mart 1943 tarihinde Türkiye'nin Londra Büyükelçisi Rauf Orbay'ı ziyaret eder. Bu ziyarette Massigli, Orbay'a Hür Fransa'nın hâlihazırda Ankara'da bulunan gayri resmi temsilcisi "*Mösyö Jouve*" yerine Ankara'da Siyasal Bilgiler Okulu Profesörü Jean Camborde'un tayininin uygun görülüp görülemeyeceğini sorar. Orbay bu soruya son derece şaşırır, çünkü Hür Fransa'nın Ankara'da bir temsilcisi olduğuna dair en ufak bir bilgiye sahip değildir. Orbay'ın tek bildiği, Türkiye'nin Hür Fransa'yı hiçbir şekilde tanımadığıdır. Nitekim Massigli'ye verdiği yanıtta, Türkiye'nin Vichy Fransa'sını meşru hükümet olarak tanımaya devam ettiğini ve gayri resmi de olsa Hür Fransa'nın Ankara'ya bir temsilci gönderme teklifinin uygun olmadığını söyler. Bu görüşmeyi de aynı gün Ankara'ya iletir. Orbay'ın Ankara'ya gönderdiği yazısının ekinde, "*Fransız Milli Komitesi Dışişleri*" tarafından yazılı 23 Şubat 1943 tarihli yazının sureti de vardır. Bu yazı, Hür Fransa'nın Jouve yerine Camborde'u

⁹⁶ Massigli, *a.g.e.*, s. 488; Us, *a.g.e.*, s. 404.

⁹⁷ Oğuz Gökmen, *Diplomasi: Diplomaside 40 yıl, 11 say, 17 gün..!*, yayınevi belirtilmemiş, İstanbul, 2006, s. 211.

⁹⁸ Bekman-Tülbentçi, *II.*, s. 12.

Ankara'ya gayri resmi temsilci olarak atamak üzere kaleme aldığı bir tür dilekçedir.⁹⁹ Dışişleri Bakanlığı, Londra Büyükelçisi Orbay'a gönderdiği cevabi yazıda, Orbay'ın Massigli'ye "Türkiye'nin resmîyette Vichy Hükümeti'ni tanıdığı ve bu sebeple Hür Fransa'nın Türkiye'ye resmi bir temsilci atamasının uygun olamayacağı" şeklinde verdiği yanıtın "*esas itibarile muvafık*" olduğunu belirtir. Daktilo ile yazılmış olan bu ifadenin hemen altında, Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Feridun Cemal Erkin, Orbay'ın da o ana kadar bilmediği şu bilgiyi el yazısı ile ekler: "*Öteden beri Muharip Fransa'nın Türkiye'de M. Jouve adında gayri resmi bir mümessili vardır.*" Yazının devamında Erkin, Hür Fransa'nın Jouve yerine Ankara'daki Siyasal Bilgiler Okulunda Profesör olan Camborde'u gayri resmi bir şekilde atamasının mümkün olduğunu, fakat öncelikle Camborde'un üniversitedeki görevinden çekilmesi gerektiğini ifade eder. Erkin, bunun Massigli'ye aktarılmasını istemektedir.¹⁰⁰

1943 yılının ilk yarısında geçen bu yazışma, Hür Fransa ile Türkiye arasındaki ilişkilere dair çok önemli bilgiler içermektedir. Her şeyden önce, 1942 yılındaki ilk girişimde Lagarde'ın Saraçoğlu tarafından veto edildiği hatırlanacak olursa, bu girişimlerin daha sonra devam ettiği ve Jouve adlı bir kişinin Hür Fransa'nın Ankara'daki gayri resmi temsilcisi olarak kabul edildiği böylelikle ortaya çıkmaktadır. Bu kişi, farklı kaynaklarca da teyit edebildiğimiz şekliyle Géraud Jouve'dir (1901-1991).¹⁰¹ İşin ilginç yanı, bundan –eğer Dışişleri'nde Rauf Orbay'a yönelik şahsi bir güvensizlik söz konusu değilse- Londra Büyükelçiliği gibi son derece önemli bir büyükelçilik haberdar değildir. Büyükelçi Orbay, bunu Massigli'nin kendisini ziyaret etmesi sayesinde, bir bakıma tesadüf eseri öğrenmiştir; fakat bunda dahi Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Feridun Cemal Erkin'in şahsi bir inisiyatifi söz konusudur. Şayet Erkin el yazısı ile bu bilgiyi vermemiş olsaydı, muhtemelen Orbay da bu konuda herhangi bir bilgi edinemeyecekti.¹⁰² Bu durum, Hür Fransa'nın Türkiye'de gayri resmi de olsa bir temsilci bulundurmasının Türk Hükümeti tarafından son derece gizli tutulduğunu veya en kötü ihtimalle bu konunun dar bir çevre tarafından bilindiğini düşündürmektedir. Çünkü aşağıda da görüleceği şekilde diğer ülkelerdeki Türk temsilciliklerinin de bu konuda kafası karışık görünmektedir. Hemen hiçbirisi, Türkiye'nin Hür Fransa olan ilişkilerinde tanınma derecesini yahut Hür Fransa'nın Ankara'da temsil edilip edilmediği hakkında bilgi sahibi değildir. Türk temsilciliklerin tamamına yakını, bunu buldukları ülkelerdeki Hür Fransa temsilcilikleri herhangi bir konuda kendilerine başvurdukları zaman Ankara ile yazışmaları neticesinde öğrenmektedir.

⁹⁹ TDA, Fon No:525, Kutu No:38249, Gömlek No:153158, Sıra No:12.

¹⁰⁰ TDA, Fon No:525, Kutu No:38249, Gömlek No:153158, Sıra No:11.

¹⁰¹ Denizeau, *a.g.m.*, ss. 59.

¹⁰² Londra Büyükelçisi Rauf Orbay'a gönderilen yazıya kendi el yazısı ile ekleme yaparak (ve bunu kendisinin yazdığını da altta belirterek) Orbay'ı Hür Fransa'nın Türkiye'de bir temsilcisi olduğu konusunda bilgilendiren Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Feridun Cemal Erkin, anılarında Orbay'dan seçkin bir devlet adamı olarak bahsetmekte ve onun büyükelçiliği dönemini övmektedir. Bu durum, Erkin'in belgedeki notu sevdiği ve güvendiği Orbay için şahsen düştüğü izlenimini vermektedir. Çünkü diğer temsilcilikler için böyle bir emareye rastlanmamaktadır. Bkz. Feridun Cemal Erkin, *Dışişlerinde 34 Yıl*, ss. 143-144.

Massigli'nin 1943 yılının Mart ayında Orbay'ı ziyaret ederek Ankara'da Hür Fransa'yı temsil etmek üzere Jouve'nin yerine önerdiği Camborde seçeneği, muhtemelen kendisi üniversitedeki görevinden ayrılmak istemediği için, gerçekleşmemiştir. Onun yerini kısa bir süre için Galatasaray Lisesi Felsefe öğretmenlerinden Étienne Manac'h (1910-1992) adlı bir Fransız'ın aldığı anlaşılmaktadır.¹⁰³ Camborde'un Ankara Üniversitesi'nde öğretim üyesi, Manac'h'ın da Galatasaray Lisesi'nde felsefe öğretmeni olduğu dikkate alınır, Hür Fransa'nın Türkiye ile olan gayri resmi ilişkilerinde içerideki Fransız çevrelerinden güvenilir isimlerle çalışmayı tercih ettiği anlaşılmaktadır.

Manac'h'ın ilk defa 1989 yılına yayımlanan anılarına göre kendisi 1938 yılında başladığı Galatasaray Lisesi'ndeki öğretmenlik görevinin Vichy rejimi tarafından sonlandırılmasından sonra, Hür Fransa'nın Türkiye'deki ilk gayri resmi temsilcisi olan Jouve'nin yardımcılığını üstlenmiştir.¹⁰⁴ Jouve'nin ardından düşünülen Profesör Camborde formülü Camborde Ankara Üniversitesi'ndeki görevinden ayrılmak istemediği için hayata geçirilemediğinden, gayri resmi temsilcilik görevini Manac'h üstlenmiş ve böylelikle Hür Fransa'nın Türkiye'deki ikinci gayri resmi temsilcisi Manac'h olmuştur. Manac'h, anılarında ana görev yerinin genellikle İstanbul, kısmen de Ankara olduğunu ifade etmektedir. İstanbul'daki faaliyetler İngiltere'nin buradaki Başkonsolosluğundan idare edilmiştir. Manac'h'ın tek görevi Hür Fransa'yı Türkiye'de temsil etmek değil, aynı zamanda Balkan ülkeleri ile olan gizli temasları da organize etmektir. Bu sebeple Manac'h, görev yaptığı dönem boyunca sık sık yurtdışına seyahat etmiştir. Manac'h'ın Türkiye'deki faaliyetleri kısa sürede Almanların dikkatini çekmiş ve Türk makamlarından onun sınır dışı edilmesi istenmiştir. Bu uyarının ardından İstanbul'daki sıkıyönetim komutanı kendisini çağırarak "*Karda iz bırakmadan yürümesi gerektiği*" konusunda Manac'h'ı uarmıştır. Bu uyarı, Türk makamlarının Hür Fransa temsilcisini Almanlara karşı kolladıklarını ve aynı zamanda ihtiyatı da elden bırakmadıklarını göstermektedir. Manac'h'a göre Türk idarecileri de Gaulle'ün mücadelesini Atatürk'ün mücadelesine benzeterek ona saygı duyuyorlar ve bu sebeple de Manac'h'ı Almanların tazyikine karşı koruyorlardı. Bu koruma sayesinde Manac'h, Jouve'nin ardından 1943 yılının sonbaharına kadar Türkiye'de Hür Fransa'yı gizli de olsa temsil edebilmiştir.¹⁰⁵

Jouve ve Manac'h'ın Türkiye'de görev yaptıkları dönemdeki faaliyetleri hakkında nispeten az bilgiye sahibiz. Manac'h, anılarında, Türkiye'deki gayri resmi görevi boyunca

¹⁰³ Manac'h 1956 yılında Fransa Dışişleri Bakanlığı Avrupa Umum Müdür Muavini olarak Türkiye'nin Paris'teki Maslahatgüzarı Namık Yolga ile gerçekleştirdiği bir görüşmede ona "*vaktiyle Galatasaray Lisesi Felsefe öğretmeni ve müteakiben Hür Fransa Mümressili sıfatıyla memleketimizde geçirdiği senelerden pek güzel bir hatıra ve Türklere karşı samimi dostluk duyguları muhafaza ettiğini*" anlatacaktır. Bkz. TDA, Fon No:556, Kutu No:44685, Gömlek No:215355, Sıra No:1.

¹⁰⁴ Manac'h'ın anılarında aktardığı bu ayrıntı, Vichy rejiminin iktidarı ele almasından kısa bir süre sonra Türkiye'deki Fransız eğitim kurumlarındaki kadrolarda da tasfiyeye gittiğini göstermektedir.

¹⁰⁵ Étienne Manac'h, "*Quelques Souvenirs d'Un Long Séjour En Turquie Pendant La Second Guerre Mondiale*", *L'Empire Ottoman, La République de Turquie et La France*, ed. Hamit Batu ve Jean-Louis Bacqué-Grammont, Editions Isis, İstanbul, 1986, ss. 545-552.

Balkan ülkelerindeki gizli temasları da organize ettiğini ifade etmektedir.¹⁰⁶ Bunun dışında esas faaliyet alanları ise Hür Fransa lehine yapılan gizli propaganda yayınları olmuştur. Örneğin 1942 yılında İstanbul'un Galata semtindeki Abajoli Matbaası'nda basılan "*FRANCE*" adlı de Gaulle yanlısı bir dergi, Ankara'daki Fransa Büyükelçisi Gaston Bergery'i son derece rahatsız etmiş ve Türk makamlarını bu yayınların son bulması yönünde defalarca uyarmasına neden olmuştur. Hatta ilgili dergide Almanya Büyükelçisi Franz von Papen'in (1879-1969) de eleştiri konusu edilmesi üzerine devreye bu sefer von Papen girmiştir. Bunun dışında Bergery, Türkiye'deki de Gaulle taraftarı Fransızların "*FRANCE*"a benzer şekilde herhangi bir yayında bulduklarını ya da bulunacaklarını haber aldığı anda Türk makamlarına aynı uyarılarda bulunmayı sürdürmüştür. Türk makamları da her seferinde gerekli talimatların verildiğini kendisine bildirmiştir.¹⁰⁷ Tüm bu veriler, Jouve ve Manac'h'ın Hür Fransa'yı gayri resmi bir şekilde temsil ettikleri 1942-1943 yıllarında ağırlıklı olarak basın ve yayın aracılığıyla propaganda faaliyetlerinde bulduklarını göstermektedir. Fransa Büyükelçiliğinin Türk makamlarını bu konuda sık sık uyararak zorunda kalması, Türk Hükümeti'nin de bu tür faaliyetlere göz yumduğu izlenimini vermektedir.

5. Türkiye-Hür Fransa İlişkilerinde Resmîyete Giden Yol: Jacques Tarbé de Saint-Hardouin ve Ankara Misyonu

1943 yılının Haziran ve Temmuz ayları hem Hür Fransa hem de bu hareketin Türkiye ile olan ilişkilerinde çok önemli bir dönüm noktasıdır. Bu süreçte Hür Fransa, 1942 yılının Kasım ayında yapılan Müttefik çıkarması ile birlikte Kuzey Afrika'nın Vichy hakimiyetinden kurtarılmasının ardından, bizzat İngiltere ve ABD tarafından körüklenen bir iç liderlik çekişmesi sürecini atlatmış ve 1943 yılının ikinci yarısına gelindiğinde de Gaulle'ün siyasi liderliği daha da perçinlenmiştir. Aynı yılın Haziran ayında ise Londra ve Cezayir'deki Hür Fransa unsurlarını bir araya getirmek suretiyle Fransız Milli Komitesi'nin bir devamı olarak "*Fransız Milli Kurtuluş Komitesi*" (*Le Comité Français de La Libération Nationale*) kurulmuştur. Bu Komite, Fransa kurtulana ve yetkilerini bu kurtuluştan sonra kurulacak olan Fransa Geçici Hükümeti'ne devredene kadar de Gaulle liderliğinde "*defacto*" (*fili*) bir hükümet gibi hareket etmiştir. Hatta Komite, kuruluşundan hemen sonra İngiltere Dışişleri Bakanlığına yaptığı 7 Haziran 1943 tarihli bir başvuruya Müttefikler tarafından resmen tanınma talebinde bulunmuştur. Aynı zamanda Komite, diğer ülkelerdeki diplomatik faaliyetlerini de bir üst seviyeye taşımıştır. 1943'ün Temmuz ayı zarfında Uruguay, Yunanistan, Norveç ve Güney Afrika hükümetleri bu Komite'yi tanımışlar, Finlandiya'daki Fransa Büyükelçisi de ilgili Komite'ye katıldığını açıklamıştır. Tüm bunlara rağmen ABD ve İngiltere, 1943 yılında de Gaulle'ü saf dışı bırakmak amacıyla yaptıkları girişimlerin ardından, onun siyasi liderliğini tanımak istemiyorlardı. 1943 yılının Temmuz ayı başlarında ABD Başkanı Franklin D. Roosevelt (1882-1945), bu konuda basının kendisine yönelttiği bir soruya, "*Anavatan Fransa'sı dışında Fransızların ancak yüzde beşi vardır*" diyerek, Fransız Milli Kurtuluş Komitesi'ni Fransız halkının tamamını temsil eden bir hükümet olarak

¹⁰⁶ Manac'h, *a.g.m.*, s. 551.

¹⁰⁷ Çiftçi, *a.g.t.*, s. 145-148.

tanımının yersizliğine dikkat çekiyordu. İngiltere'nin açıklamaları da ABD'nin açıklamalarından pek farklı değildi. Buna rağmen de Gaulle, Hür Fransa'daki liderliğini pekiştirmiş bir şekilde adeta bir hükümet gibi hareket etmeyi sürdürüyordu. Hür Fransa Kuvvetlerinin de katıldığı İtalya hareketi başladıktan kısa bir süre sonra yaptığı açıklamada de Gaulle, Fransa'nın yakında büyük devletler arasında hak ettiği yeri alacağını ifade ediyor, Fransız Milli Kurtuluş Komitesi de Fransa'nın İtalya ile yapılacak olan her türlü antlaşmada yer alması gerektiğini açıklıyordu. Benzer bir açıklama daha sonra Almanya ile yapılacak antlaşma için de tekrarlanacaktı. Kısacası Hür Fransa, 1943 yılının Temmuz ayından itibaren gerçek bir hükümet gibi muhatap alınmak ve büyük devletler arasında yer bulabilmek için çabalıyordu. Tüm planlar, savaştan sonra Fransa'yı temsil edecek olan meşru bir hükümet olarak tanınmak üzerine kurulmuştu; her ne kadar Müttefikler bunu henüz tanımasa da böyleymiş gibi hareket ediliyordu. Örneğin Akdeniz'de İtalyan işgali altında bulunan Korsika adası Müttefik hareketinde kurtarıldığı zaman Fransız Milli Kurtuluş Komitesi'nin ilk işi buraya bir vali atamak olmuştu.¹⁰⁸ Tüm bunlar olurken Vichy rejimi de Kuzey Afrika'nın kaybedilmesinin ardından Alman orduları tarafından işgal edilmiş ve rejimin geleceği sorgulanmaya başlanmıştı. Türkiye açısından bakıldığında da durum yavaş yavaş Hür Fransa lehine gelişmeye başlıyordu; 1943 yılına gelindiğinde gerek savaşın genel gidişatında Müttefiklerin inisiyatifi ele almaya başlaması gerek Hür Fransa'nın güçlenmesi ve gerekse buna bağlı olarak Vichy rejiminin zayıflaması, Ankara'nın Fransa siyasetini yavaş yavaş yeniden masaya yatırmasını sağlamıştı.¹⁰⁹

1943 yılının Haziran ayında kurulan Fransız Milli Kurtuluş Komitesi'nin Dışişleri sorumluluğuna getirilen Fransa'nın Ankara'daki eski büyükelçisi Massigli, Hür Fransa'yı gayri resmi bir şekilde Ankara'da temsil eden Jouve ve Manac'h'ın ardından üçüncü bir ismi atamak üzere hızla harekete geçti. Fakat bu yeni girişim, ileride Fransa Hükümeti'nin Türkiye'deki temsiliyetinin altyapısını oluşturması amacıyla, daha önce hiç olmadığı kadar ciddi ve kağıda dökülmüş bir şekilde yapılacaktı. Bu yönde ciddi bir adım atılmasına dair ilk fikir, Türkiye'deki Hür Fransa temsilcisi Manac'h tarafından Cezayir'deki Komite'ye önerilmişti.¹¹⁰ Bu öneri üzerine Massigli, de Gaulle'den aldığı talimatlar doğrultusunda 5 Temmuz 1943 tarihinde¹¹¹ Cezayir'den Londra'ya geldi ve 21 Temmuz 1943 tarihinde Büyükelçi Rauf Orbay'ı ziyaret etti. Bu ziyaretinde Massigli, “(Cumhuriyet Hükümetile) Muharip Fransa arasında (bilhassa) Türkiyeyi ve Fransayı alakadar eden meseleleri[n] dostane iş birliği zihniyetile tetkik edildiğini” ifade ederek söze başlıyordu. Devamında, “Suriye hududunda teessüs eden hemahenk [uyumlu] münasebatın idamesine ehemmiyet veren ve selahiyet ve gayeleri Büyük Elçiliğe tevdi edilen 14 Haziran 1943 tarihli Deklarasyon'da bildiren Fransız Milli Kurtuluş Komitesinin” Orta Elçi rütbesindeki Jacques

¹⁰⁸ De Gaulle, *L'Unité*, ss. 87-182; Aron, *a.g.e.*, s. 47; *La Dépêche Algérienne*, 26 Mayıs 1943; *Ulus*, 30-31 Mayıs 1943; *La Dépêche Algérienne*, 4-5 Haziran 1943; *La Dépêche Algérienne*, 1 Ağustos 1943; *Ulus*, 28 Ağustos 1943; *La Dépêche Algérienne*, 10 Kasım 1943; *Akşam*, 10 Sontesrin [Kasım] 1943; “Charles de Gaulle (1890-1970)”, ss. 500-501; Münir Müzeyyen Bekman ve Feridun Fazıl Tülbentçi, *III*, s. 34, 48, 58, 68, 71, 85.

¹⁰⁹ Çiftçi, *a.g.t.*, ss. 153-156.

¹¹⁰ *A.g.t.*, s. 153.

¹¹¹ Bekman-Tülbentçi, *III*, s. 46.

Tarbé de Saint-Hardouin'i (1899-1956) “*nim resmi*” (gayri resmi) bir görev ile Ankara’ya göndermek arzusunda olduğunu belirtiyordu. Ayrıca Massigli, kabul edilmesi durumunda Hardouin’in “*Komitenin iki Reisi General Giraud ve General Degaulle tarafından Sayın Başvekilimize [Şükrü Saraçoğlu’na] hitaben [yazılan] bir mektubu da hamil bulunacağını*” ekliyor ve bir de muhtıra bırakıyordu. Bu muhtırada Massigli, “*Hükümetimizin vaziyetini pek ala takdir ettiklerini ve bittabi şimdilik Fransız Milli Komitesinin tanınması meselesinin mevzubahs olmadığını ayrıca tasrih*” ediyordu.¹¹²

Massigli’nin 1943 yılı içerisinde Manac’h’ın ardından Ankara’ya gönderilecek üçüncü bir temsilci konusunda Londra’da Orbay’a yaptığı bu son başvuru birkaç önemli hususu gözler önüne sermektedir. Birincisi, 1943 yılının ikinci yarısına gelindiğinde Massigli artık doğrudan Fransa’nın bir temsilcisiymiş gibi iki ülke ilişkilerinden söz etmektedir. Esasen Suriye’nin Hür Fransa kontrolünde olmasından dolayı iki taraf da bir bakıma sınır ilişkisi içerisindeydi. Bu durum, Hür Fransa’nın 14 Haziran 1943 tarihinde Londra’daki Türk Büyükelçiliğine “*iki ülke ilişkileri*” hakkında yetki ve amaçları açıklayan bir muhtıra vermiş olmasından anlaşılmaktadır. İkincisi, Hür Fransa, ileriye dönük olarak daha somut adımlar atılabilmesi için bu sefer dışarıdan, doğrudan Cezayir üzerinden Ankara’ya gelecek bir diplomatı gayri resmi bir şekilde, fakat elinde itimatnameyi andıran birtakım mektuplarla, atamak istemektedir. Hatırlanacak olursa Hür Fransa’nın Ankara’da daha önce görev yapan iki temsilcisi de Türkiye sınırları içerisindeki Fransız çevrelerinden olan sivil kimselerdi. Bu bakımdan Massigli’nin bu yeni teklifi adeta dışarıdan bir elçi atmasını andırmaktadır. Buna rağmen Massigli’nin Orbay’a verdiği muhtırada, Türkiye’nin Hür Fransa’yı resmen tanımamasının şartlar gereği anlayışla karşılandığının da altı çizilmektedir. Buradan, Hür Fransa’nın en azından bu süreçte –Türkiye’yi zor durumda bırakmamak adına- gayri resmi ilişkileri sürdürmeyi ve bu şekilde geleceğe dönük olarak ilişkilerde belirli bir altyapı oluşturmayı amaçladığı anlaşılmaktadır.

Türkiye’nin bu gelişmeye bakışı her zamanki gibi bunun gayri resmi bir çerçevede gerçekleşmesi gerektiği şeklinde olmuştur. Londra Büyükelçiliğine yazdığı 29 Temmuz 1943 tarihli yazıda Dışişleri Bakanlığı, “*Esasen tanıyıp sevdiğimiz Orta Elçi Saint-Hardouin’in [...] resmî bir sıfatı haiz olmamak ve burada kaldığı müddetce kendisine kanunen de caiz olmayan şifre ile muhabere hakkı tanınmamak şartile diplomat mesleğinden bir memurun gelmesine muvafakat edemeyeceğimizi evvelce Hardouin’a bildirmiş olmağımıza rağmen Türkiye’ye gelmesinde hiçbir mahzur görmediğimizi[n] alâkadar makama bildirilmesini*” istemiştir.¹¹³ Böylelikle Türkiye, Dışişleri Bakanlığından da alınan onayla, Hardouin’in gayri resmi temsilci olarak kabul edilmesi yönündeki Hür Fransa teklifini 1 Ağustos 1943 tarihinde

¹¹² TDA, Fon No:525, Kutu No:38249, Gömlek No:153158, Sıra No:8.

¹¹³ TDA, Fon No:525, Kutu No:38249, Gömlek No:153158, Sıra No:7.

resmen kabul etmiştir.¹¹⁴ Hardouin'in Türkiye'ye varması ve mektuplarını takdim etmesi ise Eylül ayını bulacaktır.

Bu yazışmaların ortaya koyduğu bir diğer husus Hardouin'in Türkiye'ye ilk defa gelmediğidir; yazışmalar, onun yaklaşık yirmi yıl önce Türkiye'de bulunduğunu göstermektedir.¹¹⁵ Beyrut Başkonsoloslğuna gönderilen bir diğer yazı ise onun Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu'nun daha önceden tanıdığı birisi olduğunu kaydetmektedir. Ayrıca Hardouin, eski milletvekillerinden Celâl Nuri Bey'in (1881-1938) de damadıdır, yani eşi Türk asıllıdır.¹¹⁶ Hür Fransa'nın Hardouin gibi "tanıdık" bir ismi seçmiş olması, bunun sıradan bir temsiliyetten ziyade ileriye dönük olarak yakın ve güçlü ilişkiler kurmanın bir adımı olarak görüldüğünü bir kere daha göstermektedir.

Hardouin 1943 yılının Ağustos ayında Türkiye'ye gelmek üzere Cezayir'den yola çıkmıştır. Cezayir üzerinden sırasıyla Mısır ve Lübnan'a geçen Hardouin'in Türkiye yolculuğu sırasında Dışişleri Bakanlığına ulaşan yazışmalar, onun Türk temsilciliklerinde hangi sıfatla karşılandığını göstermesi bakımından dikkat çekicidir. İlk olarak 29 Ağustos 1943 tarihli şifreli yazısında Beyrut Başkonsolosu Fatin Rüştü Zorlu (1910-1961), "[Fransız] Umûmi mürahasslıktan alınan bir [yazıda] Mr. St. Hardouin Hükümetimizin mufakata tahtında serbest Fransızları gayri resmî surette ve temsil etmek üzere Ankara'ya gideceği[nin] bildirilmekte" olduğunu Ankara'ya ilettili.¹¹⁷ 28 Ağustos'ta Hardouin, eşi ve iki kâtabi ile birlikte Mısır'a vardı. Kahire'de Türk Elçiliği'ni ziyaret eden Hardouin, "Türkiye'ye tayininden dolayı" duyduğu memnuniyetini ifade ederek, 10 gün içerisinde İstanbul'a varacağını ifade etti.¹¹⁸ Hardouin ve maiyeti Kahire'nin ardından Beyrut'a geçti. Burada Beyrut Başkonsolosu Zorlu ile görüşen Hardouin, Zorlu'nun Ankara'ya gönderdiği yazısında, "Hür Fransızların Türkiye mümessili" olarak zikrediliyordu.¹¹⁹ 1 Eylül 1943 tarihli yazısında ise Zorlu, "Hür Fransızlar tarafından Ankaraya fevkalade Murahhas olarak gönderilmekte olan" Hardouin, eşi ve iki sefaret memuruna Ankara'ya gitmeleri için 1 Eylül 1943 tarihli vizelerinin verildiği bilgisini ilettili.¹²⁰

Hardouin Cezayir'den yola çıktığı sırada Hür Fransa için önemli bir gelişme yaşıyordu. 26 Ağustos 1943 tarihinde İngiltere, SSCB ve ABD hükümetleri, 3 Haziran 1943 tarihinde Cezayir'de kurulan Fransız Milli Kurtuluş Komitesi'ni, 7 Haziran'da yapılan başvurunun ardından, tanıdıklarını açıkladılar. Fakat bu Fransız Milli Kurtuluş Komitesi'ni Fransa'yı temsil eden bir hükümet olarak tanımak anlamına gelmiyor ve belirli şartları da

¹¹⁴ Jean-Louis Bacqué-Grammont-Sinan Kunalalp-Frédéric Hitzel, *Réprésentants Permanents de La France en Turquie (1536-1991) et de La Turquie en France (1797-1991)*, Editions Isis, İstanbul-Paris, 1991, s. 89; Çiftçi, a.g.t., 153.

¹¹⁵ TDA, Fon No:525, Kutu No:37969, Gömlek No:154143, Sıra No:18.

¹¹⁶ TDA, Fon No:525, Kutu No:38249, Gömlek No:153158, Sıra No:4; TDA, Fon No:525, Kutu No:38249, Gömlek No:153158, Sıra No:30.

¹¹⁷ TDA, Fon No:525, Kutu No:38249, Gömlek No:153158, Sıra No:29.

¹¹⁸ TDA, Fon No:525, Kutu No:38249, Gömlek No:153158, Sıra No:30.

¹¹⁹ TDA, Fon No:525, Kutu No:38249, Gömlek No:153158, Sıra No:32.

¹²⁰ TDA, Fon No:525, Kutu No:38249, Gömlek No:153158, Sıra No:31.

içeriyordu. ABD Başkanı Roosevelt, “komitenin harp müddetince belirli hudutlar içinde çalışan bir teşekkül olarak tanındığını” açıklarken, İngiltere Dışişleri Bakanlığı ise, “Fransız milletinin kendi hükümetini bizzat ve serbestçe seçmek imkânını bulduktan sonra idare şeklini kendisi tâyin edeceği hususunda İngiliz hükümeti ile Fransız Millî Kurtuluş komitesinin mutabık bulunduğunu” açıklayan bir bildiri ile şartlı bir tanımaya işaret ediyordu.¹²¹ Moskova ise biraz daha ileriye giderek Fransız Millî Kurtuluş Komitesi’ni “Fransız devletinin menfaatlerini temsil eden bir heyet olarak” tanıdı.¹²² De Gaulle’ün ve Komite’nin tanınması noktasında İngiltere ve ABD belirli bir çekince gösterirken SSCB’nin onlardan daha ileri gittiği görülmüyordu. Nitekim bu tutum ileride de kendisini gösterecek ve savaştan sonra de Gaulle, İngiltere ve ABD’den ziyade SSCB’ye yaklaşarak 1944 yılının son günlerinde Moskova’da bir ittifak antlaşması imzalayacaktır.¹²³ Her şeye rağmen Müttefiklerin geçici ve belirli şartlar içerisinde olsa da Fransız Millî Kurtuluş Komitesi’ni tanımış olmaları önemlidir. Bu durum diğer bazı ülkeleri de bu hareketi tanımaya itmiştir. Örneğin Brezilya ve Kanada, Komite’yi Müttefiklerle aynı gün tanımıştır. Bunu, ertesi gün Çunking hükümeti takip etmiştir.¹²⁴ Tüm bu tanıma sürecinin Hardouin’in gayri resmi temsilci olarak Türkiye’ye kabul edilmesi ile aynı günlere tekabül etmesi dikkat çekicidir. Hatırlanacak olursa Massigli, Hardouin’i Ankara’ya göndermek için 1943 yılının Temmuz ayında resmi girişimde bulunmuş ve 1 Ağustos 1943 tarihinde bu girişim kabul edilmişti. Bu durum, Türkiye’nin gelişmelere bakışının Müttefikler ile paralel bir seyir izlediğini göstermektedir.

Hardouin Türkiye’ye gelirken Türk temsilciliklerinin kafalarında Türkiye’nin Hür Fransa’yı tanıyıp tanımadığına ya da bu hareketin Ankara’da temsil edilip edilmediğine dair soru işaretleri vardı. Bu soru işaretleri, Hür Fransa’nın, özellikle Müttefiklerin şartlı tanınmasının ardından, kendisini resmi bir muhatap olarak sunmaya çalıştığı her durumda Türk temsilciliklerinin karşısına çıkıyordu. Daha önce de ifade ettiğimiz üzere pek çok emare, Türkiye’nin Hür Fransa ile olan ilişkileri büyük oranda gizli tuttuğunu ve çok dar bir çevre ile paylaştığını gösteriyordu. Hardouin’in Ankara’ya gelmek üzere olduğu sıralarda Türkiye’nin Washington Büyükelçisi, Dışişleri Bakanlığına gönderdiği yazıda, “*De Gol’ün buradaki murahhası [temsilcisi] yeni Komitenin bütün gayri meşgul [işgal edilmemiş] fransız arazisi işlerine bakacağını ve şimdilik kendisinin vekaleten yeni komite delegesi olarak işlere bakmaya memur edildiğini bir nota ile bildirdiğini*” aktarıyor ve “*Bittabi cevap veremediğimden aynı mealdeki metine Elçiliklerimize nesuretle mukabelede bulunulması tensip buyurulmuş olduğunun*” yazılmasını istiyordu.¹²⁵ Yani yurtdışındaki Türk temsilcilikleri buralardaki Hür Fransa temsilcilikleri kendilerini Fransa’nın resmi bir temsilcisi olarak sundukları zaman nasıl bir karşılık vereceklerini hala tam olarak bilemiyorlardı. Dışişleri Bakanlığı, bu yazıya verdiği 8 Eylül 1943 tarihli yanıtta, “*Malûmu*

¹²¹ Bekman-Tülbentçi, III, s. 62; *Ulus*, 28 Ağustos 1943.

¹²² TDA, Fon No:525, Kutu No:38249, Gömlek No:153158, Sıra No:8.

¹²³ *Vakit*, 11 İlkânun [Aralık] 1944.

¹²⁴ Bekman-Tülbentçi, III, s. 63.

¹²⁵ TDA, Fon No:525, Kutu No:38249, Gömlek No:153158, Sıra No:6.

Devletleri olduğu vechile Fransız Millî Komitesi Hükûmetimizce tanınmış bir teşekkül olmadığı cihetle kendisile resmî hiçbir münasebetimiz yoktur. Bu itibarla oradaki Delegatesinin yazdığı Notaya cevap verilmemiş olması münasiptir.” diyordu. Devamında ise Massigli'nin 1943 yılının Temmuz ayında Londra Büyükelçiliğine başvurarak Orta Elçi Hardouin'in gayri resmi bir görev ile Ankara'ya göndermek istediğini ifade ettiği ve Türkiye'nin resmi bir sıfat ve diplomatik imtiyazlardan istifade edememesi şartıyla bunu kabul ettiği bildiriliyordu. Son olarak Washington'daki Fransız Milli Kurtuluş Komitesi temsilcisi ile hususi temas ve ilişkilerde de “*mutad nezaket ve cemilekârlıktan mülhem olması*” şeklinde hareket edilmesi rica ediliyordu.¹²⁶ Bu yazı ile aynı gün Dışişleri Bakanlığı, Türkiye'nin Moskova, Tahran, Madrid, Lizbon, Bern, Bağdat, Buenos Aires, Cidde ve diğer bazı temsilciliklerine gönderdiği bir diğer yazıda, Türkiye'nin Fransız Milli Kurtuluş Komitesi'ni tanımadığını ve bu sebeple hiçbir resmi ilişkilerinin olmadığını, Türkiye'ye gelmekte olan Hardouin'e de resmi bir temsil sıfatı ya da diplomatik bir mahiyet tanımadıklarını bildiriyordu. Bunu yaparken Bakanlık, tıpkı Washington Büyükelçiliğine yazıldığı gibi, ilgili ülkelerdeki Hür Fransa temsilcileri ile olan ilişkilerde “*mutad nezaket ve cemilekârlıktan mülhem olması lâzımlı olduğu tabii olmakla icabında ona göre hareket edilmesini*” de rica ediyordu.¹²⁷ Aynı zamanda Dışişleri Bakanlığı, Beyrut Başkonsolosluğuna gönderdiği bir başka yazıda da Başkonsolosluğun son yazısında Hardouin'den “*Hür Fransızların Türkiye mümessili*” olarak bahsedildiğini ifade ederek, “*Fransız Millî [Kurtuluş] Komitesi tarafımızdan tanınmış bir teşekkül olmadığı cihetle kimseye böyle bir temsil sıfatı tanımış değiliz.*” diyor ve Hardouin'in gayri resmi bir sıfat ile geldiğini bir kere daha hatırlatıyordu.¹²⁸ Tüm bunlar, Türk Hükümeti'nin son ana kadar ihtiyatı elden bırakmadığını göstermesi bakımından kayda değerdir.

Her ne kadar Ankara dış temsilciliklerini Hür Fransa'yı resmen tanımadığı noktasında uyarıya da bu konudaki belirsizlik 1944 yılının ortalarında dahi kendisini gösterecektir. Örneğin 1944 yılının Mart ayında Türkiye'nin Madrid Büyükelçiliğinin bir konuyla ilgili olarak Dışişleri Bakanlığına gönderdiği yazılardan, ilgili büyükelçiliğin Hür Fransa'nın Türkiye'de temsil edilip edilmediğinden emin olamadığı anlaşılmaktadır.¹²⁹ Bakanlık, Madrid Büyükelçiliğine gönderdiği cevabi yazıda, Hür Fransa'nın Ankara'daki temsilcisinin hiçbir resmi sıfatı olmadığını ve bu sebeple de Gaulle'ün Madrid'deki temsilciliği ile resmi bir temas kurulmasının uygun olmadığını ifade etmiştir.¹³⁰

5.1. Saint-Hardouin'in Türkiye'ye Gelişi ve İlk Faaliyetleri

1943 yılının Eylül ayı başlarında İstanbul'a gelerek geçici olarak Park Oteli'ne yerleşen Hardouin, Dışişleri Bakanı Menemencioğlu'na yazdığı 8 Eylül 1943 tarihli mektupta, Fransız Milli Kurtuluş Komitesi başkanları de Gaulle ve Giraud tarafından kaleme alınan bir mektubu yanında getirdiğini belirterek, kendisini ne zaman kabul edebileceğini sormuştur.¹³¹

¹²⁶ TDA, Fon No:525, Kutu No:38249, Gömlek No:153158, Sıra No:5.

¹²⁷ TDA, Fon No:525, Kutu No:38249, Gömlek No:153158, Sıra No:3.

¹²⁸ TDA, Fon No:525, Kutu No:38249, Gömlek No:153158, Sıra No:4.

¹²⁹ TDA, Fon No:525, Kutu No:37707, Gömlek No:151787, Sıra No:4.

¹³⁰ TDA, Fon No:525, Kutu No:37707, Gömlek No:151787, Sıra No:3.

¹³¹ TDA, Fon No:525, Kutu No:38249, Gömlek No:153158, Sıra No:23.

Menemencioğlu, Hardouin'e yazdığı 13 Eylül 1943 tarihli yanıtta, Ankara'ya geldiği zaman kendisini kabul edebileceğini ifade etmiştir.¹³² Aynı günlerde Dışişleri Bakanlığı da “memleketimize gelmesine muvafakat edilen M. de. Saint Hardouin'e bir temsil sıfadı tanınmamış olduğu[nu]” Türkiye'nin dış temsilciliklerine hatırlatmayı sürdürmüştür.¹³³

İstanbul'dan Ankara'ya geçen Hardouin, Massigli tarafından Menemencioğlu'na hitaben kaleme alınmış olan 24 Ağustos 1943 tarihli bir mektubu kendisine takdim etmiştir. Mektupta, “*Türk Hükümeti'nin Fransız Milli Kurtuluş Komitesi'nin Türkiye'ye resmi bir temsilci göndermeye yönelik niyetini memnuniyetle karşılayacağından hiç şüphem yoktu*” diye başlayan Massigli, bunun Türk Hükümeti'nin Cezayir'deki Komite'nin neyi temsil ettiğini ve Fransa ile bir gün normal dostluk ilişkilerinin yeniden kurulabileceğini anladığının kanıtı olduğunu ifade ediyordu. Hür Fransa açısından –Fransa'nın Almanya'ya teslim olduğu- 1940 yılında yürürlükte olan antlaşmalar hala yürürlükteydi ve Türkiye ile olan bağlar sapaşğlam kalmaya devam edecekti. Hardouin'in üstlendiği görevde gerekli tüm desteği göreceğinden de şüphesi olmadığını kaydeden Massigli, Hardouin'in önceki ziyaretleri sırasında Türkiye'de edildiği dostlukların ve bıraktığı izlenimin iki ülkenin sağlam bağlarının sürdürülebileceği ve kuvvetlendirilebileceği noktasında umut verici olduğunu kaydederek, mektubunu şu ifadelerle sonlandırıyor: “*Bu bağların, her iki ülkenin ortak yararına daha resmi bir nitelik kazanacağı günün çok uzak olmadığını ümit ediyorum.*”¹³⁴ Massigli'nin bu ifadeleri, Hür Fransa'nın Hardouin'i ilerleyen süreçte resmi bir statüde görmeyi istediğini bir kere daha göstermektedir. Bu istek de Gaulle ve Giraud tarafından Saraçoğlu'na hitaben kaleme alınan mektupta da ifade edilmiştir. Hardouin'in Başbakan Saraçoğlu'nu ziyaretinde kendisine takdim ettiği bu mektupta şu dikkat çekici ifadeler yer almaktadır: “*Muhtelif muharip taraflar ile olan ilişkilerinin Türkiye'ye dayattığı zorunlulukları anlıyoruz. Ancak yine de koşullar Türk Hükümeti'nin Vichy otoriteleriyle olan ilişkilerini koparmasına neden olursa, Sayın Saint-Hardouin'in Fransa'nın çıkarlarını savunmak üzere tek yetkili resmi temsil otoritesi olarak tanınacağını ümit ediyoruz.*”¹³⁵

Hür Fransa'nın Hardouin'i Türkiye'ye göndermesindeki amaç sıradan bir gayri resmi temsilcilikten çok daha fazlasıdır. Bu durum, gayri resmi de olsa onun karşılama biçiminden ve devlet ricaline sunduğu itimatnameyi andıran mektupların içeriklerinden anlaşılmaktadır. Bu bakımdan Hardouin'in, ileriye dönük olarak Hür Fransa'nın Vichy Fransa'sını yerini alacağı öngörüsüyle Türkiye'deki Fransız diplomatik temsiliyetini devralmak üzere geldiği söylenebilir. Nitekim Türkiye'ye ayak bastığı ilk andan itibaren Hardouin, Ankara'daki devlet ricali ile görüşmelerinin yanında, gerek Ankara'da gerekse İstanbul'da yürüttüğü faaliyetlerle Hür Fransa'yı Türkiye'de daha tanınır, bilinir ve sevilir bir konuma getirmeye çalışmış, ayrıca ileriye dönük olarak Fransa'nın Vichy sonrası diplomatik teşkilatının da temellerini atmaya başlamıştır. Şüphesiz onun bu faaliyetleri tıpkı daha önceki temsilcilerde olduğu gibi Türk makamları tarafından izlenmiş ve “*çizgiyi aştığı*” durumlarda gerekli müdahaleler yapılmıştır.

¹³² TDA, Fon No:525, Kutu No:38249, Gömlek No:153158, Sıra No:22.

¹³³ TDA, Fon No:525, Kutu No:38249, Gömlek No:153158, Sıra No:1.

¹³⁴ TDA, Fon No:525, Kutu No:38249, Gömlek No:153158, Sıra No:33.

¹³⁵ TDA, Fon No:525, Kutu No:38249, Gömlek No:153161, Sıra No:6; Çiftçi, a.g.t., s. 153.

Hardouin'in faaliyetlerinin Türk makamlarınca izlendiğine dair önemli bir belge İstanbul Valiliği-İçişleri Bakanlığı-Dışişleri Bakanlığı üçgenindeki bir gizli yazışmadır. İstanbul Valiliğinin İçişleri Bakanlığı ile paylaştığı 8 Kasım 1943 tarihli bir raporda Hardouin hakkında, “*sıfatı siyasiyesinin Hükûmetimizce tanınacağı ümidile memleketimizde hür Fransızların Sefaret ve Konsolosluk teşkilâtı yapmağa başladığı anlaşılmaktadır*” ifadeleri kullanılmaktadır. Rapora göre Hardouin İstanbul’un Şişli mevkiinde eski Başbakan ve Büyükelçi Fethi Okyar’ın (1880-1943) evini elçilik binası yapmak üzere 400 lira aylık kira bedeli ile kiralamış ve buraya 80807 numaralı bir telefon bağlatmıştır. Hatırlanacak olursa Manac’h’ın anıları daha önceki Hür Fransa temsilcilerinin İstanbul’daki İngiltere Başkonsolosluk binasını kullandıklarına işaret ediyordu.¹³⁶ Hardouin’in bu yeni girişimi Hür Fransa’nın İstanbul’da ayrı bir gayri resmi bir temsilcilik binası kurması anlamına gelmektedir. İlgili rapora göre “*Ankara’da bulunan hür Fransız zümresine mensup*” Mr. Régnier kurulacak olan temsilciliğin ikinci kâtipliğine, Fransız A.F.O. telgraf ajans muhabiri Manak Etienne (Manac’h Étienne) de üçüncü kâtipliğine getirilmiştir. Ayrıca ileriye dönük olarak İstanbul’da bir konsolosluk teşkilatı kurmaya da eski başkonsolosluktan emekli Rene Binet’in memur edildiği İstanbul Valiliğince haber alınmıştır.¹³⁷ Bu bakımdan Hardouin’in de tıpkı Manac’h’ta olduğu gibi faaliyetlerini İstanbul’da yoğunlaştırdığı düşünülebilir. Gerçekten de Hardouin Türkiye’ye geldikten sonra belirli aralıklarla İstanbul’da bulunmuştur.¹³⁸ Türk makamlarının Hardouin’in bu gizli faaliyetleri hakkında gelen bilgiler karşısında bir girişimde bulunup bulunmadığı bilinmemektedir. Sonraki gelişmeler Türk makamlarının bu faaliyetlere, Türkiye’nin doğrudan kendisini hedef alan yahut kendisini zor durumda bırakan durumlar dışında, göz yumduğuna işaret etmektedir.

Hardouin’in gelişinden sonra Türkiye’de Hür Fransa lehine yapılan propaganda girişimlerinde de artış olmuştur. Hardouin’in İstanbul’daki faaliyetlerinin Türk istihbaratının dikkatini çekmesinden kısa bir süre sonra Emniyet Müdürlüğü, İstanbul’da Abidin Dino adlı bir kişinin evine Hür Fransa teşkilatı adına bazı broşürler gönderildiği hakkında Dışişleri Bakanlığını bilgilendirmiştir. 31 Ocak 1944 tarihli bu yazıya 25 Şubat 1944 tarihli bir yazı ile yanıt veren Dışişleri Bakanlığı, şöyle demektedir:

“Hür Fransız teşkilatı tarafından kendi prensiplerini yayan matbu bültenlerin memleketimiz dahilinde, bilhassa vatandaşlarımız arasında dağıdılmasını musip [uygun] görmemiştik. Bu gibi propaganda risalelerinin halkımızın selameti efsarını tağlik ve teşviş [bulandırma] edeceği kanaatinde olduğumuzdan bu yoldaki faaliyetin intişarında [yayımlanmasında] mahzurlar görülmüş ve memleketimizdeki ecnebi Misyonların ancak ve münhasıran kendi vatandaşlarına tevzi etmek ve harp haberlerine maksur kalmak üzere mazfuren [zarf içerisinde] bülten tevziatında [dağıtımında] bulunabileceğine rızamızı vermiştik. Hür Fransız teşkilatının bahismevzuu edilen bülten tevziatının bu kerre

¹³⁶ Manac’h, *a.g.m.*, s. 551.

¹³⁷ TDA, Fon No:525, Kutu No:38249, Gömlek No:153158, Sıra No:19.

¹³⁸ TDA, Fon No:525, Kutu No:38044, Gömlek No:154651, Sıra No:25.

vatandaşlarımıza da teşmil edilmesinin [yayulmasının] tecviz edilemeyeceği [izin verilemeyeceği] mütaleasında olduğumu arz ederim.”¹³⁹

Bu yanıt, Dışişleri Bakanlığının Hür Fransa da olsa –yahut bir başka hareket de olsa- yabancı unsurların Türk vatandaşlarını etkilemeye yönelik propaganda yapmalarını uygun görmediğini göstermektedir; Hardouin ise tam da bu noktada “çizgiyi aşmış” görünmektedir. Türkiye’nin bu tür bir faaliyetten şüphe duymasını gerektirecek sebepler esasen tekil değildir, çünkü Hür Fransa da homojen bir görünüm arz etmemektedir. Beyrut Başkonsolosu Fatin Rüştü Zorlu, 12 Şubat 1944 tarihli yazısında, Fransız Komünist Partisi’nin bir üyesinin basına verdiği demeci aktararak, bu hareket içerisinde Komünist grupların da olduğunu ve onların da de Gaulle’ü desteklediğini Ankara’ya iletmiştir.¹⁴⁰

Hardouin’in Türkiye’ye geldiği süreçte artan propaganda faaliyetlerinin bir diğer ayağını da basın oluşturmaktadır. Bu tür faaliyetler Hardouin’den önceki gayri resmi temsilcilerce de yapılıyordu. Fransa Büyükelçisi Gaston Bergery ise basında Vichy aleyhine çıkan haber ve yazıları engellemek için sık sık Türk Dışişleri Bakanlığına başvurulara bulunuyor ve basını yönlendirmeye çalışıyordu.¹⁴¹ Fakat 1944 yılına gelindiğinde, Hardouin’in de etkinliğini artırmasıyla, Türk basınında Hür Fransa lehine yazılar göze çarpmaya başlamıştı. Örneğin 10 Şubat 1944 tarihli *Cumhuriyet*, “Yaşasın Fransa” başlıklı bir karikatür yayımlıyordu.¹⁴² Bunu, Türkiye’deki Vichy makamlarını zor durumda bırakacak haberler takip ediyordu. Örneğin Vichy’nin Ankara’daki Büyükelçiliğinde çalışanların toplu bir şekilde istifa ettiklerine dair haberler basına yansımıştı. 16 Şubat 1944 tarihinde Fransa Büyükelçiliği bu haberi yalanlamıştı.¹⁴³ Bu gelişmenin ardından 23 Mart 1944 tarihli *Vatan* gazetesinde çıkan “*Hür Fransa İle İlişkilerimiz*” başlıklı yazıda, Cezayir’de yeni bir Fransa’nın kurulduğuna dikkat çekilerek, her ne kadar Türkiye’nin Vichy Hükümetiyle resmi ilişkileri “*yararlı*” olsa da “*yarının Fransası ile de temasa geçmenin gerekli olduğu*” ifade ediliyordu. Yazının devamında ise Türkiye’nin Cezayir’de kuracağı “*diplomatik temsilcilikten*” bahsediliyordu. Bu yazıdan iki gün sonra Fransa Büyükelçiliği bir kere daha harekete geçerek, *Vatan*’da çıkan bu yazıdan duyduğu rahatsızlığı dile getiriyordu. Büyükelçilik, Dışişleri Bakanlığının kendi söylemleri ile çeliştiğine dikkat çekerek *Vatan* gazetesine acilen bir talimat verilmesini istiyordu.¹⁴⁴ Bir diğer örnekte ise 29 Haziran 1944 tarihli *Tanin* gazetesinde Hüseyin Cahit Yalçın imzasıyla çıkan ve Vichy liderlerini acizlik, düşüncesizlik ve hıyanetle itham eden bir yazı nedeniyle Fransa Büyükelçiliği bir kere daha Dışişleri Bakanlığına başvuruyor ve Dışişleri Bakanlığı bu başvurunun ardından Matbuat Umum Müdürlüğüne yazarak “*adı geçen gazete hakkında icap eden müeyyidenin tatbikatını*”

¹³⁹ TDA, Fon No:525, Kutu No:38250, Gömlek No:153175, Sıra No:36; TDA, Fon No:525, Kutu No:38250, Gömlek No:153175, Sıra No:37.

¹⁴⁰ TDA, Fon No:525, Kutu No:38358, Gömlek No:152587, Sıra No:3.

¹⁴¹ Çiftçi, *a.g.t.*, s. 150.

¹⁴² *Cumhuriyet*, 10 Şubat 1944; TDA, Fon No:525, Kutu No:38357, Gömlek No:152581, Sıra No:11.

¹⁴³ TDA, Fon No:525, Kutu No:38249, Gömlek No:153158, Sıra No:26.

¹⁴⁴ TDA, Fon No:525, Kutu No:38115, Gömlek No:155157, Sıra No:2.

rica ediyordu.¹⁴⁵ Tüm bu gelişmeler, Hardouin'in Türkiye'ye gelişinden sonra basında Hür Fransa lehine görülen değişime işaret ediyordu. Çiftçi'ye göre Vichy Büyükelçiliğinin Dışişleri Bakanlığına sürekli başvurularla bulunmasına rağmen bu tür haberlerin çıkabiliyor oluşu Türk Hükümeti'nin Hür Fransa lehine olan haberleri engellemek için pek çaba sarf etmediğini gösteriyordu.¹⁴⁶ Bu durum dış politikadaki değişim ile doğrudan alakalıydı. Unutmamak gerekir ki 1944 yılı boyunca savaş giderek Almanlar ve müttefikleri aleyhine geliyor, bu da Türkiye'nin dış politikasını doğal olarak etkiliyordu. Bunun bir sonucu olarak, tamamen Hükümet'in kontrolü altında olan basında çıkan haber ve yazılar da dış politika şartlarına göre değişkenlik gösteriyordu.¹⁴⁷ Bu bakımdan Türkiye'nin basını bir dış politika enstrümanı olarak kullandığı açıktı ve Çiftçi'nin de dikkat çektiği üzere¹⁴⁸ eğer basında Hür Fransa lehine olumlu haber ve yazılara rastlanabiliyorsa, bu Hükümet'in bu tür haber ve yazıları onaylamasından kaynaklanıyordu.

Her şeye rağmen Türkiye son ana kadar dengeleri gözetiyordu. Bunun bir sonucu olarak Türk basınında yalnızca Hür Fransa hareketi lehine yazılar yer almıyor, bilakis aleyhte yazılara da rastlanıyordu. Bu tür yazılarda da bu sefer Hür Fransa tarafı müdahalede bulunuyordu. Örneğin 12 Haziran 1944 tarihli *Yeni Sabah* ve 15 Haziran 1944 tarihli *Vatan* gazetelerinde de Gaulle ve Fransa ile ilgili çıkan yazılar hakkında Beyrut'taki Fransız Levant Genel Temsilciliği'nce Türkiye'nin Beyrut Başkonsolosluğuna verilen 7 Temmuz 1944 tarihli notada, kendilerinin Beyrut'taki gazetelerde Türkiye aleyhine yazı çıkmaması için itina gösterdikleri ve Türkiye'nin bu konudaki girişimlerini de anlayışla karşıladıkları ifade edilerek, "gazetelerimizin [*Türk gazetelerinin*], her ne kadar sansüre tabi olmayıp serbest bulunmakta iselerde, yarınki Fransanın şefi ve aşağı yukarı bir hükümet hatta bir devlet reisi bulunan de Gaulle aleyhinde yazı yazmamaları hususunda ikaz edilmeleri" isteniyordu. Bu istek üzerine Dışişleri Bakanlığı, 19 Temmuz 1944 tarihli bir yazısıyla Matbuat Umum Müdürlüğünü bu konuda bilgilendirdi.¹⁴⁹ Bu yazışma, Hür Fransa hareketinin de Türk basınına müdahale talebinde bulunabildiğini göstermektedir.¹⁵⁰ Burada esas kayda değer olan husus, Fransa'nın resmi temsil hakkı Vichy rejiminde olmasına rağmen bu tür bir sığata henüz sahip olmayan ve yalnızca bir direniş hareketi olarak bilinen Hür Fransa'nın Türk Hükümeti'nden basına müdahale etmesini talep edebilmesidir. Bu ilişkinin karşılıklı olduğu anlaşılmaktadır. Zira Türk Hükümeti'nin de Hür Fransa kontrolünde bulunan Beyrut'ta gazetelere müdahale edilmesini istediği, yukarıdaki örnekte de görüldüğü üzere, yazışmalara yansıyan bir husustur.

¹⁴⁵ *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)*, Fon No:30-10-0-0, Kutu No:85, Gömlek No:561, Sıra No:18.

¹⁴⁶ Çiftçi, *a.g.t.*, ss. 150-151.

¹⁴⁷ Konu hakkında bkz. Cemil Koçak, "İkinci Dünya Savaşı ve Türk Basını", *Tarih ve Toplum*, Sayı:35, Kasım 1986, ss. 29-33.

¹⁴⁸ Çiftçi, *a.g.t.*, ss. 150-151.

¹⁴⁹ *TDA*, Fon No:525, Kutu No:38246, Gömlek No:153104, Sıra No:13.

¹⁵⁰ İkinci Dünya Savaşı'nda yabancı devletlerin Türk basınına yönlendirmek için yaptıkları müdahaleler hakkında bkz. Cemil Koçak, "Türk Basını Üzerindeki Yabancı Etkiler", *Tarih ve Toplum*, Sayı:37, Ocak 1987, ss. 50-52; Korkmaz Alemdar, "Anadolu Ajansı'na Alman Baskısı", *Tarih ve Toplum*, Sayı:37, Ocak 1987, ss. 52-53.

Hardouin'in Ankara'daki gayri resmi temsilciliği esnasındaki faaliyetlerinden birisi de Yakın Doğu'daki Fransız ordusu için silah alımına yönelik girişimlerdi. 27 Haziran 1944 tarihinde Türk Hava Kurumuna yazdığı yazıda Hardouin, Yakın Doğu'daki Fransız Hava Kuvvetleri için Ankara Etimesgut Tayyare Fabrikası'nda üretilen eğitim uçaklarından yaklaşık 100 adet sipariş etmek arzusunda bulduklarını ifade etti. Türk Hava Kurumu Başkanı, kendilerine nasıl bir yanıt verilmesi konusunu Başbakanlığa sorsa da bu talebe verilen yanıt bilinmemektedir.¹⁵¹

6. Vichy Fransa'sı İle İlişkilerin Kesilmesi ve Fransa Büyükelçiliğinin Saint-Hardouin'e Devri

Hür Fransa'nın Türkiye ile olan gayri resmi ilişkileri sürerken, Müttefikleri ile olan ilişkileri hala istenilen seviyeye gelememişti. Her ne kadar 1943 yılın Eylül ayında ABD ile Fransa Milli Kurtuluş Komitesi arasında bir ödünç verme ve kiralama antlaşması imzalanmış olsa da¹⁵² Komite Moskova'da düzenlenen konferansta kararlaştırılan Müttefik istişare toplantısına dahil edilmemiş ve bundan büyük rahatsızlık duymuştu. Bunu takiben 1943 yılının Kasım ayında Lübnan'da çıkan bir karışıklık de Gaulle'ün İngiltere ile olan güvensizliğini daha da artırmıştı.¹⁵³ Bu mesele ile ilgili olarak yaptığı açıklamada de Gaulle, Lübnan'daki taahhütlerinden ve devletler hukukunun kendilerine verdiği mevkiden vazgeçmeyeceklerini ifade etmişti. 24 Kasım 1943 tarihli bir diğer konuşmasında ise “*Fransız Millî Kurtuluş Komitesi, hakikaten Fransız Cumhuriyetinin bir hükümetidir*” ifadelerini kullanmıştı.¹⁵⁴ De Gaulle bu şekilde konuşsa da 1944 baharına gelindiğinde dahi İngiltere ve ABD de Gaulle'ün başında bulunduğu Hür Fransa'yı Fransa'nın resmi bir hükümeti olarak tanımaktan hala uzaktı.¹⁵⁵

Her şeye rağmen Türkiye ile Hür Fransa arasındaki ilişkiler, gayri resmi de olsa, günden güne ilerliyordu. Kuzey Afrika'nın Hür Fransa kontrolüne girmesinin ardından Hardouin, 1944 yılının Ocak ayında Türkiye'ye Cezayir'de bir konsolosluk açmasını öneriyor fakat bu teklifi Cezayir'de Türk topluluğunun çıkarlarını ilgilendiren bir unsur olmadığı gerekçesiyle geri çevriliyordu. Türk Hükümeti bunu Vichy Fransa'sının Büyükelçiliği ile de paylaşırken, kısa bir süre sonra fikir değiştirerek, siyasi gelişmeleri izlemek adına bu teklifi kabul ediyor ve yine aynı şekilde Fransa Büyükelçiliğini de konuyla ilgili bilgilendiriyordu.¹⁵⁶ Bu gelişmenin Fransa'nın Ankara Büyükelçiliği ile paylaşılması işin resmi kısmıydı, fiiliyatta Türk Hükümeti'nin muhatabı Hür Fransa'nın dışişlerinden sorumlu ismi olan Massigli idi. 23

¹⁵¹ BCA, Fon No:30-10-0-0, Kutu No:61, Gömlek No:410, Sıra No:24.

¹⁵² Bekman-Tülbentçi, III, s. 63.

¹⁵³ General de Gaulle'ün İngiltere ile yaşadığı güvensizlik hakkında bkz. Meir Zamir, “De Gaulle and the Question of Syria and Lebanon during the Second World War: Part I”, *Middle Eastern Studies*, Vol. 43, No. 5, September 2007, ss. 675-708; John C. Cairns, “De Gaulle Confronts the British: The Legacy of 1940”, *International Journal*, Vol. 23, No. 2, Spring 1968, ss. 187-210; A. B. Gaunson, “Churchill, De Gaulle, Spears and the Levant Affair, 1941”, *The Historical Journal*, Vol. 27, No. 3, Septembre 1984, ss. 697-713.

¹⁵⁴ Bekman-Tülbentçi, III, ss. 87-91.

¹⁵⁵ Aron, *a.g.e.*, s. 45.

¹⁵⁶ TDA, Fon No:525, Kutu No:38115, Gömlek No:155157, Sıra No:1; Çiftçi, *a.g.t.*, s. 157.

Mart 1944 tarihli *Vatan* gazetesinde çıkan “*Hür Fransa İle İlişkilerimiz*” başlıklı yazıda Türkiye’nin Hür Fransa ile ilişkilerini ilerleterek Cezayir’de bir konsolosluk açacağına işaret verildi.¹⁵⁷ Kısa süre sonra Türkiye, bu konuda bir adım atarak, Cezayir’de Tarık Emin Yenisei isimli kişiyi geçici konsolos olarak Massigli’ye önerdi. Massigli tarafından verilen yanıtta, bu kişinin Hür Fransa’nın tarafından memnuniyetle karşılanacağı ve kendisine gerekli kolaylığın gösterileceği belirtildi.¹⁵⁸ Buna rağmen Türkiye bu işi ağırdan aldı ve Fransa Müttefiklerce kurtulana kadar Cezayir’e bir konsolos göndermedi.¹⁵⁹

İki taraf arasındaki ilişkiler bu şekilde sürerken, Avrupa’da Sovyet Kızıl Ordu’su doğudan Alman kuvvetlerini geri püskürtüyor ve Polonya sınırlarına doğru ilerliyordu.¹⁶⁰ Güneyde ise Müttefikler 1943 yılında İtalya’ya çıkarma yapmış ve Almanya’yı ikinci bir cephede savaşmak zorunda bırakmışlardı.¹⁶¹ 1944 yılının ortalarına gelindiğinde ise Müttefikler, Avrupa’nın batısından Fransa topraklarına çıkarma yapmayı ve üçüncü bir cephe açmayı planlıyorlardı.¹⁶² Harekât noktası olarak Fransa’nın kuzey kıyıları belirlenmiş ve hareket günü olarak da 6 Haziran 1944 tarihi uygun görülmüştü. Bir başka ifadeyle 1944 yılı ortalarında Avrupa’daki gelişmeler Hür Fransa için umut dolu bir yarına, Vichy Fransa’sı için ise acıklı bir sona işaret ediyordu.¹⁶³ Buna rağmen Vichy yönetiminin Alman yanlısı Başbakanı Laval, rejim içerisindeki gücü büyük ölçüde kendi tekeline almasının ardından, geleceğe dair birtakım iyimser planlar yapmayı sürdürebiliyordu. 1944 yılının Mayıs ayında Laval, Türkiye’nin Vichy’deki Büyükelçisi Şevki Berker’e (1883-1961) başvurarak, Fransa’da kurmayı tasavvur ettiği tek-parti rejimi için Türkiye’den Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) programının ve Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nın birer örneğini rica ediyordu. Bu rica Türkiye tarafından kısa sürede yerine getirildi.¹⁶⁴ Laval’ın bu ricası, 1944 yılının Mayıs ayı gibi geç bir tarihte Fransa’da yeni bir tür tek parti rejimi kurmak istediğini ve bu noktada Türkiye örneğini de incelediğini gösteriyordu. Bu durum, aynı dönemdeki resmi yayınlarında kendisini “*dünyaya örnek bir rejim*” olarak sunan¹⁶⁵ tek partili Türkiye’nin bu konuda incelenmeye değer bir rejim olduğunu göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Yine de o tarihte Fransa’da herkes Laval kadar iyimser sayılmazdı. Müttefikler Fransa’ya çıkarma yapmadan dört gün önce Mareşal Pétain, Şevki Berker ile görüşmesinde ona ülkesinin içerisinde bulunduğu durumdan dolayı son derece üzgün olduğunu ifade ederek, böylesi bir ortamda İnönü’nün Türkiye’yi savaş dışında tutabilmiş olmasını takdir ettiğini ve ona

¹⁵⁷ TDA, Fon No:525, Kutu No:38115, Gömlek No:155157, Sıra No:2.

¹⁵⁸ TDA, Fon No:525, Kutu No:38650, Gömlek No:156052, Sıra No:24.

¹⁵⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Çiftçi, *a.g.t.*, ss. 157-160.

¹⁶⁰ *Ulus*, 1 Sontesrin [Kasım]-31 İlkânun [Aralık] 1943; *Ulus*, 1 Sonkânun [Ocak]-1 Şubat 1944.

¹⁶¹ Bekman-Tülbentçi, *III*, ss. 47 vd.

¹⁶² *Ulus*, 29 Nisan 1944; *Ulus*, 12 ve 18 Mayıs 1944.

¹⁶³ Fransa içerisindeki direniş unsurlarına yönelik yapılan bir radyo yayını için bkz. *Ulus*, 4 Mayıs 1944.

¹⁶⁴ TDA, Fon No:525, Kutu No:38014, Gömlek No:154475, Sıra No:10; TDA, Fon No:525, Kutu No:38014, Gömlek No:154475, Sıra No:8.

¹⁶⁵ *Yirmi Yıl İçinde Cumhuriyet Halk Partisi: Cumhuriyet Halk Partisinin 20 nci yılı münasebetiyle yayınlanmıştır*, Ulus Basımevi, Ankara, 1943, ss. 30-31; Ahmet Demirel, “Resmî Yayında Parti Tarihi”, *Tarih ve Toplum*, Cilt:24, Sayı:141 (CHP Özel Sayısı), Eylül 1995, ss. 208-211.

hayranlık duyduğunu belirtiyordu.¹⁶⁶ Pétain de Laval gibi Türkiye'ye olan ilgisini gizlemezken, Fransa'nın geleceği konusunda Laval gibi düşünmüyor ve sonun geldiğini görüyordu. Pétain'ın bunları söylediği gün “*yarının Fransa'sı*” için hazırlıklar yapan Fransız Milli Kurtuluş Komitesi de resmi bir hükümet olma yolunda önemli bir adım daha atarak, ismini “*Fransız Cumhuriyeti Geçici Hükümeti*” olarak değiştirme kararı aldı. Hür Fransa'nın hükümeti resmen üstlenmeye talip olduğunu gösteren bu karar, 12 Haziran 1944 tarihinde gayri resmi temsilci Hardouin tarafından Türk Hükümeti'ne bildirildi.¹⁶⁷

Uzun planların ardından 6 Haziran 1944 tarihinde Fransa'nın kuzeyindeki Normandiya kıyılarına çıkarma yapan Müttefik kuvvetleri, kısa sürede önemli ilerlemeler kaydettiler. Gelişmeler Paris'in kurtuluşunun yakında gerçekleşebileceğini gösterirken Hür Fransa'nın Türkiye'deki gayri resmi temsilcisi Hardouin, kendisine tanınan statünün dışına çıkmaya ve bağımsız hareketler sergilemeye başladı. Müttefik kuvvetleri Fransa içlerine ilerlerken Hardouin, Türkiye'de ikamet eden Fransız vatandaşlarını askere çağıran bir bildiri hazırlamıştı. 21 Haziran 1944 tarihli bu bildiriden haberdar olan Dışişleri Bakanlığı, Hardouin'in Türkiye'de gayri resmi bir statüde bulunduğunun kendisine hatırlatılması ve bu tür faaliyetlere son vermesi hususlarında uyarılması için ilgili birimlere talimat verdi.¹⁶⁸ Bu noktada Türkiye, Hardouin ve Hür Fransa ile fiiliyatta resmiyeti bulacak ölçüde bir ilişkiye sahip olsa da dışarıya dönük olarak gayri resmi statüyü bozabilecek her türlü durum karşısında bulunmayı sürdürüyor ve ihtiyatı elden bırakmıyordu.

Fransa'da Müttefik orduları bir ay içerisinde Normandiya kıyılarına yerleştiği¹⁶⁹ sıralarda ABD'yi ziyaret eden de Gaulle, ileriye dönük olarak Fransa'yı nasıl bir konumda görmeyi planladığına dair basına açıklamalarda bulunuyordu. Bu açıklamalarında de Gaulle'ün her zaman olduğu gibi “*Almanya meselesi, Fransa'nın büyük devlet olarak iştiraki olmaksızın hiçbir zaman halledilemeyecektir.*” ifadesini kullanması manidardır.¹⁷⁰ De Gaulle ile görüşmesinin ardından ABD Başkanı Roosevelt de yaptığı açıklamada Fransız milleti bir seçim yapana kadar Fransız Milli Kurtuluş Komitesi'ni Fransız milletin otoritesi olarak tanımaya hazır olduklarını belirtti.¹⁷¹ Böylelikle de Gaulle, savaşın sonunun giderek belirginleştiği 1944 sonbaharında Fransa'nın savaştan sonra önemli roller oynayabilecek bir ülke olduğunu müttefiklerine göstermeye başlamıştı.¹⁷² Bu durum, Müttefikleri kendisini Fransa'nın lideri olarak resmen tanımak zorunda bırakacaktı.

Fransa'daki gelişmeler Fransızlar için kurtuluşun çok yakın olduğunu gösteriyordu. Müttefikler kuzeyde büyük bir Alman kuvvetini çembere alarak hızla Paris'e doğru ilerlerken, Fransa'nın güney kıyılarına da bir çıkarma yaptılar ve kısa sürede ilerleme kaydettiler. 17

¹⁶⁶ TDA, Fon No:525, Kutu No:38250, Gömlek No:153172, Sıra No:13.

¹⁶⁷ TDA, Fon No:525, Kutu No:37707, Gömlek No:151787, Sıra No:11.

¹⁶⁸ TDA, Fon No:525, Kutu No:38249, Gömlek No:153158, Sıra No:20.

¹⁶⁹ Tanin, 14 Temmuz 1944.

¹⁷⁰ Vakıf, 12 Temmuz 1944.

¹⁷¹ Vakıf, 13 Temmuz 1944.

¹⁷² Tanin, 15 Temmuz 1944; Tanin, 22 Temmuz 1944.

Ağustos'ta Müttefik orduları Paris'e yalnızca 37 kilometre mesafede bulunuyorlardı.¹⁷³ Müttefikler kuzeyde Paris'e girmek üzere iken, güneyde Fransız dahili kuvvetleri Vichy şehrini ele geçirdiler.¹⁷⁴ Mareşal Pétain ise çoktan Almanya'ya götürülmüştü.¹⁷⁵ Böylelikle Vichy Fransa'sı fiilen son buldu. Tam da bu günlerde Hardouin, Fransa Cumhuriyeti Geçici Hükümeti'nin Türkiye tarafından tanınması için harekete geçti. Başbakan Saraçoğlu'na yazdığı 16 Ağustos 1944 tarihli yazıda Hardouin, geçen eylül ayında kendisini ilk defa ziyaret ettiği zaman de Gaulle ve Giraud imzalı bir mektup getirdiğini ve bu mektupta, Vichy ile ilişkilerin koparılması durumunda kendisinin Fransa'nın tek resmi temsilcisi olarak tanınacağı ümidinde olduklarının belirtildiğini hatırlatıyordu. Devamında Fransa'nın iki ülkenin geleneksel dostluğuna ve karşılıklı çıkarlarına uygun bir şekilde temsil edilmesinin zamanının geldiğini ifade eden Hardouin, Saraçoğlu'na şöyle diyordu:

*“[Süreç,] Türkiye'nin Almanya ile diplomatik ilişkilerinin kesilmesi, Fransa'daki siyasi ve askeri durumun da hızla gelişmesi, Almanya'nın desteği altında otoritesi Fransa'nın git gide daralan bölgelerinde sınırlı kalan bir sahte hükümetin [Vichy rejiminin] Türkiye'deki tüm temsiliyetini kaybetmesi gibi mantıksal ve eli kulağında bir sonuca doğru gidiyor gibi görünmektedir. Neticede, Ekselanslarına, yukarıda adı geçen mektupda, o zamandan bu yana Fransa Cumhuriyeti'nin Geçici Hükümeti haline gelmiş bulunan Fransız Milli Kurtuluş Komitesi Başkanları tarafından size yöneltilen talebi hatırlatmaktan onur duyuyorum.”*¹⁷⁶

Kısacası Hardouin, Müttefiklerin Paris'e yaklaştığı günlerde, Türkiye'nin artık Fransa Cumhuriyeti Geçici Hükümeti'ni Fransa'nın resmi temsil hükümeti, kendisini de bu Hükümet'in temsilcisi olarak tanımasını talep ediyordu. Saraçoğlu bu talebe olumlu yaklaştı ve meseleyi ilk fırsatta parti grubuna ve TBMM'ne sunacağına söz verdi. Fakat Türkiye'nin bunun için bir süre daha beklemesi gerekecekti.¹⁷⁷

Savaşın sonu yaklaşırken Türkiye Almanya ile olan ilişkilerini yeniden gözden geçirmek zorundaydı. Bu doğrultuda Türkiye, müttefiklerinin de baskısıyla, Almanya için hayati öneme sahip olan krom madeninin sevkiyatını 21 Nisan 1944 tarihi itibarıyla durdurdu.¹⁷⁸ Bunu, yine müttefiklerinin baskısıyla, 2 Ağustos 1944 tarihi itibarıyla Almanya ile olan tüm resmi ilişkilerin kesilmesi izledi.¹⁷⁹ Hür Fransa'nın Dışişleri Komiseri Massigli, Cezayir'de Anadolu Ajansı'na yaptığı 21 Ağustos 1944 tarihli açıklamada Türkiye'nin Almanya ile ilişkilerini kesmiş olmasından duyduğu memnuniyeti dile getirdi. Ona göre Türkiye'nin bu adımı, 1939 tarihli *“Fransız, İngiliz ve Türk anlaşmasının istikameti dahilinde”* idi. Buna rağmen Massigli, Vichy rejimiyle ilişkilerin kesilmesi beklentisinde

¹⁷³ *Cumhuriyet*, 14-18 Ağustos 1944.

¹⁷⁴ *Cumhuriyet*, 21 Ağustos 1944.

¹⁷⁵ *Ulus*, 7 Ağustos 1944.

¹⁷⁶ *TDA*, Fon No:525, Kutu No:38249, Gömlek No:153161, Sıra No:6.

¹⁷⁷ Saraçoğlu'nun yanıtı için bkz. Çiftçi, *a.g.t.*, s. 161.

¹⁷⁸ Nuri Karakaş, “İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'nin Krom Satışı ve Müttefik Politikaları”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Sayı:2, Cilt:25, Aralık 2010, ss. 447-482.

¹⁷⁹ *Ulus*, 3 Ağustos 1944; *Cumhuriyet*, 3 Ağustos 1944.

olduğunu da saklamıyordu.¹⁸⁰ Köşesinde Massigli'ye yanıt veren gazeteci Asım Us, Fransa'da Vichy diye bir rejimin kalmadığını ve bu sebeple Türkiye'nin Vichy rejimi yahut Hür Fransa arasında bir tercih yapmak gibi bir durumu olmadığını ifade ederek, Türkiye'nin tercihinin doğal olarak Hür Fransa olduğunu ima etti. Us'a göre Türkiye'nin mütarekeden sonra Vichy Hükümeti'ni tanıması tamamen formaliteydi. Bu bakımdan, "1940 da Fransanın düşmesini kalbinin en derin acıları ile hisseden Türk [milletinin] [...] hakiki hisleri daima Fransız milletinin kurtuluşu tarafında olmuştu. [...] General Döğolün etrafında toplanan Fransız kurtuluş hareketi varlığını kendi mücadelesine medyun olan Türk milletinin kalbinde daima samimi akisler bulmuştu." Us, yazısını Fransa'nın Avrupa siyasetinde hak ettiği mevki kısa sürece alacağını da ümit ettiğini ifade ederek tamamlıyordu.¹⁸¹ Us'un bu ifadeleri aslında Türkiye'nin almaya başladığı pozisyonu açığa vurmaktaydı ve kısa bir süre sonra Türk basınının tamamında benzer şekilde dile getirilecekti.

Hür Fransa'nın resmi bir hükümet olarak tanınma beklentisi artarken Fransa'daki iç direniş hareketleri Paris'te büyük bir ayaklanma başlatarak şehri kısa sürede kontrol altına aldılar. Bu arada de Gaulle de Hür Fransız kuvvetlerinin başında Paris'e girdi.¹⁸² Paris'in düşüşü, İstanbul'daki Hür Fransa çevrelerinin Union Français'de gerçekleştirdikleri bir etkinlikte kutlandı. Burada bir konuşma yapan Hardouin, şu ifadeleri kullandı: "Parisin kurtuluşunu, kurtuluşun ve hürriyetin manasını gayet iyi bilen Türk milleti arasında kutlamaktan dolayı bahtiyarım. Yakın zamanda dost ve müttefik Türkiye ile yakın münasebatın tekrar başlayacağına inanıyorum."¹⁸³

Hardouin'in bu açıklamasının gazetelerde yer bulduğu ertesi gün Türkiye, Vichy Fransa'sı ile ilişkilerini kesme kararı aldı. Fakat bu karar, İngiltere'nin de sürece -aynı gün- müdahil olmasıyla, doğrudan İngiltere'nin şekillendirdiği çerçevede alındı. İlk olarak Dışişleri Bakanlığı, 24 Ağustos 1944 tarihinde Başbakanlığa yazdığı yazıda Fransa'da Vichy rejiminin son bulunduğunu ve bu sebeple de Ankara'daki Fransa Büyükelçiliğinin temsil yetkisi kalmadığını ifade ederek şu öneride bulundu:

"Merkezi Vişi'de bulunan Fransız devletinin filî ve hukukî hiç bir mevcudiyeti kalmadığından oradaki Türkiye Büyük Elçiliğinin vazifesine nihayet verilmesi ve Büyük Elçimiz ile Elçilik heyetinin ilk vasıta ile memlekete dönmeleri, ve Ankara'daki Fransız Büyük Elçiliğinin temsil selâhiyeti kalmadığı cihetle Fransa Cümhuriyeti muvakkat hükümetinin Ankara'daki memurunun mezkûr hükümetin resmî mümessili olarak tanınması muvafık mütalaa edilmektedir."¹⁸⁴

¹⁸⁰ TDA, Fon No:525, Kutu No:38357, Gömlek No:152581, Sıra No:11; *Ulus*, 22 Ağustos 1944.

¹⁸¹ Asım Us, "Kurtulan Fransa ile Türkiye", *Vakit*, 23 Ağustos 1944, s. 1. Bir başka yazısında da Us, Fransa'nın yeniden dirildiğini yazıyordu. Bkz. Asım Us, "Dirilmiş Fransa", *Vakit*, 5 Eylül 1944, s. 1.

¹⁸² *Cumhuriyet*, 22-26 Ağustos 1944.

¹⁸³ *Cumhuriyet*, 24 Ağustos 1944.

¹⁸⁴ TDA, Fon No:525, Kutu No:38249, Gömlek No:153161, Sıra No:4; TDA, Fon No:525, Kutu No:38249, Gömlek No:153161, Sıra No:13.

Londra, Dışişleri Bakanlığının bu yazısından adeta jet hızıyla haberdar olmuş ve Ankara'daki İngiltere Büyükelçisi Hughe Knatchbull-Hugessen (1886-1971) üzerinden Dışişleri Bakanlığına bir uyarıda bulunmuştur. Bu uyarının sebebi, Dışişleri Bakanlığının – yani Türkiye'nin- Vichy Fransa'sı ile ilişkileri kesmekle kalmayarak aynı zamanda “*Fransa Cumhuriyeti muvakkat hükûmetinin Ankara'daki memurunun mezkûr hükûmetin resmî mümessili olarak tanınması*” niyetini taşımasıydı. İngiltere ise de Gaulle'ü hala Fransa'nın resmi bir hükümeti olarak tanımamakta diretmekte ve Türkiye'nin de kendi çizgisinden çıkmasını istememekteydi. Dışişleri Bakanlığının Başbakanlığa yazdığı görüş yazısını haber aldıktan hemen sonra Hugessen, Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Cevat Açıkalın'a yazdığı uyarı yazısında, İngiltere'nin Fransız Milli Kurtuluş Komitesi'ni “*Fransa'nın otoritesini tanımış olan Fransız Denizaşırı topraklarını yöneten ve Levant'taki bölgelerle ilgili olarak da eski Fransız Milli Komitesi'nin işlevini üstlenmek ve ayrıca, Fransızların çabalarının Müttefikler arasındaki işbirliği çerçevesinde yürütülmesini sağlamaya yetkili organ olarak*” tanıdığını hatırlatarak söze başlıyordu. Devamında Hugessen, Londra'dan aldığı bir telgrafta Türk Hükümeti'nin bu hareketi tanıma noktasında “*müttefiklerinden biraz daha ileri gittiğinin*” kendisine bildirildiğini söylüyordu. Bu noktada Hugessen, ne İngiliz ne Amerikan ne de Sovyet Hükümeti'nin Fransız Milli Kurtuluş Komitesi'ni henüz Fransa'nın geçici bir hükümeti olarak tanımadığını Açıkalın'a bir kere daha hatırlatıyor ve “*Türkiye'nin Hür Fransa'ya müttefikleri tarafından tanınandan daha fazlasını tanımayacağını ümit ettiklerini*” ifade ederek Türkiye'yi uyarıyordu.¹⁸⁵

İngiltere'nin bu uyarısı Ankara'da mutlak bir karşılık buldu. Dışişleri Bakanlığının 24 Ağustos 1944 tarihli önerisi üzerine aynı gün Vichy Fransa'sı ile ilişkileri kesmek üzere toplanan Bakanlar Kurulu'nun aldığı karar Dışişleri Bakanlığının Başbakanlığa yazdığı ilk yazıdan son derece farklı, İngiltere'nin ise tam da arzu ettiği şekilde çıktı. Bakanlar Kurulunun aldığı kararda Hür Fransa'yı ya da onun temsilcisini tanımaktan hiçbir şekilde söz edilmedi ve nihai karar şöyle oldu:

*“1-Merkezi Vichy'de bulunan Fransız Devletinin filî ve hukukî hiç bir mevcudiyeti kalmadığından oradaki Türkiye Büyük Elçiliğinin vazifesine nihayet verilmesine ve Büyük Elçimiz ile Elçilik heyetinin ilk vasıta ile memlekete dönmelerine; 2- Ankara'daki Vişi Fransız Büyük Elçiliğinin temsil selâhiyeti kalmadığına; Hariciye Vekilliğinin 24/8/1944 tarihli ve 37198/204 sayılı teklifi üzerine İcra Vekilleri Heyetince 24/8/1944 tarihinde karar verilmiştir.”*¹⁸⁶

Kısacası Dışişleri Bakanlığı Vichy Fransa'sı ile ilişkileri koparıırken ve aynı anda Fransa Geçici Hükümeti'nin Türkiye'deki gayriresmi temsilcisi olan Hardouin'i resmen tanıma yolunda bir adım atarken Londra derhal müdahalede bulunmuş ve bu müdahale üzerine

¹⁸⁵ TDA, Fon No:525, Kutu No:38250, Gömlek No:153138, Sıra No:9.

¹⁸⁶ BCA, Fon No:30-18-1-2, Kutu No:106, Gömlek No:61, Sıra No:9. Aynı günlerde bir başka tarafsız ülke olan İspanya ve İsveç de Vichy Fransa'sının büyükelçisinin vazifesine son verdi. Bkz. TDA, Fon No:525, Kutu No:38243, Gömlek No:153106, Sıra No:14; TDA, Fon No:525, Kutu No:38243, Gömlek No:153106, Sıra No:15; Cumhuriyet, 25 Ağustos 1944.

Bakanlar Kurulu kararında buna dair en ufak bir ibare yer bul(a)mamıştı. Bakanlar Kurulu'nun aldığı tek karar, Vichy'deki Türk temsiliyetinin son bulması, Türk temsilcilerin Ankara'ya dönmeleri ve Ankara'daki Fransa Büyükelçiliğinin de bir temsil yetkisi kalmadığı şeklindeydi. Bu bakımdan, kimi kaynaklarda¹⁸⁷ belirtildiği şekliyle Türkiye'nin Fransa Cumhuriyeti Geçici Hükümeti'ni 24 Ağustos 1944 tarihinde alınan kararla tanıdığı bilgisi geçerliliğini yitirmektedir. Bu kararda böyle bir tanıma söz konusu değildir, hatta böyle bir haber o günlerde basında dahi yer bulmamıştır.¹⁸⁸ Yapılan yalnızca Vichy Hükümeti ile ilişkilerin kesilmesidir. Buna karşın aynı günlerde Türk Hükümeti, Fransa ile benzer bir durumda olan Çekoslovakya Hükümeti'ni resmen tanımıştır.¹⁸⁹ Aradaki bu fark, Fransa'nın Müttefikler nezdindeki özel durumundan ve bu konuda yapılan baskıdan kaynaklanmaktadır.

Türkiye'nin Vichy Hükümeti'nin temsil yetkisine son verdiği 24 Ağustos tarihli kararını açıkladığı gün Ankara'daki Vichy Fransa'sı Büyükelçiliği erkanı trenle İstanbul'a gelmişlerdi. Burada gazeteciler kendilerini fotoğraf çekerken Büyükelçilik erkanından birisinin eliyle yüzünü kapatması dikkat çekici bir kare olarak gazetelerde yer buldu.¹⁹⁰ İlişkileri kesme haberinin ardından aynı günün akşamında Ankara'ya dönmek üzere yola çıkan sabık Büyükelçi Gaston Bergery, ertesi gün Saraçoğlu ile gerçekleştirdiği görüşmede, Bakanlar Kurulu kararında son bulduğu ifade edilen “*temsil yetkisi*” ile ne anlaşılması gerektiğini sordu. Saraçoğlu, kendisine Büyükelçiliğin artık bir diplomatik müzakere yetkisi olmadığını, Fransız mülklerinin geçici olarak koruma altında olduğunu ve Fransız Hükümeti tanınana ve temsil edilene kadar bunun böyle olacağını söyledi.¹⁹¹ Bergery bu tür yanıt almaya hazır; çünkü bir gün önce, İstanbul'da bulunduğu sırada de Gaulle'e gönderdiği 24 Ağustos 1944 tarihli mektupta şöyle diyordu:

*“1942'de Mareşal Pétain, Türk-Fransız dostluğunun ve Fransa'nın Türkiye'deki kalıcı çıkarlarının gözetilmesi görevini bana emanet etti. Bugün, beni atamış olan ve kendisine yemin ettiğim Devlet Reisi [Pétain] tutukludur ve yüksek görevlerini fiilen ifadan alıkonulmuş durumdadır. Alman işgalinden kurtarılan Fransız topraklarında mevcut bulunan tek otoriteye siz hakim bulunmaktasınız. Bu nedenle, görevimi emrinize devretmeyi ve sizden acil durum talimatları istemekteyim.”*¹⁹²

Bu yazının ardından de Gaulle Bergery'e doğrudan bir yanıt vermedi.¹⁹³ Kısa bir süre sonra ise Hardouin'e gönderdiği 29 Ağustos 1944 tarihli telgrafla, Türkiye'deki Fransa çıkarlarının sorumluluğunu üstlenmesi ve Fransa'nın Türkiye'deki tüm diplomatik binalarını teslim alması talimatını verdi. Hardouin, de Gaulle'ün bu mesajını 1 Eylül 1944 tarihli yazıyla Bergery'e, 2 Eylül 1944 tarihli bir yazıyla da Türk Dışişlerine ilettili. Böylelikle de Gaulle,

¹⁸⁷ İsmail Soysal, *Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları*, Cilt:1, 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 2020, s. 683; Yayla, *a.g.t.*, s. 91.

¹⁸⁸ *Cumhuriyet*, 25-26 Ağustos 1944.

¹⁸⁹ *Ulus*, 5 Eylül 1944.

¹⁹⁰ *Cumhuriyet*, 25 Ağustos 1944.

¹⁹¹ *TDA*, Fon No:525, Kutu No:38250, Gömlek No:153138, Sıra No:10.

¹⁹² *TDA*, Fon No:525, Kutu No:38250, Gömlek No:153138, Sıra No:10.

¹⁹³ Çiftçi, *a.g.t.*, s. 163.

Vichy'nin Ankara Büyükelçisi Bergery'nin herhangi bir tasarruf hakkı ve yetkisi olmadığını ve Türkiye'de Fransa'ya ait olan bütün diplomatik binaların devralınacağını resmen Ankara'ya bildirmiş oldu.¹⁹⁴ Bergery de aynı gün Türk Dışişlerine yazdığı yazıda Hardouin'in de Gaulle'den aldığı talimatı tasdik etti ve kendisinin de Fransız çıkarlarının Türkiye'deki temsiliyetini ve tüm gayrimenkulü Fransa'nın "*plénipotentiaire*" (tam yetkili) temsilcisi Hardouin'e devretmeye karar verdiğini bildirdi. Sözlerini bitirirken Bergery, 1942 yılında geldiği Türkiye'de Türk-Fransız dostluğu için çalıştığını ve bu kıymetli dostluğu geliştirdiğine olan inancını da ekledi.¹⁹⁵

Ankara'daki Fransa Büyükelçiliği binası 3 Eylül 1944 tarihinde teslim edildi. Ertesi gün, öğlen saat 12.00'da büyükelçilik binasında bir tören gerçekleştirildi. Törende İngiltere, Yugoslavya, ABD, SSCB ve diğer Müttefik elçileri de hazır bulundu. Fransa'nın bayrağı ile birlikte "*Savaşın Fransa'nın*" sembolü olan Haç işaretli *Lorraine* bayrağı da Büyükelçilik binasına çekildi.¹⁹⁶ Burada bir konuşma yapan Hardouin, sözlerini "*Yaşasın müttefik milletler, yaşasın Türkiye*" şeklinde bitirdi. Öğleden sonra *Vatan* gazetesi muhabirine bir demeç veren Hardouin, 1939'da Fransa ile Türkiye arasında imzalanan ittifakın devam ettiğini ve burada kendisi için de önemli olan şahsi bağları daha fazla kuvvetlendirmeye çalışacağını belirterek, "*Türk-Fransız dostluğunun devamını bütün kalbimle temenni ederim.*" ifadelerini kullandı. Aynı gün Hardouin, Türk Dışişlerine 1939 tarihli Türk-İngiliz-Fransız antlaşmasının geçerli olduğunu resmen bildirdi.¹⁹⁷ Gelişmeler baş döndürücü bir hızla sürerken *Tanin*, Hardouin'i Türk kamuoyuna tanıtan ayrıntılı bir haber yayımladı. Bu haberde Hardouin'in ailesinden ve hayat hikâyesinden, Hür Fransa hareketine nasıl katıldığından, eşinin Celal Nuri İleri'nin kızı olduğundan, daha önce Türkiye'de bulunduğu ve aynı zamanda da bir edip olduğundan bahsediliyordu. Ayrıca "*Tarbé de Saint-Hardouin*" isminin söylenmesinin güç olduğuna esprili bir şekilde dikkat çeken gazete, "*Meselâ şehrimizde çıkan bir Fransızca mecmua soyadının ilk kelimesi 'Tarbe'yi 'Türbe' şeklinde bir tashih hatası ile neşredince, Elçi gülümsüyerek: -Zarar yok, demişti, Türklerle yakın alâkama işaret edilmiş oluyor.*" diye yazıyordu.¹⁹⁸

Ankara'daki Fransa Büyükelçiliğinin el değiştirmesi, aynı günün akşamında Türk radyolarının saat 19.00 yayınında bir bildiri ile kamuoyuna duyuruldu. Ankara'nın bu bildirisi Fransa Geçici Hükümeti'nin tanındığına dair hiçbir şey söylemiyordu, yalnızca Hardouin'in resmi sıfatının tanındığı ve kendisinin diplomatik binaları teslim aldığı belirtiliyordu.¹⁹⁹ Bu bildirinin radyo idaresine ilk ulaştığı süreçte yapılan yazışmalar, Türkiye'nin İngiltere'nin uyarıları karşısında ne denli dikkatli davrandığını bir kere daha göstermektedir. Ankara'daki Fransa Büyükelçiliğinin el değiştirdiğine dair Dışişleri Bakanlığı tarafından kaleme alınan

¹⁹⁴ TDA, Fon No:525, Kutu No:38250, Gömlek No:153138, Sıra No:10; TDA, Fon No:525, Kutu No:38250, Gömlek No:153138, Sıra No:12.

¹⁹⁵ TDA, Fon No:525, Kutu No:38250, Gömlek No:153138, Sıra No:10.

¹⁹⁶ *Ulus*, 5 Eylül 1944.

¹⁹⁷ TDA, Fon No:525, Kutu No:38357, Gömlek No:152581, Sıra No:8.

¹⁹⁸ TDA, Fon No:525, Kutu No:38250, Gömlek No:153138, Sıra No:7.

¹⁹⁹ Çiftçi, *a.g.t.*, ss. 161-162.

bildiride ilk olarak, “*Hükümet tarafından Hür Fransız Ulusal Komitesi’nin Türkiye’deki resmi temsilcisi sıfatıyla tanınmış olan Sayın Tarbe de Saint Hardouin, 3 Eylül 1944’te Türkiye’deki Fransız diplomatik ve konsolosluk binalarının mülkiyetini devralmıştır.*” yazılırken, daha sonra bu ifadedeki “*Fransız Ulusal Komitesi’nin Türkiye’deki temsilciğinin resmen tanındığı*” ifadesinin üzeri kalemle çizilerek radyoya verilen talimat değiştirilmiş ve akşam radyoda okunan bildiri şöyle olmuştu: “*Resmi statüsü Hükümet tarafından tanınmış olan Sayın Tarbe de Saint Hardouin, 3 Eylül 1944’te Türkiye’deki Fransız diplomatik ve konsolosluk binalarının mülkiyetini devralmıştır.*”²⁰⁰ Bu yazışma, İngiltere’nin baskısı altındaki Türkiye’nin Fransız Milli Kurtuluş Komitesi’ni resmi bir hükümet gibi tanıy görünmekten çekindiğini ve bu konuda İngiltere’nin çizgisinden çıkmamakta hassas davrandığını bir kere daha göstermektedir.²⁰¹

Her şeye rağmen Türkiye, devir teslim işleminin ardından Hardouin’e yönelik bazı ciddi adımlar da atıyordu. 5 Eylül’de Hardouin’e şifre ile haberleşme izni verildi. Takip eden günlerde Dışişleri Bakanlığı, tüm ilgili birimlere Hardouin’in temsilci sıfatı ile kabul edildiğini ve –protokol işlemlerinin tamamlanması, konsolos atama yetkisi ve hususi otomobil verilmesi de dahil olmak üzere- her türlü resmi işlemin yapılmasını rica etti. Aynı günlerde Hardouin, Saraçoğlu’na yazdığı yazıda, diplomatik binaların devralınması noktasındaki desteklerinden ötürü teşekkür etti ve 1939 Antlaşması’nın Türk-Fransız dostluğunun bir timsali olduğunu belirterek bu dostluğun sürmesini ümit ettiğini ifade etti.²⁰²

Ankara’da bunlar olurken İstanbul’daki Vichy temsiliyeti de son bulmuştu. *Tanin*, Ankara’daki devir teslim gününde, İstanbul’da yayın yapan Vichy yanlısı *İstanbul* gazetesinin de yayın hayatına son verdiğini duyurdu.²⁰³ İstanbul’daki Fransa Başkonsolosluğunun –ve diğer yerlerdeki konsoloslukların- devir teslim töreni de 8 Eylül 1944 tarihinde gerçekleştirildi.²⁰⁴ Tıpkı Ankara’da Büyükelçilik binasında olduğu gibi burada da bayraklar göndere çekilirken, Hardouin başkanlığında Fransız ricali hep birlikte Fransız *Marseilles* marşını söylediler. Müttefik ricalinin de bulunduğu bu merasimde Hardouin, Türk-Fransız ilişkilerinin 1940 öncesindeki seviyeye ulaşacağına emin olduğunu ifade etti.²⁰⁵

7. Fransa Cumhuriyeti Geçici Hükümeti’nin Resmen Tanınması

Her ne kadar Türkiye’deki Fransa Büyükelçiliği ve diğer diplomatik binaları Hür Fransa’nın temsilcisi Hardouin’e devredilmiş olsa da Türkiye’nin de Gaulle Hükümeti’ni tanıması meselesi hemen halledilememişti. Henüz İngiltere dahi de Gaulle Hükümeti’ni

²⁰⁰ TDA, Fon No:525, Kutu No:38250, Gömlek No:153138, Sıra No:8.

²⁰¹ Dışişleri Bakanlığı, 15 Eylül 1944 tarihinde Kabil Büyük Elçiliği’nin bir sorusu üzerine yazdığı yazıda da şu ifadeleri kullanıyordu: “*De Gaulle’ün Riyaseti altındaki Fransız Millî Kurtuluş Komitesinin Türkiye’de bulundurduğu gayri resmî memurun 3 Eylül’den itibaren Hükümetimizce resmî mümessil sıfatıyla tanınmış olduğunu ve fakat muvakkat Fransız Hükümeti sıfatını şimdilik tarafımızdan tanınmadığını arz ederim.*” Bkz. TDA, Fon No:525, Kutu No:38250, Gömlek No:153138, Sıra No:6.

²⁰² TDA, Fon No:525, Kutu No:38250, Gömlek No:153138, Sıra No:11

²⁰³ TDA, Fon No:525, Kutu No:38357, Gömlek No:152581, Sıra No:4.

²⁰⁴ Çiftçi, *a.g.t.*, s. 164.

²⁰⁵ *Cumhuriyet*, 9 Eylül 1944.

resmen tanımaya yanaşmıyor²⁰⁶ ve Türkiye'ye de bu konuda baskı yapıyordu. Türkiye Hür Fransa'ya dair henüz resmi bir adım atamamasına rağmen, *La France Libre* (Hür Fransa) gazetesi Türkiye'nin Fransız Cumhuriyeti Geçici Hükümeti'ni tanıyacağını iddia etti.²⁰⁷ Fakat Türkiye'nin bunu yapabilmesi için İngiltere'nin onayı gerekiyordu. Türkiye'nin Fransa Geçici Hükümeti'ni resmen tanımak konusunda İngiltere'nin çizdiği çerçeveye bağlı kalmasının belki de en somut göstergesi Dışişleri Bakanlığının Londra Büyükelçiliğine yazdığı 22 Ekim 1944 tarihli bir yazıdır. Fransa Cumhuriyeti Geçici Hükümeti'nin Londra Büyükelçisi olarak atanan Massigli'yi ziyaret edecek olan Londra Büyükelçisi Ruşen Eşref Ünaydın'a (1892-1959) yazılan bu yazıda Dışişleri Bakanlığı, Türkiye'nin Fransa Geçici Hükümeti'ne dair politikasının İngilizlerle tamamen aynı olduğunun altını çiziyordu:

*“Vişi'nin infisahını müteakip oradaki Türkiye Büyük Elçiliğinin ve buradaki Fransız Büyük Elçiliğinin tasfiye edildiği, burada bulunan Fransız Komitesinin mümessili M. de Saint Hardouin'i bu hususta neşredilen tebliğden de malûmunuz olduğu veçhile, resmen tanıyıp Fransız Sefaretini devralmasına muvafakat ettiğimizi ve bugünkü formüle göre 'Gouvernement provisoire de la République française'in [Fransız Cumhuriyeti Geçici Hükümeti'nin] henüz ne İngilizler ne de Amerikalılar tarafından tanınmamış olduğu cihetle İngiltere'nin hattı hareketinden daha ileri gidilmemesi, İngiltere Hükümeti tarafından bizden rica edildiği cihetle bizim de bu tabiri henüz kabul kullanmaksızın filen resmî mümessillerini delege olarak kabul ettiğimizi; vaziyetin inkişafına göre bizim de müttefiklerimizin tutacakları yolu takip edeceğimizi ve elbette münasip zamanda Paris'e yeni bir mümessil göndereceğimizi hatıra olarak arz ederim.”*²⁰⁸

Bu yazı, Türkiye'nin Fransa Cumhuriyeti Geçici Hükümeti'ni tanımak noktasında İngiltere tarafından uyarıldığının ve Türkiye'nin de bu konuda İngiltere'nin çizdiği sınırların dışına çık(a)madığının bir diğer kanıtı olarak dikkate değerdir. Her şeye rağmen Türkiye, ilgili tanınmanın yakın bir zamanda gerçekleşeceğinden emin bir şekilde, “münasip zamanda” Paris'e yeni bir temsilci gönderileceğini de öngörmekteydi. Hatta Başbakan Saraçoğlu, Hardouin ile gerçekleştirdiği 14 Eylül 1944 tarihli görüşmede kendisine herhangi bir konuda söz vermeksizin “taleplerinin en iyi şekilde inceleneceğini” bildirdi.²⁰⁹ Buna rağmen Dışişleri Bakanlığı Müttefikler karşısında zor durumda kalmamak için Hardouin ile yazışmalarında “Fransız Milli Kurtuluş Komitesi Delegasyonu” ifadesini kullanmaya özellikle dikkat ediyordu. Hardouin'in “Fransa Cumhuriyetinin Geçici Hükümeti” ifadesinin kullanılması gerektiği şeklindeki itirazları üzerine ise bir çözüm olarak “Türkiye'deki Resmi Fransız Temsilcisi” geçici olarak yazışmalarda kullanıldı. Hardouin'in buna da itiraz etmesi üzerine Dışişleri Bakanı Hasan Saka (1885-1960), Fransa Cumhuriyeti Geçici Hükümeti'ni resmen tanımak noktasında İngiltere'den ayrılımlarının çok zor olduğunu Hardouin'e açıkça

²⁰⁶ Us, *a.g.e.*, ss. 552-553.

²⁰⁷ *La France Libre*, 27 Ağustos 1944.

²⁰⁸ TDA, Fon No:525, Kutu No:38250, Gömlek No:153138, Sıra No:1.

²⁰⁹ Çiftçi, *a.g.t.*, s. 164.

söylemek durumunda kaldı. İngiltere'nin Türkiye'ye engelleyen baskıcı tutumu, Hardouin'in görüştüğü diğer Türk yetkililerce de kendisine anlatıldı.²¹⁰

Türkiye'nin beklediği haber 23 Ekim 1944 tarihinde geldi. İngiliz, Amerikan ve Sovyet hükümetleri 23 Ekim günü Fransız Cumhuriyeti Geçici Hükümeti'ni Fransa'nın resmi hükümeti olarak tanıdılar. Böylelikle kurtarılan Fransa toprakları de Gaulle liderliğindeki Fransa Cumhuriyeti Geçici Hükümeti'ne bırakıldı.²¹¹ Ertesi gün Hardouin, nihayet “*Fransız Cumhuriyeti Geçici Hükümeti temsilcisi*” sıfatıyla Dışişleri Bakanlığına davet edildi.²¹² Burada kendisine, Türkiye'nin Fransa Cumhuriyeti Geçici Hükümeti'ni tanımak hususunda artık serbest olduğu ve bir büyükelçi tayini için yakında harekete geçileceği bildirildi. Dışişleri Bakanlığı, bu haberin basına servis edilmesi için Anadolu Ajansı'na aynı gün yazılı talimat verdi. Yazılı talimat kaleme alınırken içerik ile ilgili olarak Hardouin'in de görüşü alındı.²¹³ Bu, Türkiye'nin 24 Ekim 1944 itibariyle Fransa Geçici Hükümeti'ni resmen tanınması ve Paris'e bir büyükelçi atayacak olması anlamına geliyordu. Aynı gün Hardouin'e muhtemel büyükelçinin kısa süre önce Dışişleri Bakanlığında ayrılmış olan Numan Menemencioğlu olacağı bildirildi.²¹⁴ Ertesi gün Hardouin, 25 Ekim 1944 tarihinde Dışişleri Bakanlığında yazdığı yazıda, İngiliz, Amerikan, Sovyet ve Kanada hükümetlerinin Fransız Cumhuriyet Geçici Hükümeti'ni tanıdıklarını yazılı olarak resmen bildirdi.²¹⁵ Aynı gün Falih Rıfki Atay (1894-1971), *Ulus* gazetesindeki yazısında Müttefiklerin Fransız Cumhuriyet Geçici Hükümeti tanınmasıyla bu ülkenin “*demokrasiler cephesinde, özverisine, şerefine ve hakkına daha uygun yerini*” almaya başladığını yazdı. Bunu yaparken Atay, Türkiye'nin neden bu hükümeti geç tanıdığını da bir şekilde açıklamaya çalışıyordu. Ona göre Türkiye, Fransa Cumhuriyeti Geçici Hükümeti'ni bu Hükümet'in Fransız milleti tarafından nasıl karşılanacağından emin olunduktan sonra tanıma kararı almıştı.²¹⁶ Diğer gazetelerin başyazarları da Fransa'nın hak ettiği yeri almasından en çok memnuniyet duyacak ülkelerden birisinin Türkiye olduğunu dile getiriyorlardı.²¹⁷ Çiftçi'nin de dikkat çektiği üzere Türk basını Fransa'nın tanınmasını mutlulukla karşılar görünürken, Falih Rıfki Atay'da da olduğu gibi, bazı gerçekleri açıkça yazamıyordu. Bu gerçek, Türkiye'nin Fransa Geçici Hükümeti'ni herhangi bir başka sebeple değil, yalnızca İngiltere'nin baskısı nedeniyle tanıyamadığıydı.²¹⁸

²¹⁰ *A.g.t.*, ss. 164-165.

²¹¹ *Ulus*, 24 Birinciteşrin [Ekim] 1944; *Tanin*, 24 Birinciteşrin [Ekim] 1944; Çiftçi, *a.g.t.*, s. 165-166.

²¹² *Cumhuriyet*, 25 Birinciteşrin [Ekim] 1944.

²¹³ *TDA*, Fon No:525, Kutu No:38250, Gömlek No:153138, Sıra No:5; Çiftçi, *a.g.t.*, s. 166. *Radyo Gazetesi*'nde yayımlanan tebliğdeki şu ifadeler *Ulus*'ta ana sayfadan verilmiştir: “*Fransa, Türkiye'nin ve Türk halk efkârının dostluğunu daima yakınında bulacaktır.*” Bkz. *Ulus*, 25 Ekim 1944.

²¹⁴ Çiftçi, *a.g.t.*, s. 168.

²¹⁵ *TDA*, Fon No:525, Kutu No:38250, Gömlek No:153138, Sıra No:4.

²¹⁶ Falih Rıfki Atay, “Fransa'nın Tanınması”, *Ulus*, 25 Birinciteşrin [Ekim] 1944, s. 1.

²¹⁷ Ekrem Uşaklıgil, “Fransa Meselesi”, *Son Posta*, 25 Birinciteşrin [Ekim] 1944, s. 1, 3; Asım Us, “Müttefikler Arasında Fransa”, *Vakit*, 26 Birinciteşrin [Ekim] 1944, s. 1, 4; Hüseyin Cahid Yalçın, “Dirilen Fransa”, *Tanin*, 26 Birinciteşrin [Ekim] 1944, s. 1; Necmeddin Sadak, “Fransız Hükümetinin Tanınması Dolayısıyla”, *Akşam*, 26 Birinciteşrin [Ekim] 1944, s. 1; *TDA*, Fon No:525, Kutu No:38357, Gömlek No:152581, Sıra No:9.

²¹⁸ Çiftçi, *a.g.t.*, ss. 169-170.

8. Fransa Cumhuriyeti Geçici Hükümeti ile Türkiye Arasında Karşılıklı Büyükelçilerin Atanması

Ankara’da bu denli olumlu bir hava eserken Hardouin, Paris’e gönderdiği 30 Ekim 1944 tarihli telgrafta, bir süredir Ankara’da gerçekleştirdiği temasların kendisinde Türkiye’nin Fransa ile yakınlaşmak istediğine dair kesin bir inanç yarattığını iletliyordu.²¹⁹ Hardouin’e göre yeni dönemde Türkiye, İngiltere ve SSCB ile olan ilişkilerinde “*Fransa kartını [da] oynamaya*” karar vermiş gibi görünüyordu. Nitekim bir gün önce kendisine Türkiye’nin Paris’te “*çok önemli bir misyon*” kurmak istediği söylenmişti.²²⁰ Gerçekten de Türkiye yeni dönemde Fransa gibi bir ülke ile olan ilişkilerini şimdiden sağlam temeller üzerine tesis etmek niyetindeydi.

Vichy rejimi son bulduğundan beri Fransa’da resmi bir Türk temsilciliği yoktu.²²¹ Türkiye, Fransa Cumhuriyeti Geçici Hükümeti’ni resmen tanıdıktan sonra hiç beklemezsizin buraya bir büyükelçi göndermek üzere harekete geçti. Türk Hükümeti’nin aklında, İkinci Dünya Savaşı’nda Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreterliği ve 1942 yılından itibaren de Dışişleri Bakanlığı görevini sürdürmüş olan Numan Menemencioğlu vardı. Menemencioğlu, hemen herkes tarafından dış politikada son derece liyakatli ve üstün bir kişilik olarak biliniyor ve hem Dışişleri Bakanlığının yapısına hem de Türk dış politikasına yön veren isim olarak görülüyordu.²²² Buna rağmen Menemencioğlu, 1944 yılının Haziran ayında Boğazlardan geçen bazı sivil Alman gemilerinde silah bulunması hadisesinde Türkiye’nin Müttefikler nezdinde zor duruma düşmesinden dolayı görevinden istifa etmek zorunda kalmıştı.²²³ Her ne kadar istifa etmiş de olsa Türk dışişlerine yön vermiş olan bir ismin yeni dönemde Paris’e Büyükelçi olarak atanması önemliydi. Paris, Osmanlı’dan Cumhuriyet’e uzanan süreçte Türkiye’nin Avrupa’daki en önemli temsilciliklerinden birisine ev sahipliği yapmaktaydı. Nitekim savaş sonrası dönemde de Paris Avrupa siyasetindeki önemini korumaya devam edecek ve kurulan yenedünya düzeninde pek çok uluslararası kuruluşa ve toplantıya ev sahipliği yapacaktır.

Menemencioğlu, bir zamanlar henüz kıdemsiz bir memur iken görev yaptığı²²⁴ Paris’te şimdi Büyükelçi olarak tanınmış olmayı bir “*imtiyaz*” olarak gördüğünü belirtmektedir.²²⁵ Feridun Cemal Erkin’e göre Başbakan Şükrü Saraçoğlu’nun arabuluculuğu ve ricası ile gerçekleşen²²⁶ bu atamayı, Menemencioğlu’nun istifasının ardından İnönü’nün bir “*gönül*

²¹⁹ *Documents Diplomatique Français 1944*, s. 104.

²²⁰ *A.g.e.*, s. 105.

²²¹ TDA, Fon No:525, Kutu No:38249, Gömlek No:153161, Sıra No:1.

²²² Mahmut Dikerdem, *Hariciye Çarkı*, Cem Yay., İstanbul, 1989, ss. 23-28; Turay Yayla, “Teknokrat-Bürokrat Kişiliğiyle Diplomat Numan Menemencioğlu’nun Biyografisi (1891-1958)”, *Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2021, ss. 40-45, 69.

²²³ Dikerdem, *a.g.e.*, ss. 42-43; *Tanin*, 16 Haziran 1944.

²²⁴ Yayla, *a.g.t.*, s. 38.

²²⁵ *Ulus*, 8 İlkânun [Aralık] 1944.

²²⁶ Erkin, *Dışişlerinde 34 Yıl*, s. 141; Yayla, *a.g.t.*, s. 141.

alma” adımı olarak görenler de vardır.²²⁷ Her ne olursa olsun, Türkiye’nin savaş yıllarında dış politikasına yön veren bir ismi Paris’e büyükelçi olarak ataması Fransa açısından da Türkiye’nin bu ülkeye verdiği önemi gösteren bir unsur olarak değerlendirilmelidir. Nitekim Fransa Dışişleri Bakanlığı, Türkiye ile ilgili olarak hazırladığı 20 Aralık 1944 tarihli notta, Türklerin 1940 mütarekesinden beri “*Kemalist hareketi hatırlatan bir özgürlük hareketine karşı oldukça ölçülü bir sempati*” beslemiş olmalarına rağmen 1939 İttifakı’ndan hiç söz etmediklerini, fakat şimdi Numan Menemencioğlu’nu Paris’e göndererek bu ittifakı yeniden canlandırmaya verdikleri önemi açık bir şekilde gösterdiklerini ifade etmektedir.²²⁸ Burada Fransa Dışişleri Bakanlığının Hür Fransa’yı Türk Milli Mücadelesi’ndeki “*Kemalist harekete*” benzetmesi de ayrıca dikkate değerdir.

Türkiye Paris için Menemencioğlu isminde karar kılarken –henüz resmi açıklama yapılmamıştı- Fransa Cumhuriyeti Geçici Hükümeti adına Hardouin, Türk Dışişlerine yazdığı 6 Kasım 1944 tarihli yazısıyla, “*Cumhuriyet hükümeti bir yandan Müttefikler tarafından tanınması sonucu uluslararası statüsündeki değişikliği ve diğer yandan Paris’e M. Menemencioğlu’nun atanmasını dikkate alarak, Türkiye’deki temsilinin niteliğini değiştirmeye ve Ankara’ya bir büyükelçi atamaya karar verdi.*” şeklindeki mesajı Ankara’ya ilettili.²²⁹ Daha sonra Hardouin, Dışişleri Bakanı Saraçoğlu’nu ziyaret ederek Gaston Maugras’ı Ankara’ya Büyükelçi olarak atamayı düşündüklerini ifade ederek, Cumhurbaşkanı İnönü’ye sunulmak üzere Maugras’ın hal tercemesini takdim etti.²³⁰ Maugras’ın Ankara Büyükelçiliği 11 Kasım 1944 tarihinde kabul edildi, 18 Kasım 1944 tarihinde Fransız basında yer buldu, 21 Kasım 1944 tarihinde ise resmiyete döküldü.²³¹ Esasen Maugras, Almanya ile imzalanan mütarekenin ardından Vichy rejiminin Ankara’ya büyükelçi olarak atamayı ilk düşündüğü isimdi. Fakat bir ihbar neticesinde kendisinin Müttefik yanlısı olduğunun anlaşılmasıyla bu atama gerçekleşmemişti.²³² Bu durumda Maugras üzerinde en ufak bir şüphe söz konusu değildi. Maugras 1945 yılının Ocak ayında Türkiye’ye gelecek ve 7 Şubat 1945’te resmen görevine başlayacaktı.²³³

Fransa Gaston Maugras’ı Ankara Büyükelçiliğine atarken, Türkiye de Dışişleri Bakanlığından istifa ettikten sonra TBMM’de İstanbul milletvekili olarak çalışmalarını sürdüren²³⁴ Numan Menemencioğlu’nu 9 Kasım 1944 tarihli Bakanlar Kurulu kararıyla Paris

²²⁷ Metin Gökhan, “Bir Cumhuriyet Diplomatu: Numan Menemencioğlu”, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Denizli, 2022, s. 202.

²²⁸ *Documents Diplomatique Français 1944*, s. 503.

²²⁹ TDA, Fon No:525, Kutu No:38094, Gömlek No:153768, Sıra No:14.

²³⁰ TDA, Fon No:525, Kutu No:38094, Gömlek No:153768, Sıra No:14.

²³¹ *Le Figaro*, 18 Kasım 1944; Bacqué-Grammont-Kuneralp-Hitzel, *a.g.e.*, s. 89; Çiftçi, *a.g.t.*, s. 167.

²³² Erkin, *Hâtırât*, ss. 482-483.

²³³ Bacqué-Grammont-Kuneralp-Hitzel, *a.g.e.*, s. 89; *Ulus*, 8 Şubat 1945; TDA, Fon No:525, Kutu No:38094, Gömlek No:153768, Sıra No:12. Maugras’ın 10 Ocak 1945 tarihli ve General de Gaulle imzalı itimatnamesi için bkz. TDA, Fon No:525, Kutu No:38094, Gömlek No:153768, Sıra No:9. Maugras’ın özgeçmişini için bkz. TDA, Fon No:525, Kutu No:38094, Gömlek No:153768, Sıra No:10.

²³⁴ Yayla, *a.g.t.*, s. 91.

Büyükelçisi olarak atadı.²³⁵ Bu haber iki gün sonra gazetelerde yer buldu.²³⁶ Atamanın ardından Menemencioğlu, 30 Kasım 1944 tarihinde milletvekilliğinden istifa etti²³⁷ ve 5 Aralık 1944 tarihinde Paris'e gitmek üzere hazırlıklarını tamamladı. Cumhurbaşkanı İnönü, Menemencioğlu'nu uğurlamadan önce onu öğle yemeğine kabul etti. Menemencioğlu, bu yemeğin ardından Türkiye'den ayrıldı.²³⁸ Ayrılmadan iki gün önce Menemencioğlu, Anadolu Ajansı'na şu açıklamada bulunmuştu:

“Bilirsiniz ki Türkiye ile Fransa arasındaki münasebetler çok eski ve samimi bağlara dayanır. Bu dost memlekette, Büyük Şefimi ve memleketimi temsil etmek benim için en şerefli ve zevkli bir vazife olacaktır. Salı sabahı tayyare ile Kahire'ye hareket ediyorum. Oradan da gene uçakla Paris'e gideceğim. Büyükelçilik heyeti benimle beraberdir. Seyahat şartlarının güç olduğu bu zamanlarda Ankara-Paris yolculuğunu bize çok kolaylaştırmış olan Amerikan ve İngiliz makamlarına gösterdikleri nazikane alakadan dolayı cidden minnettarım.”²³⁹

Avrupa'daki savaş şartları nedeniyle Menemencioğlu, bir İngiliz nakliye uçağı ile Mısır ve Cezayir üzerinden Fransa'ya gidecekti.²⁴⁰ Planlandığı gibi ilk olarak Kahire'ye giden²⁴¹ Menemencioğlu, burada *Le Caire* gazetesine bir demeç verdi. Bu demecinde, Fransa gibi büyük bir ülke ile dostluk ilişkileri kurmanın Türkiye için bir gelenek olduğunu ve bu sebeple Paris'e tayinini bir imtiyaz olarak gördüğünü söyledi. Ayrıca, 1939 Türk-İngiliz-Fransız ittifakı çerçevesinde iki ülke ilişkilerini daha da geliştirmeye çalışacağını da ekledi.²⁴² Daha sonra uçakla Kahire'den Cezayir'e geçen Menemencioğlu, buradan da 13 Aralık'ta Fransa'ya hareket etti²⁴³ ve toplamda yaklaşık on günlük bir seyahatin sonunda 15 Aralık'ta Paris'e vardı.²⁴⁴ O tarihte Fransa'da düzen henüz tam olarak oturtulmadığından, Menemencioğlu ve maiyeti diğer tüm diplomatik temsilciler gibi Fransa Cumhuriyeti Geçici Hükümeti'nin tahsis ettiği Bristol oteline yerleşti.²⁴⁵

Menemencioğlu Paris'e ayak bastığında son derece imtiyazlı bir konumda bulunuyordu. Çünkü Menemencioğlu hem Türkiye'nin bir önceki Dışişleri Bakanı olarak biliniyor hem de Fransa'nın yeni Dışişleri Bakanlığında Türkiye'ye çok yakın isimler üst düzey pozisyonlarda bulunuyordu. Bunların başında, daha önce Türkiye'de büyükelçilik yapan ve Menemencioğlu ile yakın işbirliği içerisinde bulunmuş olan René Massigli ve Menemencioğlu'nun ilk defa 1933 yılında tanıdığı Türk dostu Fransız devlet adamı Edouard Herriot'un akrabası Herve

²³⁵ Gökhan, *a.g.t.*, s. 201; Yayla, *a.g.t.*, s. 92.

²³⁶ *Ulus*, 11 Senteşrin [Kasım] 1944.

²³⁷ Yayla, *a.g.t.*, s. 92.

²³⁸ *Ulus*, 6 İkkânun [Aralık] 1944; Gökhan, *a.g.t.*, s. 201.

²³⁹ *Ulus*, 4 İkkânun [Aralık] 1944; Us, *a.g.e.*, s. 551.

²⁴⁰ Gökhan, *a.g.t.*, s. 202.

²⁴¹ *Ulus*, 6-7 İkkânun [Aralık] 1944.

²⁴² *Ulus*, 8 İkkânun [Aralık] 1944; *TDA*, Fon No:525, Kutu No:38094, Gömlek No:153807, Sıra No:2.

²⁴³ *TDA*, Fon No:525, Kutu No:38094, Gömlek No:153807, Gömlek No:6.

²⁴⁴ *Ulus*, 16 İkkânun [Aralık] 1944; *France-Soir*, 16 Aralık 1944; *Ce Soir*, 16 Aralık 1944; Gökhan, *a.g.t.*, s. 203.

²⁴⁵ Gökmen, *a.g.e.*, s. 207.

Alphard vardı.²⁴⁶ Menemencioğlu'na yönelik Paris'teki bu olumlu hava, Fransa Cumhuriyeti Geçici Hükümeti'nin yayın organı *France Libre*'in şu ifadelerine de yansyordu:

*“Türkiye'nin yeni büyükelçisi Bay Numan Menemencioğlu Paris'e vardı. Bu yüksek şahsiyet Fransa'da iyi bilinmektedir. Kendisi Gazi'nin döneminde Maliye Bakanlığı Sekreterliği'nde bulunmuş ve aynı zamanda büyük Türk milli şairi Namık Kemal'in de damadı olan Rifat Menemencioğlu'nun oğludur. İzmir'e uzanan bağlarına bakıldığında, ailesinin Fransa ile daima yakın ilişki içerisinde olduğu ve kendisinin de dilimizi hayranlık uyandıracak derecede konuştuğu görülür. Şundan emin olunabilir ki, başkentimize gelen bu kişi Fransa'nın sadık bir dostudur.”*²⁴⁷

Menemencioğlu, Paris'e gelişinden yaklaşık bir ay sonra, 30 Aralık 1944 tarihinde Fransa Cumhuriyeti Geçici Hükümeti Başkanı de Gaulle'ün makamına çıkarak görkemli bir törenle itimadnamesini takdim etti. Menemencioğlu'nun yanında bulunan Oğuz Gökmen, o gün Menemencioğlu'nun de Gaulle ile görüşmesinde, de Gaulle'ün gururunu okşamak düşüncesiyle, onun Londra'ya giderek Fransızları mücadeleye çağırmasını Atatürk'ün Samsun'a çıkışı ile kıyaslayan bir konuşma yaptığını aktarmaktadır. De Gaulle'ün bu konuşmaya yanıtı ise şöyle olmuştur: *“Atatürk kurtuluş hareketini kendi topraklarında başlatma gibi bir avantaja sahipti...”*. Gökmen'e göre bu yanıtıyla de Gaulle, *“bir bakıma kendisinin daha güçlü bir görevi başardığını ima ediyordu.”*²⁴⁸ Bu kabulün ardından Menemencioğlu, o gün Türkiye'ye şunları yazmıştır:

*“Bugün merasimi mahsus ile itimadnamemi Hükümet Reisine takdim ettim. Nutuk usulü kaldırılmıştır. Bir kaç kelime söyledikten sonra Reiscumhur Hazretlerinin şahsi selamlarını bildirdim. General de Gaulle çok nazikane mukabelede bulundu ve Reiscumhur Hazretlerine teşekkür ve do[st]luk hislerinin [...] olduğu için aynen arz ediyorum: 'Fransa sizin buraya intihap ve tayininizden bilhassa flattée olmuştur. Bu itibarla sizi selâmlamak benim için ayrıca bir zevktir.' Dedi. İki memleket münasebatını her gün daha iyi görmekle bahtiyar olacağını ifade etti. Tarafeynin refakatindekilerin takdimi bittikten sonra bir müddet konuştuk. Fransa için bugüne kadar yaptıklarını metheden ve bunu, hiçbir vasıtası olmadan büyük bir inkılâp yapmış olan Türk milletinin pek iyi anladığını ifade eden birkaç kelimem üzerine, tebessüm ederek, 'Biz de Moskova Misakına kadar gittik' sözlerini söyledi. Arz ederim.”*²⁴⁹

Menemencioğlu'nun Paris'te göreve başlamasıyla birlikte, Türk-Fransız ilişkileri yeni bir evreye girdi. Fakat bu yeni evrede pek çok şey on yıl öncesine göre çok farklıydı. Artık dünya eski dünya olmaktan çok uzaktı. Beş yılı aşkın süren savaşın yıkıntıları arasında Avrupa, dünya siyasetine yön veren merkez konumunu kaybetmişti. Bu ortamda Fransa'nın ve diğer Avrupalı güçlerin eski parlak günlerine kavuşması uzun bir zaman alacaktı. Bu bakımdan, Menemencioğlu ile başlayan bu yeni dönemde Fransa, müttefiki İngiltere ile

²⁴⁶ Gökhan, *a.g.t.*, s. 203.

²⁴⁷ *France Libre*, 15 Aralık 1944.

²⁴⁸ Gökmen, *a.g.e.*, s. 211.

²⁴⁹ TDA, Fon No:525, Kutu No:38094, Gömlek No:153807, Sıra No:1.

birlikte Türk dış politikasında asırlardır süregelen başat konumunu kaybedecek ve bu boşluğu takip eden elli yıl boyunca ABD dolduracaktır.

Sonuç

Bu makalede, İkinci Dünya Savaşı'nda Fransa'nın Almanya'ya teslim olmasının ardından silahlı mücadeleye Fransa'nın anakara dışındaki topraklarında devam edilmesi gerektiğini düşünen General Charles de Gaulle liderliğindeki Hür Fransa ile Türkiye arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Her ne kadar İngiltere'nin himayesi altında kurulmuş olsa da Hür Fransa'yı en başından Fransız milletinin bir temsilcisi olarak gören de Gaulle, Almanya'ya karşı verilen silahlı mücadelenin yanı sıra Vichy Fransa'sı ile de siyasi ve diplomatik bir mücadele içerisine girmiştir. Hareketini en başından itibaren savaş sonrası Fransa'sının hükümeti olacak şekilde dizayn etmeye çalışan de Gaulle'ün kendi Müttefikleri nezdinde dahi Fransa'nın resmi bir temsilcisi olarak tanınmamış olması, Hür Fransa'nın karşılaştığı en önemli handikap olmuştur. Bu bakımdan, de Gaulle'ün hem Hür Fransa içerisindeki liderlik mücadelesi hem de Müttefikleri nezdindeki konumu ile alakalı olarak yoğun bir çaba içerisinde olduğu söylenebilir. Bir diğer ifadeyle de Gaulle, Mihver bloğuna karşı verilen mücadelenin sonunda işgal altındaki herhangi bir ülkenin geçici bir direniş hareketi olmayı değil; İngiltere, ABD ve SSCB ile eşit meşruluk seviyesinde, masanın büyük bir ortağı olarak görülmeyi arzulamıştır. Bu sebeple de Gaulle ve onun liderliği altındaki Hür Fransa, ileride Fransa'yı yönetecek bir hükümet gibi hareket etmiş ve bu yönde adımlar atmıştır.

İleriye dönük planlarında siyasi meşruiyete büyük bir önem veren de Gaulle, Hür Fransa'nın yalnız Müttefikler nezdinde değil, diğer savaş dışı ülkeler nezdinde de resmi bir muhatap olarak tanınması için büyük bir çaba göstermiştir. Hür Fransa'nın Amerika kıtasındaki ülkeler başta olmak üzere savaşın dışı ülkelerde Vichy Fransa'sının diplomatik temsil yetisini kırmaya ve buralarda temsilcilikler açma girişimleri bu türdeki çabalara dair esaslı örnekler oluşturmaktadır.

Bu makale, de Gaulle liderliğindeki Hür Fransa'nın diplomatik meşruiyet ve tanılabilirlik sağlamaya çalıştığı ülkelerden birisinin de Türkiye olduğunu kanıtlamaktadır. Savaşın başından itibaren İngiltere ve Fransa ile müttefik konumunda bulunmasına rağmen savaşa katılmamış olan Türkiye, gerek jeopolitik konumu gerekse büyük ülkeler ile olan ilişkileri bakımından diğer tüm savaş dışı ülkelere farklı bir öneme sahip olmuştur. Türkiye'nin taşıdığı bu önem, Türk Hükümeti'nin dış politikada son derece hassas davranmasına neden olmuş ve Hür Fransa'nın Türkiye'ye yönelik attığı adımları etkilemiştir.

Hür Fransa, savaş dışı ülkelere temsilcilikler açmaya başladığı 1941 yılından itibaren Türkiye'de de temsil edilmek üzere harekete geçmiştir. Bu adımlar sayesinde Hür Fransa, 1942-1944 yılları arasında Türkiye'de sırayla üç gayri resmi temsilci bulundurmıştır. Türkiye, bu temsiliyetin gayri resmi bir statüde olmasına büyük bir önem vermiş, Hür Fransa'ya resmi bir temsiliyet atfetmekten son ana kadar sakınmıştır. Üstelik Türkiye, Hür Fransa'nın Türkiye'de gayriresmi temsilciler bulundurduğunu kendi diplomatik temsilciliklerinden dahi büyük oranda gizlemiştir. Tüm bu veriler, Türkiye'nin İkinci Dünya

Savaşı'da uyguladığı ihtiyatlı dış politikanın yalnızca büyük güçler nezdinde değil, Hür Fransa gibi küçük aktörler nezdinde de geçerli olduğunu göstermektedir.

Türkiye'deki Hür Fransa temsilcileri, daha çok Ankara ve İstanbul'da faaliyet göstermişlerdir. İlk zamanlar bu faaliyetler Balkan ülkeleri ile olan gizli temasların yürütülmesi ve Türkiye içerisinde propaganda yapılması ile sınırlı kalmıştır. Türkiye'nin Hür Fransa ile olan ilişkilerinin giderek resmîyete yaklaştığı dönemlerde ise Hür Fransa temsilcisi, faaliyet alanını Türkiye'den uçak satın almak için girişimlerde bulunabilecek kadar ilerletmiştir. Bu süreçte Türkiye'deki Hür Fransa temsilcileri, faaliyetleri boyunca Türk makamları tarafından gizlice kollanmıştır. Buna rağmen Türkiye, bu faaliyetlerin gizli kalmasına ve Türkiye'yi zor duruma sokmamasına büyük bir önem vermiştir. Bu nedenle Türk makamları, Hür Fransa temsilcilerinin faaliyetlerini emniyet birimleri eliyle yakından takip etmiştir. Bu faaliyetler doğal olarak Vichy Fransa'sının Ankara'daki Büyükelçiliği tarafından protesto edilse de Ankara bu konuda çoğu zaman "*üzerine düşeni*" yapmamış, özellikle savaşın seyrinin giderek değiştiği 1944 yılından itibaren basında Hür Fransa lehine bir eğilime rastlanması Türk Hükümeti'nin tutumunu ortaya koyan önemli bir gösterge olmuştur. Bu dönemde Hür Fransa'nın Türk basınına müdahale etmek üzere Türk Dışişleri nezdinde girişimde bulunabilen oluşu da bu bakımdan anlamlı görülmelidir.

Genel olarak bakıldığında Ankara çevrelerinde Hür Fransa'ya sempati duyan isimler olduğu söylenebilir. Bunda, Türkiye'nin de yıllar önce benzer bir mücadele sürecinden geçmiş olmasının payı olmuş olabilir. Bu türde bir benzetme Türk çevrelerce yapıldığı gibi doğrudan Fransa Dışişleri Bakanlığı tarafından da yapılmıştır. Son olarak, Fransa'nın Türkiye'deki son büyükelçisi olan Massigli'nin Hür Fransa'nın dışişlerinden sorumlu olmasının bu yöndeki bu sempatiyi artırıcı etki yaptığı düşünülebilir.

Mevcut literatür, Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı yıllarındaki iç ve dış politikasının savaşın seyrinden doğrudan etkilendiğine işaret etmektedir. Türkiye'nin Hür Fransa ile olan ilişkileri de tam manasıyla savaşın gidişatına göre şekillenmiştir. Savaşın ilk yıllarında Hür Fransa'ya karşı katı bir tutum takınır görünen Türk Dışişleri, Müttefiklerin Almanya karşısında avantaj kazanması ile birlikte Hür Fransa'ya karşı daha müsamahakâr davranmaya başlamıştır. Türkiye'nin Hür Fransa ile ilişkilerindeki esas ivme, 1943 yılının sonlarında gerçekleşmiştir. Bu yılın Eylül ayında Hür Fransa, orta elçi seviyesinde ve Türkiye'yi yakından tanıyan Tarbé de Saint-Hardouin'i Türkiye'ye gayri resmi temsilci olarak göndermiştir. Gayri resmi statüsüne rağmen Saint-Hardouin, en başından itibaren resmi bir temsilci gibi muamele görmüş ve o şekilde davranmıştır. Türkiye'nin 1943 yılının son aylarında bu tür bir siyaset değişimine gitmesi ile Müttefiklerin Hür Fransa bünyesindeki Fransa Milli Kurtuluş Komitesi'ni –bazı şartlar çerçevesinde- tanımış olması arasında doğrudan bir bağlantı vardır. Ankara, bu süreçte savaşın gidişatını yakından takip etmiş ve İngiltere'nin izlediği yolu daima bir adım geriden takip etmiştir. Nitekim 1944 yılına gelindiğinde, Fransa'ya yapılan Müttefik çıkarmasının ardından Vichy rejiminin son bulmasıyla, Hardouin'in Türkiye'deki temsilciliği resmîyete dökülecek ölçüde bir ilerleme kaydetmiştir. Bu süreçte de Gaulle liderliğinde kurulan Fransa Cumhuriyeti Geçici Hükümeti, Türkiye tarafından resmen tanınmayı beklerken, Türkiye bu konuda bir adım atmamış

olmasına rağmen, de Gaulle'ü Fransa'nın lideri olarak tanımakta son ana kadar tereddüt eden İngiltere'nin açık bir müdahalesi ile karşılaşmıştır. Bu noktada, Türkiye'nin de Gaulle liderliğindeki Geçici Hükümet'i bir müddet tanıyamamış olmasının tek nedeni, İngiltere'nin buna izin vermemiş olmasıdır. Türkiye, ancak İngiltere'nin bu hükümeti Fransa'nın resmi hükümeti olarak tanımamasının ertesi günü bu adımı atabilmiştir. Bu bakımdan, Mihver bloğunun etkin olduğu dönemde dengeleri ciddiyetle gözeten Türkiye'nin, Mihver bloğunun savaşı kaybedeceğinin açık bir şekilde görüldüğü 1944 yılının ikinci yarısından itibaren tam anlamıyla İngiltere'nin çizgisine oturduğu, Hür Fransa ile olan ilişkiler örneği üzerinden ileri sürülebilir.

Türkiye'nin Fransa Cumhuriyeti Geçici Hükümeti'ni tanımamasının ardından Paris'e Büyükelçi olarak atadığı isim Dışişleri eski Bakanı Numan Menemencioğlu olmuştur. Menemencioğlu gibi bir ismin Paris için seçilmiş olması tesadüf olarak görülmemelidir. Türkiye'nin, savaş sonrasındaki yeni dönemde neler yaşanabileceği üzerinde belki de en çok duran ülkelerden birisi olarak, Fransa gibi bir "eski Müttefik" nezdinde bu denli önemli bir ismi atamış olması anlamlıdır. Ankara, savaş sonrasında karşısına çıkabilecek SSCB tehdidini öngörerek, ilişkilerini giderek yoğunlaştırdığı Müttefik bloğu içerisinde Fransa ile kurulacak ilişkilere verdiği önemi en başından göstermiştir. Ayrıca, Paris'in Avrupa'da kurulacak olan yeni dünya düzeninde merkez bir rol üstlenebileceğine dair öngörünün –ki bu öngörü haklı çıkacaktır-, Menemencioğlu gibi önemli bir ismin bu merkezde görevlendirilmesinde etkili olduğu öne sürülebilir.

Kaynakça

1. Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

Türk Diplomatik Arşivi

2. Resmi Yayınlar

Ayın Tarihi

Bulletin Officiel Des Forçes Françaises Libres

Documents Diplomatique Français 1944, Tome II, (9 Septembre-31 Décembre), Imprimerie Nationale, Paris, 1996.

Yirmi Yıl İçinde Cumhuriyet Halk Partisi: Cumhuriyet Halk Partisinin 20 nci yılı münasebetiyle yayınlanmıştır, Ulus Basımevi, Ankara, 1943.

Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl: İkinci Dünya Savaşı Yılları (1939-1946), Dışişleri Bakanlığı Araştırma ve Siyaset Planlama Genel Müdürlüğü, b.y.y., 1973.

3. Süreli Yayınlar

Akşam

Ce Soir

Cumhuriyet

France Libre

France-Soir

La Dépêche Algérienne

Son Posta

Tanin

Ulus

Vakit

Vatan

4. Kitaplar

AÇIK, Eşref Hilmi, *Geçmişten Günümüze Türkiye Fransa İlişkileri*, IQ Kültür Sanat Yay., İstanbul, 2008.

ADA, Serhan, *Türk-Fransız İlişkilerinde Hatay Sorunu (1918-1939)*, 2. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul, 2013.

ARON, Robert, *Histoire de La Libération de La France I*, Broard et Taupin, Paris, 1967.

ATEŞ, Toktamış, *Geçmişten Günümüze Türk-Fransız İlişkileri*, Creative Yay., yyy, yty.

BARUTÇU, Faik Ahmet, *Siyasî Anılar (1919-1954)*, Milliyet Yay., İstanbul, 1977.

BEKMAN Münir Müzeyyen-Feridun Fazıl Tülbentçi, *İkinci Cihan Harbi Kronolojisi I (1940 Sonuna Kadar)*, Başvekalet Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü, Ankara, 1943.

BEKMAN Münir Müzeyyen-Feridun Fazıl Tülbentçi, *İkinci Cihan Harbi Kronolojisi II (1941-1942 Sonuna Kadar)*, Başvekalet Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü, Ankara, 1944.

BEKMAN, Münir Müzeyyen-Feridun Fazıl Tülbentçi, *İkinci Cihan Harbi Kronolojisi III (1943 Sonuna Kadar)*, Başvekalet Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü, Ankara, 1944.

CHRISTOFFERSON, Thomas ve CHRISTOFFERSON, Michael S., *France During World War II: From Defeat to Liberation*, Fordham University Press, New York, 2006.

DE GAULLE, Charles, *Mémoires de Guerre: L'Unité (1942-1944)*, Libraire Plon, Paris, 1956.

DE GAULLE, Charles, *Mémoires de Guerre: L'Appel (1940-1942)*, Libraire Plon, Paris, 1954.

DE GAULLE, Charles, *Umut Anıları*, çev. Ali Sirmen, Sinan Yayınları, Ankara, 1971.

Journal of Anglo-Turkish Relations Volume 6 Number 1 January 2025

DERİNGİL, Selim, *Denge Oyunu: İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası*, İletişim Yay., İstanbul, 2024.

ERKİN, Behiç, *Hâtırat (1876-1958)*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 2019.

ERKİN, Feridun Cemal, *Dışişlerinde 34 Yıl: Anılar-Yorumlar*, Cilt:1, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1980.

GÖKMEN, Oğuz, *Diplomasi: Diplomaside 40 yıl, 11 say, 17 gün..!*, Yyy., İstanbul, 2006.

GÖNLÜBOL, Mehmet-Cem Sar, *Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası (1919-1938)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 2013.

GRAMMONT, Jean-Louis Bacqué-Sinan Kunalalp-Frédéric Hitzel, *Répresentants Permanents de La France en Turquie (1536-1991) et de La Turquie en France (1797-1991)*, Editions Isis, İstanbul-Paris, 1991.

İNÖNÜ, İsmet, *Defterler (1919-1973)*, haz. Ahmet Demirel, 3. Baskı, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 2008.

İŞÇİ, Onur, *Turkey and Soviet Union During World War II: Diplomacy, Discord and International Relations*, I. B. Tauris, London, 2020.

JAESCHKE, Gotthard, *Türkiye Kronolojisi (1938-1945)*, çev. Gülayşe Koçak, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1990.

KARABEKİR, Kâzım, *Ankara'da Savaş Rüzgarları: İkinci Dünya Savaşı*, Emre Yayınları, İstanbul, 1994.

KARAKAŞ, Nuri, *Türk-Amerikan Siyasi İlişkileri (1938-1952)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2013.

KIVIRCIK, Emir, *Büyükelçi*, Goa Yay., İstanbul, 2007.

KOÇAK, Cemil, *Türkiye'de Millî Şef Dönemi (1938-1945)*, Cilt:1, İletişim Yay., İstanbul, 1996.

KOÇAK, Cemil, *Türkiye'de Millî Şef Dönemi (1938-1945)*, Cilt:2, 3. Baskı, İletişim Yay., İstanbul, 2007.

KORKMAZCAN, Nezihe Selcen, *İkinci Dünya Savaşı'nda Türk Diplomasisi*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 2018.

MASSIGLI, René, *La Turquie Devant La Guerre: Mission A Ankara (1939-1940)*, Librairie Plon, Paris, 1964.

MEGIN, Robert, *de Gaulle A Londres: Vu Par Un Français Libre*, La Teble Ronde, Paris, 1965.

ÖNDER, Zehra, *II. Dünya Savaşı'nda Türk Dış Politikası*, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 2010.

ÖRMECİ, Ozan, *Türkiye-Fransa İlişkileri*, Urzeni Yay., İstanbul, 2022.

PABUÇÇULAR, Hazal, *Cumhuriyet'in Dış Politikası: Olaylar, Aktörler, Kurumlar (1923-2023)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2023.

PRICE, Roger, *Fransa'nın Kısa Tarihi*, çev. Özkan Akpınar, Boğaziçi Üniversitesi Yay., İstanbul, 2012.

REISMAN, Arnold, *An Ambassadeur And A Mensch: The Story of A Turkish Diplomat in Vichy France*, CreateSpace Independent Publishing Platform, yyy., 2010.

ROLLAND, Denin, *Vichy et La France Libre au Mexique: Guerre, Cultures et Propagande Pendant La Deuxième Guerre Mondiale*, Éditions de l'IHEAL, L'Harmattan, Paris, 1990.

SELÇUK, Fatih, *Dengeler Değişirken: Milli Mücadele'de Türk-Fransız İlişkileri (1918-1922)*, İdeal Kültür Yay., İstanbul, 2022.

SOYSAL, İsmail, *Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları*, Cilt:1, 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 2020.

TUNCER, Hüner, *İsmet İnönü'nün Dış Politikası*, 2. Baskı, Kaynak Yay., İstanbul, 2012.

US, Asım, *Hatıra Notları*, haz. İsmail Dervişoğlu, Kitabevi, İstanbul, 2012.

WEISBAND, Edward, *2. Dünya Savaşında İnönü'nün Dış Politikası*, çev. M. Ali Kayabal, Milliyet Yay., yyy, 1974.

YAVUZ, Bige, *Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri (Fransız Arşiv Belgeleri Açısından 1919-1922)*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1994.

5. Makaleler ve Kitap Bölümleri

“Charles de Gaulle (1890-1970)”, *Çağdaş Liderler Ansiklopedisi*, Sayı:16, İletişim Yayınları, 21 Nisan 1986, ss. 490-512.

AÇIKALIN, Cevat, “Cevat Açıkalın'ın Anıları: 2. Dünya Savaşının İlk Yılları (1939-1941)”, haz. İsmail Soysal, *Bellekten*, Sayı:217, Cilt:56, 1992, ss. 985-1080.

AKŞİN, Sina, “Two Victorious War Leaders: de Gaulle and Atatürk”, *The Turkish Yearbook of International Relations*, Sayı:22, 1992, ss. 51-59.

ALEMDAR, Korkmaz, “Anadolu Ajansı'na Alman Baskısı”, *Tarih ve Toplum*, Sayı:37, Ocak 1987, ss. 52-53.

ATAY, Falih Rıfkı, “Fransa'nın Tanınması”, *Ulus*, 25 Birinciteşrin [Ekim] 1944, s. 1.

Journal of Anglo-Turkish Relations Volume 6 Number 1 January 2025

AYDIN, Mustafa, “İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye 1939-1945”, Türk Dış Politikası, ed. Baskın Oran, 22. Baskı, İletişim Yay., İstanbul, 2018, ss. 399-475.

BAERENTZEN, Lars, “A Rarely Used Source For The ‘Phoney War’, The Secret French Documents Found By German Soldiers At La Charité-Sur-Loire On June 19th, 1940”, *History and Memory In Intelligence*, No. 27, 2022, ss. 88-108.

CAIRNS, John C., “De Gaulle Confronts the British: The Legacy of 1940”, *International Journal*, Vol. 23, No. 2, Spring 1968, ss. 187-210.

ÇAKI, Caner ve Avcı, Özkan, “İkinci Dünya Savaşı’nda Fransa’da Antisemitist Medya: Je Suis Partout Gazetesi Üzerine Bir İnceleme”, *Erciyes İletişim Dergisi*, Cilt:9, Sayı: 1, Ocak 2022, ss. 337-360.

ÇİFTÇİ, Fikret, “İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’ye Sığınan Fransız Elan Gemisi”, *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:9, Sayı:2, 2020, ss. 510-523.

DEMİREL, Ahmet, “Resmî Yayında Parti Tarihi”, *Tarih ve Toplum*, Cilt:24, Sayı:141 (CHP Özel Sayısı), Eylül 1995, ss. 208-211.

DENIZEAU, Aurélien, “Turkish-French Relations During the Second World War and the Cold War”, *Turkish-French Relations: History, Present and The Future*, ed. Aurélien Denizeau-Ozan Örmeci, Springer Nature, Switzerland 2022, ss. 57-77.

DERİNGİL, Selim, “The Preservation of Turkey’s Neutrality during the Second World War: 1940”, *Middle Eastern Studies*, Vol. 18, No. 1, January 1982, ss. 36-43.

GAUNSON, A. B., “Churchill, de Gaulle, Spears and the Levant Affair, 1941”, *The Historical Journal*, Vol. 27, No. 3, Septembre 1984, ss. 697-713.

IŞIK, Metin ve KARACA, Mustafa, “Vichy Fransası’nda Müttefik Devletlerine Karşı Yürütülen Propaganda Faaliyeti”, *Anadolu Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, I, Sayı:3, 2019, ss. 43-62.

KALEMLİ, Hüseyin, “Türkiye Paris Başkonsolosunun Raporuna Göre İkinci Dünya Savaşı Sırasında Almanların Paris’i İşgali”, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Yıl:12, Sayı:24, Güz 2016, ss. 29-56.

KARABULUT, Bilal, “1939-1945 Dönemi Türk-Fransız İlişkileri”, *Geçmişten Günümüze Türk-Fransız İlişkileri*, ed. Haydar ÇakmakEfil Yay., Ankara, 2017, ss. 105-115.

KARAKAŞ, Nuri, “İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’nin Krom Satışı ve Müttefik Politikaları”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Sayı:2, Cilt:25, Aralık 2010, ss. 447-482.

KOÇAK, Cemil, “İkinci Dünya Savaşı ve Türk Basını”, *Tarih ve Toplum*, Sayı:35, Kasım 1986, ss. 29-33.

KOÇAK, Cemil, “Türk Basını Üzerindeki Yabancı Etkiler”, *Tarih ve Toplum*, Sayı:37, Ocak 1987, ss. 50-52.

MANAC'H, Étienne, “Quelques Souvenirs d'Un Long Séjour En Turquie Pendant La Second Guerre Mondiale”, *L'Empire Ottoman, La République de Turquie et La France*, ed. Hamit Batu ve Jean-Louis Bacqué-Grammont, Editions Isis, İstanbul, 1986, ss. 545-552.

MONNIER, Fabrice “France and Turkey (1918-1939): Disillusion and Disappointment”, *Turkish-French Relations: History, Present and The Future*, ed. Aurélien Denizeau-Ozan Örmeci, Springer Nature, Switzerland 2022, ss. 33-55.

ÖZEN, Çınar ve Akdevelioğlu, Atay, “II. Dünya Savaşı'nda Fransa'da Liderlik Mücadelesi: III. Cumhuriyet'ten Vichy Fransa'sına Fransız Siyasetinde Yapısal Salınım”, *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, Sayı:1 Cilt:15, 2016, ss. 145-172.

ÖZGİRAY, Ahmet, “Türk-Fransız İlişkileri (1924-1930)”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XII, Sayı:1, 1992, ss. 65-80.

SADAK, Necmeddin, “Fransız Hükûmetinin Tanınması Dolayısıyla”, *Akşam*, 26 Birinciteşrin [Ekim] 1944, s. 1.

SELÇUK, Fatih, “Büyük Taarruza Giden Süreçte Türk-Fransız İlişkileri (1921-1922)”, *Türk İstiklâl Harbi'nin 100. Yılında 1922 Yılı Gelişmeleri*, Editör: Özlem Arslan, Türk Ocağı Yay., İstanbul, 2022, ss. 149-183.

SOYSAL, İsmail, “1939 Türk-İngiliz-Fransız İttifakı”, *Bellekten*, Sayı:182, Cilt:46, Nisan 1982, ss. 367-414.

UMUT, Hüseyin, “Atatürk Devri Türk-Fransız İlişkileri”, *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı:62, 2018, ss. 539-548.

US, Asım, “Dirilmiş Fransa”, *Vakit*, 5 Eylül 1944, s. 1.

US, Asım, “Kurtulan Fransa ile Türkiye”, *Vakit*, 23 Ağustos 1944, s. 1.

US, Asım, “Müttefikler Arasında Fransa,” *Vakit*, 26 Birinciteşrin [Ekim] 1944, s. 1, 4.

UŞAKLIGİL, Ekrem, “Fransa Meselesi”, *Son Posta*, 25 Birinciteşrin [Ekim] 1944, s. 1, 3.

UYAR, Hakkı ve KORKMAZ, Çağdaş Cansın, “Birinci ve İkinci Dünya Savaşı'nın İşbirlikçi Hükümetleri: Damat Ferit Paşa ve Vichy Hükümetleri”, *Belgi Dergisi*, Sayı:10, 2015, ss. 1331-1341.

YALÇIN, Hüseyin Cahid, “Dirilen Fransa”, *Tanin*, 26 Birinciteşrin [Ekim] 1944, s. 1.

YALMAN, Ahmet Emin, “Fransız İstiklâli Boğazlanıyor”, *Vatan*, 17 Mayıs 1941, s. 1.

YAMAÇ, Müzehher, “Fransız Arşiv Belgelerinde 23 Haziran 1939 Tarihli Türk-Fransız Antlaşması”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Sayı:99, Cilt:35, 2019, ss. 215-252.

YÜKÇÜ, Süleyman ve Kaya, Ahmet, “Düşmanla İş Birliği Yapmanın Maliyet Analizi: İkinci Dünya Savaşı Fransa Örneği”, *Muhasebe ve Finans İncelemeleri Dergisi*, Cilt:6, Sayı:2, 2023, ss. 160-168.

ZAMIR, Meir, “De Gaulle and the Question of Syria and Lebanon during the Second World War: Part I”, *Middle Eastern Studies*, Vol. 43, No. 5, September 2007, ss. 675-708.

6. Tezler

BAŞARIR, Mehtap, “Türk Basınında İkinci Dünya Savaşı (Tan, Ulus, Cumhuriyet Akşam Gazeteleri Örneği)”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kayseri, 2018.

ÇİFTÇİ, Fikret, “1938-1950 Dönemi Türk-Fransız İlişkileri”, *İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Malatya, 2021.

GÖKHAN, Metin, “Bir Cumhuriyet Diplomatı: Numan Menemencioğlu”, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Denizli, 2022.

YAYLA, Turay, “Teknokrat-Bürokrat Kişiliğiyle Diplomat Numan Menemencioğlu’nun Biyografisi (1891-1958)”, *Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2021.